مطلب که شما خود مکتوبات شریف را مطالعه بکنید و تاکیدات سرحلقه پیران خود حضرت امام ربانی قدس سرهٔ در بارهٔ ادائی نماز بگوش هوش بشنوید که تمام کتاب از مثل این نصائح و هدایات مملوست مایان تا چند نقل آن بکنیم. مگر ما مردان را عمر بآخر رسیده است زمانهٔ جوانی و هوا و هوس گذشته است مایان را باید که غفلت و طول امل گذاشته طیاری سفر آخرت بکنیم و زاد راه رفتنی بدست آریم و بیش از پیش در عمل کوشش نمائیم نه که همت سابقه و عادت مالوفه هم گذاشته سرمایه طاعات خود از دست بدهیم. زیاده اوسبحانه و تعالی ما و شما را بفضل و کرم خود توفیق خیر و استقامت شریعت و طریقت عطا فرماید و عاقبت محمود گرداند. زیاده خیر و خیریت مطلوب

فقط والسلام عبده الفقیر شاه آغا عفی عنه.

حڪومت پاڪستان کان استدعا ۽ صدر مملڪت لاءِ بشارت عظميٰ

مسلمانن کان ديده دانسته وقت نماز جو قضا ڪرڻ لاءِ جو ڪه تنهن تي انهيءَ مسلمانن کان بچي جيڪو پابند صوم و صلوٰة جو به ريل گاڏيءَ ۾ خصوصاً ٿرڊ ڪلاس وارن غريب پاسنجرن کان جيڪي اڪثري نمازي هوندا آهن جاءِ نه هجڻ ڪري پاڻي نه ملڻ ڪري نمازون قضا ڪري ڇڏين ٿيون. اڳي ته حڪومت غير مسلم هئي جنهنکي احڪام اسلاميه جو احساس ڪونه هوندو هو پر هاڻي ته پنهنجي حڪومت اسلاميه آهي. ارباب حڪومت تي فرض آهي ته پهرين فرصت ۾ ارڪان اسلاميه جي قائم ڪرڻ لاءِ انتظام ڪرڻ گهرجي. نماز ته وڏو رڪن اسلام جو ۽ ٿنڀو دين جو آهي. ريل گاڏيءَ ۾ هڪ گاڏو خلاصو نماز لاءِ مقرر ڪرڻ گهرجي. اها ڪا وڏي ڳري ڳالهه ڪانه آهي. تنهن لاءِ پوليس وارن لاءِ مخصوص ڊبا آهن، نماز لاءِ ڇو نٿو ٿي سگهي؟

اسانکي وڏي اميد آهي ته صدر جنرل فيلڊ مارشل محمد ايوب خان هن طرف توجه ڪندو، مَنْ بَنٰى لِلّٰهِ مَسْجِدًا بَنَى اللّٰهُ لَهٗ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ جي بشارت عظميٰ حاصل ڪندو، اڳوڻن بادشاهن ته زمين تي وڏيون عاليشان مسجدون ٺهرايون آهن

مگر زمين تي بغير مسجد جي به نماز پڙهي سگهجي ٿي هن وقت ضرورت آهي ته مسجد ريل گاڏي ۾ هئڻ گهرجي. اِها ڳوءِ سعادت جي صدر محمد ايوب خان کڻندو ۽ اسان جون اميدون بر صواب ٿينديون.

فائدو:- فرضي ۽ نفلي عبادتن جي فرق لاءِ روبرو هڪڙي مخلص کي سمجهاڻي ڏني وئي هئي، فرض اها عبادت آهي جنهن جي بجا آوري لاءِ خدا تعاليٰ پنهنجن بندن کي خلقيو آهي ۽ مٿن اهي ڪم ضروري مقرر ڪيا آهن جو بيا ڪم جيڏي به اهم، ڪم ضرور ڪندو مگر نفلن جي ادائي لاءِ اهڙو تاڪيدي مٿن حڪم ڪونه آهي جيڪر ڪندو ته ثواب ملندس جي نه ته عذاب ۽ عتاب مٿس ڪونه آهي، تنهنجو ظاهري مثال ٻڌايو ويو اهين هڪڙو نوڪر پگهاردار بورچي ماني تاهڻ لاءِ رکو تا ۽ مٿس هي ڪم مقرر ڪريو تا ته صبح ۽ شام جو هن ٽائيم تي هيترن ماڻهن جي ماني تيار ڪري آهي سڀ ڪم ته مٿس لازمي ۽ ضروري آهي جيڪڏهن هو هن ۾ قصور ڪندو ته هو ضرور معتوب، جيئيل ۽ تڙيل ٿيندو پر جيڪڏهن هو هن کان زياده اوهان جي خدمت ڪري ٿو اوهان جو پاڻي به ڀري ٿو، ڪانيون به ڪري ٿو، اوهان جي اوطاق کي ٻهاري به ڏئي ٿو وهانڪي وري به ڏئي ٿو ته هي هن جا نفلي ڪم آهن. هن خدمتن ڪري هو اوهانکي زياده پيارو ٿيندو، زياده انعام ۽ اڪرام جو لائق ٿيندو ۽ اوهان وٽ مقرب ٿيندو، اهڙي طرح نفلي عبادتن ڪرڻ سان اهو بانهو خدا تعاليٰ جي درگاهه ۾ زياده مقرب ٿئي ٿو ۽ مستحق رضامندي او سبحانه تعاليٰ جو ٿئي ٿو. كَمَا وَرَدَ فِي الحديث لا يزال عبدي يتقرّب الىّ بالنوافل. مطلب ته جيڪو ڪم هن جي حوالي ڪيو ويو هجي سو هن کي ضرور ڪرڻا هي جو ٿڙي ڪرڻو آهي باقي ٻيا نوافل ۽ عبادتون جيڪي ڪندو ته نفعو آهي ۽ جيڪي بعضي نيڪ نيت بند فرض ادائي ۾ قصور ڪن ٿا ۽ نفلن تي هٺ تي زياده زور ٿا ڏين اها سندن غلط فهمي آهي.

حضرت امام رباني مڪتوبات شريف ۾ بار بار اهو مسئلو ذڪر ڪيو آهي. لکيو اٿن ته

کو بہ فرض پنهنجي وقت تي نہ ٿو ادا ڪري ته هزارن نفلن کان بهتر آهي اگرچہ خالص نيت سان خدا ڪارڻ ادا ڪيا وڃن جا هي نماز هجي يا روزو حج يا زڪوٰة يا ذڪر فڪر يا ڪ فرضن جو سنتون ۽ آداب بجا آڻڻ زيادہ نفلن پڙهڻ کان بهتر آهن.

نقل آهي تہ حضرت امير عمر هڪڙي ڏينهن فجر نماز پڙهائي جماعت ۾ نظر ڪيائون هڪڙو شخص ڏسڻ ۾ ڪو نہ آيو پڇيائون اڄ فلاڻو شخص ڏسڻ ۾ ڪو نہ ٿو اچي چيائون هو سڄي رات جاڳيو نفل پڙهي ٿو هن وقت شايد ننڊ وٺي آهيس سمهي رهيو هوندو. پاڻ فرمايائون سڄي رات سمهي ها! ۽ صبح جي نماز جماعت سان پڙهي ها تہ اهو هن لاءِ بهتر هو. بئي هنڌ لکيل آهي تہ قرآن شريف جي جن آيتن ۾ فرمايو ويو آهي تہ جيڪي ايمان آڻيندو ۽ عمل صالح ڪندو اُنهن کي بهشت ۾ داخل ڪيو ويندو، عملن صالحن مان مراد سڀئي عمل صالح مراد آهن يا بعضي جي سمجھ مراد آهن تہ آهي سڀ ڪري نٿو سگهي جي بعضي مراد آهن تہ اُهي ڪهڙا آهن، اهو شبهو اسان کي گهڻن وقت خيال ۾ رهندو هو تا ڪجهہ اسان تي ظاهر ڪيو ويو ۽ يقين حاصل ٿيو تہ مراد بعضي عمل صالح آهن ۽ اهي فرائض پنجگانہ آهن. ارڪان اسلام جا آهن جيڪي اُنهن کي بجا آڻيندا اُنهن کي بهشت ۾ جنت الفردوس ۾ جاءِ ملندي.

سوال از مولوي صاحب تنڊو شهبازي.

(١) بعضي چون ٿا تہ امام صاحب جي شهادت ڪربلا ۾ ڪا نہ ٿي آهي اهي قصا سوز خوانن، شيعن، مرثيہ گوين اشاعرن جا ٺهيل آهن.

(٢) امام صاحب جنگ جي ميدان تي پنهنجن ٻارن ٻچن کي ۽ عزيزن قريبن کي چوڻي ويو حالانڪ دشمن جو لشڪر ١٠ هزار يا ٤ هزار يا ٧٠ هزار علي اختلاف الاقوال هو. (٣) يزيد کي ڇا چئجي؟ مسلمان هيو يا ڪافر؟

جواب امام صاحب جي شهادت ۽ سندس عزيزن قريبن جو ميدان جنگ ڪربلا ۾ مارجي وڃڻ صحيح ۽ ثابت آهي تنهن ۾ ڪنهن شڪ شبهي جي گنجائش

ڪانه آهي اصل واقع متواتر ۽ اينتن سان مشهور ۽ اهلسنت والجماعت جي ڪتابن ۾ پڻ مذڪور آهي بلڪ مسلم خواه غير مسلم سڀني مورخن جو انهيءَ تي اتفاق آهي اهڙي عالم آشڪارا واقع جو انڪار ڪري نٿو سگهجي باقي ڪن جزوي ڳالهين جو وڌاءُ ۽ مبالغه يا اضافو ٿيل هجي ته انهيءَ ۾ ڪو عجب ڪونه آهي جيئن اهڙن واقعن ۾ هميشه وڌاءُ ۽ مبالغه گهڻو ٿيندو آهي ۽ مرچ مصالو لڳايو ويندو آهي.

(٢) امام صاحب ڪو جنگ جي واسطي سنبري ڪونه ويو هيو بلڪ ڪوفه وارن جي خطن ۽ دعوتن تي، وعدن تي اعتبار ڪري فقط پنهنجو ڪٽنب پاڻ سان وٺي روانو ٿيو تان ته اُتي پهچي ڪا نيڪ صورتحال ڏسي دشمن جي مدافعت جو بندوبست ڪيو وڃي مگر اوچتو دشمن جي گهيري ۾ ڦاسي پيو هُنن ظالمن هن جي ڪا ڪانه ٻڌي ۽ ڪنهن به رستي هنڪي وڃڻ نه ڏنو بغير مدافعت ڪرڻ جي ۽ تلوار ڪڍڻ جي ڪري چاڙهه نه رهيو جڏهن ڪو دشمن حملو آور ٿئي ته ان هن جي مدافعت ڪرڻ هر صورت واجب ٿئي ٿي ۽ مدافعت ۾ مارجي ويو ته شهيد ٿئي ٿو.

من قتل دون عرضه فهو شهيد   ومن قتل دون ماله فهو شهيد

اسلام ۾ اڳي اهڙي نذري نه ٻڌي سٽي سان بيعت وٺڻ ۽ يزيد جهڙي نالائق، فاجر فاسق شخص جو خليفو ٿيڻ ڪڏهن ڪونه ٿيو هيو اصحابن سڳورن کي هن ناجائز طريقه سان جبر ۽ تشدد سان يزيدي خلافت منظور ڪانه هئي پر ڪي اصحاب رخصت تي عمل ڪري خاموش ٿي ويا ۽ ڪن عزيمت تي عمل ڪري قرباني ۽ جان نثاري قبول ڪئي جيئن امام حسين ڪيو.

(٣) يزيد هڪڙو ظالم، فاسق فاجر شخص هو ۽ سندس ڪامورا ۽ گورنر به اهڙا ظالم بيرحم ۽ سنگدل هوا جهڙو پاڻ هيو. ڪربلا جي دردناڪ واقعه ڪانسواءِ به هن جا اهڙا سخت دلسوز ۽ افسوسناڪ ڪارناما آهن جي علم وارن کان مخفي نه آهن.
هي حقيقت آهي ته ڪربلا جي واقعه وقت هو پاڻ ٻري مهيني جي پنڌ تي شام ۾ ويٺو هيو

هي ظالمانه ڪارروايون اهل بيت سان سندن ڪامورن عراق ۾ ڪيون. ان زماني ۾ تار يا ٽيليفون ڪو نه هيو جو وقت بوقت ڪيس خبر پوي ها. سڀ ڪجهه هن جي چوڻ سان ٿيو ٿي بلڪ ڪن روايتن ۾ (هن جو پشيمان ٿيڻ ۽ پنهنجن ڪامورن کي ڇينڀڻ ته جڏهن امام صاحب موٽي مديني وڃڻ لاءِ اجازت گهري پيو ۽ اوهان ڇو هن کي امن امان سان نه موٽايو) آيو آهي مگر تقدير تسليم ته هو پشيمان نه ٿيو هيو ته هن به اصول اسلامي موجب ڪنهن به ظالم، فاسق، فاجر، مرتڪب ڪبائر، شخص کي ڪافر نٿو چئي سگهجي "هن کي ڪافر نه چئبو" جي نه ته بيا اهڙا ظالم متغلب بادشاهه بني اميه خواه بني عباس جن اهل بيت سڳورن سان طرحين طرحين ظلم ڪيا ۽ يزيد کان زياده سائن وحشيانا عقوبتون ڪيون يا هين مسلمان بادشاهن پنهنجن مخالفن، بزرگن اهل بيتن عالمن امامن، پيرن، فقيرن کي جن مان هنن کي خوف خطرو ڏسڻ ۾ يا ٻڌڻ ۾ آيو انهن کي قيد ڪرڻ عذاب ڏيڻ ۽ قتل ڪرڻ ۾ ڪو نه گهٽايو آهي ته انهن سڀني کي ڪافر چئبو ڇا؟ "وَلا قائل به اَحَدٌ" - مطلب ته يزيد کي ڪري به اهلسنت والجماعت چڱو نٿو چوي بلڪ ڪن عالمن ته جوش غضب مان هن تي لعنت به ڪئي آهي مگر صحيح قول محققن عالمن جو هي آهي ته اسلام جي قاعده موجب "هن کي ڪافر نه چئبو" ۽ نه هن تي لعنت ڪجي "وَلَمْ يلعن يزيداً بعد موته. سوى المكثر في الاغراء غال" هتي مختصر طور جواب لکيو ويو تفصيل وڏن ڪتابن ۾ ڏسڻ گهرجي. فقط والسلام

عبده فقير شاهه آغا عفي عنه،

در منع از تبديل تاريخ

نحمده و نصلي و نسلم

ابراهيم ولد مرحوم خان محمد سومرو محراب پوري پنهنجي ماءُ مائي هاجره سان گڏجي اسان وٽ تنبوءَ سائينداد آيا - مائي صاحبه عرض ڪيو ته ابراهيم جي شادي تاڪيون اوهان کي دعوت ڏيڻ لاءِ آيا آهيون مهرباني ڪري اسانجي دعوت قبول ڪريو ۽ جيڪا تاريخ اوهين مقرر ڪريو ٿا ڏيو الهي ٿي اسين ٻئي راج ۽ برادري کي - ڪرڻ ڪريون موٽ

جيئن چڱو هن مهيني شعبان جي ١٥ تاريخ مقرر ڪريو ٿا مبارڪ پلئه وڏو ڏينهن آهي اميد اٿئي
تاريخ تي آڏو ٿيو اوهان نوٽ ايندس خير سان ڏينهن ۾ موڪلائي پنهنجي ڳوٺ محراب پور ويا ۽ ماڻهن کي
اٿئي ڏينهن ۽ تاريخ جو اطلاع ڏنائون. ٻن ٽن ڏينهن کان پوءِ مون نوٽ خط آيا ته هتي جا ماڻهون
چون ٿا هي ڏينهن قلندر لال گهوٽ جي وصال جو ڏينهن آهي تنهن ۾ شادي نه ڪبي ۽ هن
جا ساهرا به چون ٿا ته هي عيد جو ڏينهن آهي اسين عيد جي ڏينهن پنهنجي نياڻي ڪيئن گهر
مان اُٿاريون. مون هڪڙو وڏو خط "نصيحت نامه" تنبيه طور هنن سڀني جي جواب ۾
لکيو ته اوهين جيڪڏهن ڪو صحيح عذر پيش ڪريو ها مثلاً هي موسم گرمي جي آهي يا اسان
اڃان پوري تياري ڪا نه ڪئي آهي ته بيشڪ آئون تاريخ بدلايان ها بلڪ مهينو به بدلائي
ڏيان ها مگر هن غلط ۽ غير معقول عذر تي آئون هرگز تاريخ نه بدلائيندس ڇو ته شريعت
۾ ڪنهن به مهيني ۾ ڪنهن به تاريخ ۾ . . . . شادي ڪرڻ جي منع نه آهي رمضان
جو مهينو هجي يا محرم جو خواه عاشوره هجي يا حج جو ڏينهن هر وقت نڪاح ڪري سگهجي ٿو.
ڪنهن چيو آهي يا ڪهڙي ڪتاب ۾ لکيو آهي؟ ته قلندر گهوٽ منع ڪئي آهي قلندر
شهباز ته پاڻ عمر ڀر شادي ڪا نه ڪئي ته ڇا ماڻهون به شادي ڪا نه ڪندا ڇا؟ ڇين کي به
منع ڪئي آهي ڇا؟ ڇو ته هي بد فالي وٺڻ اوهان جي بالڪل غلط ۽ فاسد خيال آهي اهڙي
مبارڪ رات اهڙي مبارڪ ڏينهن ۾ اهڙو مبارڪ ڪم ڪرڻ ته بالڪل مناسب ۽
نيڪ فال آهي عيد سان گڏ عيد ۾ خوشي سان گڏ خوشي ته پاڻ چڱو ڪم، ڪير ۾ ڪنهن
آهي اميد ته اهڙي خوش حالي ۽ خوش فالي هميشه قائم ۽ پائيدار رهندي.

اڄ جيڪڏهن آئون تاريخ بدلائيندس ته سڄي خلق لاءِ وڏي گمراهي پيدا ٿيندي
هر ڪو چوندو برابر برات رات شادي ڪرڻ چڱي نه آهي، جائز نه آهي، تڏهن ته فلاڻي پير
صاحب پنهنجي مريدن کي تاريخ بدلائي ڏني سو اهڙو جهل جو ڪم نه اوهين ڪريو نه مون کان
ڪا سنت وارو ڪم ڪرايو، آئون نه اهڙي فتوى ڏيندس نه اهڙي مجلس ۾ شموليت ڪندس.
اوهين ڄاڻو اوهان جو ڪم ڄاڻي. مطلب ته اهو خير جو ڪم اُٿئي ساڳي تاريخ تي خير

خوبيءَ سان ڪرائي ويو اڄ تائين ٻئي ڏيرپوٽ پاڻ ۾ خوش خرم ۽ شير شڪر آهن ۽ گهرت پرٽيان ٻنهين پٽ جڻيا آهن خير وخوشيءَ سان وقت گذاري رهيا آهن. هتي هيءَ نڪتو قابل بيان آهي ته جڏهن محمد ابراهيم ننڍو ٻار هيو ته هن سندس پيءُ مرحوم جان محمد کيس ڪتي ۾ آڻي مونکي ڏنو ۽ چيائين سائين هي پٽ اوهانکي مون بخشي ڏنو. ڪٽي رهي پنهنجي حوالي ڪريوس. اگرچه شريعت ۾ پٽ بخشي نٿو سگهجي مگر هن پنهنجي ڪمال صداقت ۽ جان نثاريءَ جو اظهار ڪيو. شال اوسبحانه وتعالیٰ شانه بهشت نصيب ڪريس. عبده فقير شاه آغا عفی عنه.

هنگورن جا ضلع خيرپور ميرس ۾ منهنجي منزل هئي تنهن ڏينهن مخلص حاجي تاج محمد سومري جي پوٽن جي عقيقه جي تقريب پڻ مقرر ڪيل هئي صبح جو ٻڪرن تي دعا پڙهي کهارايائون، هڪڙو شخص مولويانه صورت مونوٽ آيو ۽ مسئله پڇيائين ته مٽن مائٽن کي ماءُ پيءُ کي عقيقه جو گوشت کائڻ درست آهي يا نه؟ مون چيو بيشڪ درست آهي ڪا منع ڪانهي خيرپوءِ اُٺي ويو ٿوري دير گذري نه حاجي تاج محمد پاڻ آيو چيائين سائين هن گوشت ماءُ اسين پيلي کائون؟ مون جيئن پيلي کائو جيئن نه کائو. چيائين ڪي پڙهيل ماڻهون اسانکي جهلين ٿا. مون چيو اوهان کهڙو گناه ڪيو آهي پهرين اوهين ڏاڏو ۽ ڏاڏي ماءُ پيءُ کائو پوءِ ٻين کي کارايو. مولوي صاحب جنهن اوهانکي منع ڪئي آهي اُهو پاڻ اڄي مون کان مسئله پڇي ويو آهي ۽ تسلي ڪري ويو آهي.

خانصاحب محمد يونس خان حيدرآبادي تنهن ساڻيند اڌيرو آيو ۽ مونکي چيائين سياڻي منهنجي پٽ انيس جي شادي آهي اوهين مهرباني ڪري اچو سياڻي شام جو مونهن اوهانجي سواري لاءِ آڻيندا اسين، مون چيو ڇوڳو پر بشرطيڪ ڍهل شرنائون يا ٻين ۾ باجا نه هوندا چيائين نه نه هرگز نه اوهين خاطري ڪريو مون چيو ڇڱو. مونکي خبر ڪانه هئي ته رچنو ڪا ٻي بلا درپيش ايندي ٻئي ڏينهن مونهن آندائون

اسين چڙهي ويا سين. سنڌين جاءِ تي لٿا سين سائينجيءَ کانپوءِ نڪاح خوانيءَ جي مجلس ٿي ويئي ويا خلق گهڻي آيل هئي وڏا شاميانا لڳايل رنگين بجلين سان سينگاريل، فرش فروش وڇايل جيئن دستور آهي باقاعده انتظام ڪيل هيو خاص خاص ماڻهن لاءِ مٿي تلهي تي ڪرسين جو ڪرسين تي وهڻ لاءِ جاءِ ٺهيل هئي آخر گهوٽ کي به وٺي آيا ويهاريون، ته سان ته هڪڙو شخص جيڪو تمين هٿ ۾ ڪا شيءِ آهيس جنهن جي ڪاٺ ڪيو مون سمجهيو ته هي ڪيمرا تصوير ڪيڻ لاءِ آندو آهيس مون هن شخص کي فضيلت سان پڇيم ته سان جيو ميان اسين تصويرون ڪونه ڪيائينداآهيون منهنجي هيڏي عمر ٿي آهي مون ڪڏهن تصوير ڪانه ڪيائي آهي بلڪ حج جي سفر لاءِ پاسپورٽ تي به مون فوٽو ڪرڻ ڪيا ايو. مهرباني ڪري هي ڪم نه ڪريو جيائين ته نه سائين اوهانجي تصوير نٿا ڪيون مجلس جي تصوير ڪيندا سين. مون چيو مجلس جي وچ ۾ اوهان ويٺا آهيان ليڪن ته منهنجي تصوير نمايان طور نڪرندي. خير تور وچپ ڪري هيٺ هي ويو وري مون آيو وري منع ڪئي مانس ته هرنه رهي آخر ڪاوڙجي چيو مانس اڙي ميان توهان آهين ڪير! تو کي بار بار چوان ٿو نه ڪر نه ڪر توهان رهين ڪر نه ٿو؟ آئون اٿي ٿو وڃان ٿو، پوءِ تون جاڻ تنهجي مجلس جاڻي. تنهن تي منهجا پيا طرفدار به اٿي ڪري آيا خود خانصاحب محمد يونس خان به هنگي پاهن ڪان وٺي جهلي هيٺ لاٿو منهجي طبيعت به خراب ٿي، مگر خير نڪاح خواني ۽ تقسيم شيرينيءَ تائين ويهي رهيس بعد ان آن موٽر ۾ چڙهي سڌو پنهجي گوٺ آيس ۽ ماني به اچي پنهجي گهر ۾ ڪا ڌم.

ٻي ڏينهن خانصاحب يونس خان ننڍي ۾ آيو گذشته خفگي لاءِ معذرت ڪري منهجي دل خوش ڪري ويو، وري جلد ئي حيدرآباد مان ڊاڪٽر شيخ حاجي شمس الدين جي نياڻيءَ جي شاديءَ لاءِ دعوت ناموآيو مون چيو شهر حيدرآباد جي دعوتن کان تازو ئي تو ڪري آيا هيون اڃان اهاتلخي ۽ بدمزگي باقي آهي وري اهڙي صورتحال پيدا ٿئي تنهن کان نه وڃڻ بهتر آهي.

در مجلس خود راه مده همچو منے را آزرده دل آزرده کند انجمنے را

پيري مريدي

آئون ننڍپڻ ۾ پنهنجي ڏاڏي حضرت خواجه عبدالرحمان صاحب کان مريد ٿيو آهيان آئون ڏهن سالن جو هوس جڏهن مونکي پنهنجي والد شريف پنهنجي والد حضرت وڏي کان مريد ڪرايو ۽ ننڍي هوندي ارهاسُتي ماڻن کا منهنجي وات ۾ وڌي، اوهين پاڻ سمجهي سگهو ٿا ته اهي وهي ۾ مونکي ڪهڙي سُڌ سماءِ سلوڪ طريقت جو ڪهڙو ذوق هوندو جوانيءَ جو وقت وري بي خوابن خيالن ۾ گذري ويو سه

دريغا به غفلت جواني برفت　　　به لهو و لعب زندگاني برفت

پوءِ جڏهن وڏو ٿيس بلڪ پوڙهو ٿيس تڏهن حضرت والد صاحب مونکي مريدن کي تلقين ڏيڻ لاءِ مامور ڪيو، زلزلي جي سال جڏهن ڪين تڪليف هئي ۽ گوڏي جي سور کان مسافري ڪرڻ دشوار ٿي مونکي اُتر طرف مريدن جي دعوتن تي وڃڻ لاءِ تيار ڪيائون ۽ ڪي خاص خليفا پنهنجا مون سان همراه ڪيائون.

مرڪلاڻڻ مهل مونکي ارشاد ڪيائون ته بابا ڪو طالب اوهان وٽ اچي ۽ الله تعالى جو نالو پڇي ته توهان جواب نه ڏيو انڪار نه ڪرو آئون خاموش ٿي دست بوسي ڪري روانو ٿيس - هيءَ به معلوم هجي ته اسانکي پنهنجي والد صاحب جي اڳيان چون وچرا ڪرڻ جي طاقت ئي نه هوندي هئي. اسانجي به نسبت يا اهل وعيال جي به نسبت جيڪي ارشاد فرمائيندا هُوا اهي تي عمل ڪيو ويندو هو اسين ڪالميت بين يدى الغسال تي رهندا هئاسين سه　　　سرِ تسليم خم هے جو مزاج يار ميں آئے.

جڏهن آئون مسافريءَ تي ويس تڏهن مونکي خلق جون خصلتون ۽ عوام جون عادتون پسند نه آيون ۽ مون ڪين سمورو خط ۾ احوال لکي عرض رکيو پاڻ تنهجي جواب ۾ منهجي دلداري ۽ همت افزائي لاءِ پيري[1] خط لکيائون

[1] اهو خط مبارڪ سنڌي ۾ موتون مجموعه دلائل الخيرات ۾ (سنڌ ۾ دستخط قلمي لکيل وظائف جي بارهين)

علاوه بين شفقتن ۽ عنايتن جي هيءُ ارشاد سنڌن ته:
برخوردار روانگيءَ جي وقت اوهانکي پيو هجي ته جيڪو طالب طريقت جو هجي تنهنکي محروم نه ڪريو تلقين طريقه جي ۽ نصيحت استقامت شريعت جي ڪندا رهو وري مڪرر لکجي ٿو ته هن اوندا هيءَ جي زمانه ۾ اها راه طريقه محمديه جي اتباع سلف صالحين جي نور سان منور ڏسجي ٿي سا نه ڇڏيو شال ان سبحانه وتعاليٰ اوهانکي توفيق بخشي مخلصن کي فيضياب ڪري الخ مختصر ترجمه فارسي جو. ٽي سال ٿيا آهن جو رواجي مريد ڪرڻ کان منهنجي دل بيزار ٿي آئي آهي ۽ زياده مريد ڪرڻ کان پهلو تهي ڪندو آهيان ۽ ٻين پيرن ڏانهن ڏس ڏيندو آهيان شڪر آهي اڃان پير فقير دنيا ۾ موجود آهن اڃان سج اڀري ٿو اڃان توبه جو دروازو بند نه ٿيو آهي. آءٌ هاڻي پنهنجي دوستن کان معافي طلب ۽ عذر خواه آهيان.

شب تاريڪ وبيم موج وگردابي چنين هائل ڪجا دانند حال ماسبڪساران ساحلها.

تنهنجا وجوه ۽ سبب گهڻا آهن هڪ ته اصل مطلب پيري مريديءَ جو نه مون ۾ آهي نه مريدن ۾ ٻيو ته هاڻي پيرسن ٿيو آهيان مونکي هاڻي پنهنجو بسترو گول ڪرڻ گهرجي ۽ دنيا جا تعلقات گهٽ ڪرڻ گهرجن نه ڪي اڃان زياده تعلقات پيدا ڪرڻ ٽيون ته اڳي آبائي واجدادي ڏٺ اسان کان گهڻو آهي زياده ڏٺ ڏارڻ جي طاقت ڪا نه آهي اسان کان انهن جي سار سنڀال نه ٿي سگهي، وڌيڪ بار ٻين جو ڪيئن ڪشيدن

جو ٿو ته: غم عالم فراوان است ومن يڪ غنچه دل دارم چسان در شيشه ساعت ڪنم ريگ بيابان را

ملاقاتين دوستن ۽ مخلصن جا ايترا ڪم آهن ايترا غم آهن جي مون کان پورا نٿا ٿي سگهن آمد ورفت ڪرڻ هنن جي شادي ۽ غميءَ ۾ شامل ٿيڻ هنن سان حالي حوالي ٿيڻ هنن جا فيصلا ڪرڻ هنن جو علاج معالجه ڪرڻ، هنن جا دردناڪ مگر طول طويل داستان ٻڌڻ هنن جي مخلصانه خطن جا جواب لکڻ ايترا ڪم آهن جي مونکان پورا نٿا ٿي سگهن سڀ نامڪمل ۽ ناتمام رهجيو وڃن اوهين به غور ڪري ڏسندا ته مون سان شامل رهڻ ٿيندا ته هن وقت ۾ پيري مريدي فقط براءِ نام ونمود آهي رڳو رسم ۽ رواج

آهي دراصل معنيٰ پيري مريديءَ جي نه پيرن ۾ آهي نه مريدن ۾، مريد پاڻين ته اسانجي آخرت جو بار قبر جو سوال جواب ۽ محشر جو حساب ڪتاب ته سڀ پيرن مرشدن تي آهي باقي دنيا جا ڪم پير صاحب کان ڪرائيندا اسين. اسانجا مطلب سڀ پير صاحب جي دعا ۾ دوا سان پورا ٿيندا ڪنهن کي اولاد نه آهي ته اولاد ملي ڪنهن کي رزق جي تنگي هجي ته رزق ڪشادو ٿئي نوڪريءَ ۾ ترقي ٿئي امتحان ۾ ڪاميابي ٿئي.

شيخ ماندلا ۾ هڪڙو تعليم يافته شخص مهاجر جيڪب آباد مان موٽ آيو جيءَ ۽ آءٌ ان مريد ٿيڻ لاءِ آيو آهيان. مون پڇيو ته ڏينهن ٿيا ته آخر ڇني لڪي ڏنائين ته آءٌ ان پهريان غريب ماڻهو آهيان اوهانجا مريد هيترا شاهوڪار، دولتمند ماڻهو آهن منهنجي حال تي رحم ڪريو مونکي مريد ڪريو، مون چيو بابا! اهڙي پيري مريدي مونوٽ ڪا نه آهي جنهن سان اوهانجي مال دولت ۾ ترقي ٿئي تنهنجي واسطي توهان بيا طريقا اختيار ڪريو ڪرت ڪريو واپار ڪريو ڏنڌو ڪريو ته الله تعاليٰ ماڻ اوهانجو وجه معاش پيدا ٿئي ۽ هٿ ڪشادو ٿئي، آءٌ ان اوهانجي روزگار جو جوابدار نه آهيان نه اهڙو ذمو پاڻ تي کڻان ٿو.

هي ته آهي عوام جو حال، خواص جو وري خام خيال آهي ته اسانکي ذڪر فڪر مراقبه ڪرڻ سان ڪشف قبور حاصل ٿئي، مقامن مان ميت جو حال معلوم ڪري سگهجي ڪرامت خرق عادت پيدا ٿئي جيئن هوا ۾ اڏامون، دريا تي هلون، ديون پريون اسانجون مسخر ٿين. دعائون اهڙيون مستجاب ٿين جو جيڪي اسين چئون ۽ خدا تعاليٰ کان گهرون سڀ مطلب ۽ مرادون حاصل ٿين، ملائڪ ڏسون عالم ملڪوت ۽ آسمانن جو سير ڪريون دل ۾ جهڙي روشني ٿئي جنهنجو چمڪاٽ سج کان به زياده هجي، اهڙا سڀ اغراض و مقاصد مانع قرب و معرفت آهن اصلي مقاصد نه آهن، مرادنا نفي اللزوم لا اللزوم النفي من قبيل لا بشرط شيءٍ فلا يرد ان بعضهم يشاهدون ذلك ويرون الالوان والانوار والروحانيات في اللطائف والمراقبات

مطلب ته ذڪر فڪر سلوڪ ۽ مراقبا خاص محض لوجه الله تعاليٰ ڪجن فقط الله تعاليٰ جي رضا مندي ۽ عبادت لاءِ ڪجن نه ٻين غرضن ۽ مطلبن لاءِ، او هين وات تي تماشا ڏسي مفتون نه ٿيو منزل اڃان گهڻو پري آهي پوءِ جيڪڏهن عزت ۽ وجاهت يا ڪشف وڪرامت حاصل ٿئي ته ٿئي نه ٿئي ته نه ٿئي. مگر ـ

تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن — که خواجه خود روش بنده پروری داند

پير پاڻ ته مريدن تي فرض آهي اسانجيون مڪلف دعوتون ڪن جڳي طرح معقول چندا ۽ نذرانا ڏين، اسانجي تعظيم ۽ تڪريم وارجيتري ڪرنا هي نه ڪن نماز روزو ڪن يا نه ڪن پوءِ جهنم ۾ وڃن يا جنت ۾ تهن سان اسانجو واسطو آهي آخرت جو غم ۽ فڪر نه هُنن کي آهي نه هنن کي، پاڻ ٿين ته اسين ولين جا اولاد آهيون اسين ته پير دستگير جا اولاد آهيون، ملتان شريف جا گادي نشين آهيون اسانجا ڏاڏا صاحب ڪرامت ۽ ولايت جا هُوا. قيامت جي ڏينهن ضرور اسانجي شفاعت ڪندا پنهنجي پياري اولاد تي نظر شفقت جي ڪندا. اسانکي عذاب حساب ڪتاب کان ڇڏائيندا مريدن کي پاڻ سان بهشت ۾ وٺي ويندا.

الله تعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمايو آهي:- نفعو نه ڏيندا او هانکي مائٽ او هانجا ۽ اولاد او هانجا ڏينهن قيامت جي، جدا ڪيا ويندا او هين هڪ ٻئي کان ۽ الله تعاليٰ او هانجن عملن تي دانا وبينا آهي. او هانکي پنهنجن عملن جي جزا سزا ملندي.

سوره ممتحنه پاره ٢٨ هتي هيءُ به مسئلو ياد رکڻ گهرجي، سيني عالمن، امامن مشائخن جو هن تي اتفاق آهي ته ولايت ۽ ڪرامت ڪسبي آهي نه وهبي يعني ڪسب ڪرڻ ڪوشش ڪرڻ ۽ نيڪ عملن ڪرڻ سان انسان کي ملي ٿي مگر نبوت وهبي آهي يعني الهي ڏاج آهي جنهنکي وٽيس تنهنکي ڏني.

ايها الاخوان ومشائخ الزمان؛ ڇا قيامت جي ڏينهن او هان کان پڇا ٿيندي ته او هان مريدن جون دعوتون ڪيئن کاڌيون نذرانا ڪيئن ورتا. هُنن او هانجا هٿ پير ٿي

چميا اوهان ڪوهنن کي نماز روزي لاءِ چيو، اوهان ڪوهنن کي بدعمل کان روڪيو ؟

حديث شريف ۾ آيو آهي. كلكم راعٍ وكلكم مسئول عن رعيته فالامام راعٍ وهو مسئول عن رعيته والرجل راعٍ وهو مسئول عن اهله، هر هڪ اوهانجو نگران آهي ۽ هر هڪ اوهانجو پنهنجي ذات جو جوابدار آهي، ڪا ٻڪري گم ٿي ويندي ڪو ڇيلو ٻگهڙ کائي ويندو ضرور ذميواري ڌنار کي پڇبو اڙي نالائق تون پگهار وٺين ٿو ٻڪريون چارين ٿو پوءِ ڇو اسانجون ٻڪريون گم ڪرين ٿو جو ٻگهڙن کان کاڄ ٿين ٿيون.

سوال. ڇا اوهانجو مطلب آهي ته صفا اهو ڪم ڇڏي ڏجي پيري مريدي نه ڪجي؟

جواب. ته هي عام قاعدو ڪليه آهي ۽ هر جاءِ تي ديني خواهه دُنيوي ڪمن ۾ دستورالعمل آهي، مَالَا يُدْرَكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ، يعني سمجهو ڪامل مطلب پورو ڪري نه سگهي ته جيترو ڪي ڀي سگهي اوترو نه ڇڏي. پوري پُلا، نه ملي ته باجهري جي ماني کائي پيٽ ڀري، جام بلورين نه هجي ته ٺڪر جي پيالي ۾ پاڻي پيئي پاٺکي اُڃ ٺاري ڀي نماز پڙهي نه سگهي ته ويهي پڙهي، ويهي پڙهي نه سگهي ته اشارن سان پڙهي پاڻي نه هجي ته تيمم ڪري پڙهي. وَعِنْدَ عَدَمِ الْمَاءِ التَّيَمُّمُ جَائِزٌ، مگر ڇڏي نه ڏي اهو به هڪڙو وفريب ۽ مڪر شيطان جو آهي جو هن وسوسه سان انسان کي نيڪ عملن کان روڪي ٿو ۽ فوائد طريقت کان محروم ڪري ٿو جيئن ته بعضي عاقلن علم وارن کي به اهڙا خيال ۽ وسوسا پيدا ٿيندا آهن -

اسانجو مطلب آهي موجوده حالت جو اصلاح ڪرڻ پيرن ۽ مريدن کي پنهنجو احوال سڌارڻ، مشائخ طريقت جي هدايتن ۽ نقش قدم تي هلڻ ترقي لاءِ ڪوشش ڪرڻ نه ڪي روز بروز پوئتي تنزل ڏاهن وڃڻ جيئن پير صاحب پاڳارا پنهنجو اصلاح ڪيو آهي تيئن ٻيا پير صاحبان به پنهنجي اصلاح ڏاهن گامزن ٿين ۽ پنهنجي آباواجداد جو روشن ڪيل چراغ روشن رکن -

ڏسو اسانجا مشائخ عظام، اولياء ڪرام حضرت خواجه سلطان الهند اجميري

شيخ شهاب الدين سهروردي، شيخ بهاؤالدين زکريا ملتاني خواجه نظام الدين اولياء حضرت پيرو دستگير جيلاني، حضرت امام رباني، شاه بِٽائي ۽ شاه عبدالڪريم ڪيترن قدر عبادتون، رياضتون، مشقتون، محنتون، جهد مجاهدا ڪيا ڏها چاليهاڪيا آهن تڏهن ته اهڙن وڏن درجن کي پهتا ياسان وانگي پوتڙ پلاءُ ڪا ئي ڪين جا پيالا پيئي سڄي رات ريشمي بسترن تي سمهي صبح جو اُٿي خلق کي مريد ڪري نذرانا ٿي ورتڱون؟ ڇا هنن پنهنجن مريدن تان نماز روزه معاف ڪيو هو؟ يا پيگن ۽ چرس پيٽ جي موڪل ڏني هئي ۽ جڏهن اهڙن ڪاملن مڪملن بلڪ نبين سڳورن به قيامت جي ڏينهن جي جوابداري پاڻ تي نه کنئي آهي ۽ فرمايو آهي:-

اِعْمَلِيْ يا فاطمة فَاِنِّيْ لا اُغْنِيْ عنكِ من الله شيئًا.

پوءِ اسان جهڙن گنهگارن کي ڪهڙي طاقت آهي جو اسين هنن تان نماز روزو معاف ڪريون ۽ پين جا گناه به پنهنجي گردن تي کڻون جي اڳي پنهنجي گناهن ۾ غرق آهيون. هتي ٻه ٽي ڏه فائدا لکجن ٿا جو سالڪان طريقت طالبانِ حقيقت عالم خواه عامي مبتدي خواه منتهي لاءِ مفيد ۽ ڪارآمد آهن مهرباني ڪري هي مضمون غور سان پڙهو ۽ پڙهو ۽ پڙهي تي عمل ڪري دين دنيا جي بهتري ۽ سعادتمندي حاصل ڪريو.

هي ظاهر آهي ته اسين رات ڏينهن دنيا جي ڪمن ۾ مشغول آهيون سرتاپا دنيا جي تعلقات ۾ (اهل وعيال سان عزيزن ۽ قريبن سان دوستن ۽ مخلصن سان، مهمانن ۽ ملاقاتين سان، نوڪرن چاڪرن سان) اهڙا قابو گرفتار آهيون جو هڪ ساعت هڪڙي گهڙي به فرصت ڪانه ٿي ملي، اهڙي صورتحال ۾ نه اسين ترڪ دنيا ۽ قطع تعلقات ڪري ٿا سگهون نه اسين عبادتن ۽ وظيفن پڙهڻ لاءِ واندا آهيون، تڏهن اسانکي آخرت لاءِ ۽ خدا تعالیٰ جي رضامندي لاءِ ڇا ڪرڻ گهرجي-

تنهن لاءِ ٻه علاج ٻه رستا فوز وفلاح جا او هانکي ڏسيون ٿا جي بالکل سولا ۽ آسان آهن. ٿوري توجه سان او هانجو اصلاح حال ٿي سگهندو او هانجو پتل

سونهن ۾ اوهانجو وجود شمس و قمر تي ويندو.

انهن مان پهريون فائدو اول نمبر نيڪ نيت پيدا ڪرڻ آهي فقط نيڪ نيت ڪرڻ سان اوهانجا دنيوي ڪم ڪار جي ڳالهيون معمولي ڪاروبار خانگي هل چل کائڻ پيئڻ هلڻ چلڻ، اٿڻ ويهڻ، سمهڻ جاڳڻ، کلڻ ڳالهائڻ، مزوري ڪرڻ، نوڪري ڪرڻ سڀ عبادتون ٿي وينديون بلڪ نفلي عبادتن کان به ثواب زياده ٿيندو ڇوته هنن ڪمن جو نفعو متعدي آهي ۽ عبادتن جو نفعو ذاتي ۽ شخصي آهي. خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ. حَدِيث شريف ۾ آهي:- انّما الاعمال بالنّيات تحقيق عملن جو دارومدار نيت تي آهي. وَاِنَّمَا لِكُلِّ امْرِءٍ مَا نَوٰى ۽ تحقيق هر ڪنهن شخص لاءِ اهو عيوضو ملندو جنهجي نيت ڪندو، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهٗ اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فهجرته الى الله ورسوله پوءِ جيڪو هجرت خداتعاليٰ ۽ خداتعاليٰ جي رسول جي واسطي ڪندو ته انهيءَ کي انهيءَ جو اجر ملندو، وَمَنْ كَانَتْ هجرته الىٰ دنيا يصيبها او امرأة ينكحها فهجرته الىٰ ما هاجر اليه، ۽ جيڪو هجرت دنيا جي حاصل ڪرڻ لاءِ يا زال جي نڪاح ڪرڻ لاءِ ڪندو ته انهيءَ جي هجرت مان آخرت جو ڪو بهرو انهيءَ کي ڪونه ملندو.

هن حديث شريف جو شان نزول هجرت ۽ مهاجرن جي بيان ۾ آهي جو انهيءَ وقت هجرت ڪرڻ وڏو فرض ۽ رڪن اسلام جو هو مگر مطلب انهيءَ جو عام آهي، هي حديث متواتر صحيح حديثن مان اول نمبر آهي اٽڪل ٧٠، ٨٠ جليل الشان اصحابن کان روايت ٿيل آهي سڀني محدثن پنهجن ڪتابن ۾ پهرين پهرين ذڪر ڪئي آهي، عالمن چيو آهي ته هن حديث ۾ اڌ يا ٽيون دين جو سمائجي ٿو وڃي ڇوته اعمال يا قلب سان تعلق رکن ٿا يا جوارح يعني عضون سان. هنن ۾ قلب سان تعلق رکندڙ اعمال سڀ اچي وڃن ٿا ۽ قلب جو عمل معتبر ۽ جوارح کان افضل آهي ڇوته قلب سڀني عضون جو بادشاه آهي ۽ خداتعاليٰ جي اوهانجي قلبن تي نظر آهي نه اوهانجي صورتن ۽ عملن تي ۽ حديث شريف ۾ آيو آهي ته نيت مؤمن و مسلمان جي هنجي عمل کان بهتر آهي ڇوته عملن ۾ مثلاً نماز روزه

۾ حج ۽ زڪوٰة ۾ مفسدات ۽ مڪروهات ۾ گھٽاڻ عيب ۽ قصور پيا، ٿي سگھن ٿا نه نيت ۾ -

نقل: آهي ته بني اسرائيل مان هڪڙو شخص ڏڪار جي زماني ۾ ڪنهن واري جي دڙي تي لنگھيو ۽ پنهنجي دل ۾ چيائين جيڪڏهن هي دڙو واري جو اٽي جو هجي ها ته آئون خلق کي ورهائي ڏيان ها کائي ڍؤ ڪن ها. انهيءَ وقت جي نبي سڳوري کي الله تعاليٰ جي طرفان وحي آيو ته هن شخص کي چئو ته تنهنجي نيڪ نيت سان الله تعاليٰ تنهنجو صدقو (خيرات) قبول ڪيائين ۽ تو کي ايترو ثواب ڏنائين جيترو هي دڙو طعام جو هجي ها ۽ تون ماڻهن کي کارائين ها. هتي نيت جي باب ۾ ٻه شرط ياد ڪرڻ ضروري آهن هڪ ته نيت فعل قلب جو آهي يعني دل ۾ خواهش ۽ رغبت، انهيءَ ڪم ڪرڻ لاءِ پيدا ٿئي ۽ ڪم ڪرڻ لاءِ باعث ٿئي نه ڪ فقط زبان سان نيت ڪري يا دل ۾ چوي ته آئون هي نيت ڪريان ٿو مگر دل ۾ مطلب ٻيو هجيس ۽ باعث عمل جو ٻيو هجي مثلاً حج ڪرڻ جي ثواب لاءِ سوڻ ۽ گنين وٺڻ لاءِ ۽ چوي ٿو ته وڃان ٿو حج جي ثواب حاصل ڪرڻ لاءِ يا مسجد ۾ وڃي ٿو سمهڻ لاءِ ۽ آرام وٺڻ لاءِ چوي ٿو ته مسجد ۾ ثواب ڪٽڻ لاءِ وڃان ٿو. مسجد ۾ وهڻ عبادت لاءِ جماعت جي انتظار لاءِ يا خلق کان يڪسوئي لاءِ گناهن کان بچڻ لاءِ اها بيشڪ عبادت آهي ۽ ثواب آهي هڪڙو ثواب نه بلڪ گھڻن قسم ثواب جا حاصل ٿي سگھن ٿا. پر جيڪڏهن هو سمهڻ لاءِ يا ڳالهين ڪرڻ لاءِ وهندو ته رڳو گناهه آهي.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته جيڪو شخص مسجد ۾ دنياوي ڳالهيون ڪري ٿو ته انهي جا نيڪ عمل اهڙا ضايع ٿين ٿا جيئن ڪيمن باهه ڪاٺين کي ساڙي وڃائي ڇڏي ٿي، ٻيو ته منڪرات شرعي ۽ محرمات قطعي ۾ نيت کي ڪو دخل ڪونه آهي مثلاً ڪو چوري ڪري يا زنا ڪري ۽ چوي ته هن ۾ منهنجي نيت سُٺي هُئي. نيت فعل عبد جو آهي ۽ حلال ڪرڻ يا حرام ڪرڻ فعل شارع جو عليه الصلوٰة والسلام اوهانجو فعل ۽ قول شارع عليه الصلوٰة والسلام جي قول يا فعل سان مقابلو ڪري نٿو سگھي اوهانجو چوڻ ۽ ڪرڻ بيڪار ۽ بي اعتبار آهي. بلڪ اهو ته هيڪاري وڏو گناهه ناقابل عفو جرم آهي

جو ڏولاءِ ڪري ۽ اُنهيءَ کي اُٿلندو چڱو ۽ ثواب ڪري سمجهي جي گناهه کي گناهه ڪري سمجهندو ۽ دل ۾ اُنهيءَ کي نفرت جي نگاهه سان ڏسندو ته اهو گناهه قابل عفو گناهه آهي ۽ اُنهيءَ کان توبه ڪري سگهندو وَالعَڪس بالعڪس.

اخلاص جو تحقيق ۽ سمجهاڻي:- اخلاص جي معنيٰ آهي خالص ڪرڻ. يعني ڪنهن شيءِ کي غل وغش کان پاڪ ڪرڻ. چوندا آهن. هي سون چاندي خالص آهي. ڪيميا ماڪي خالص آهي يعني ملاوٽ کان پاڪ ۽ صاف آهي. ملاوٽ جا ٽي درجا آهن يا ته اصلي شيءِ سان برابر هوندي جيئن سون ۾ ترو غل غش. يا ته اصل شيءِ کان به زياده هجي يا ته اصل شيءِ کان گهٽ مثلاً رپيئي ۾ آنو ٻه آنا غل غش هجي. وري ملاوٽ واري شيءِ کي به ڏسڻ گهرجي ته ڪهڙي قسم جي آهي. بعضي نقصان واري هوندي بعضي فائده واري بعضي نه نقصان نه فائدو مثلاً کنڊ جي اَلي ۾ جيئن جوانر گڏيل هوندو ته نقصان آهي نه فائدو جيڪڏهن ميٽ گڏيل هوندو ته نقصان آهي جيڪڏهن دشمني ڪري سنکهيو گڏيل هوندو ته زهر قاتل آهي جيڪڏهن کنڊ جهڙي شي گڏيل هوندي ته ٻاڻ فائدو آهي. هي جو چيو اٿن: ريَاءُ الڪَامِلِيْنَ خَيْرٌ مِّنْ اِخْلَاصِ الْمُرِيْدِيْنَ. تنهنجي به اِها معنيٰ آهي. هن جي تشريح اڳتي لکندا سين.

آهڙي طرح نيڪ عملن ۾ ۽ عبادتن ۾ اخلاص جي معنيٰ آهي ته هر عمل اُها عبادت بندو، خاص الله تعاليٰ جي تعبّد بندگي ۽ رضامندي لاءِ ڪري تنهن ۾ خدا تعاليٰ کي جيڪي ناپسند ڳالهيون يا شريعت ۾ ممنوع هجن مثلاً دنيا طلبي پنهنجي عزت افزائي ۽ حظوظ نفساني جو غل غش شامل نه ڪري.

حضرت امام رباني مڪتوبات شريف ۾ ارشاد فرمايو آهي ته اِها عبادت جا وهين آخرت جي نعمتن لاءِ يا عذابن جي خوف کان ڪريو ته اِها عبادت في الحقيقة اوهان پنهنجي عبادت ڪريو ته مقصود اُنهيءَ مان پنهنجي نفس کي خوش ڪرڻ يا عذاب کان بچائڻ آهي ؎

تا تو دربند خويشتن باشي عشق گوئي دروغ زن باشي.

سمجهاڻي:- بهشت لاءِ دعا ۽ دوزخ کان پناهه ته هر ڪو خاص وعام گهري ٿو ۽ گهرڻ گهرجي، مگر معنيٰ ۾ فرق آهي هنن جو مطلب ٻيو هُنن جو مطلب ٻيو. خواص دوزخ کان پناهه ٿا گهرن

هن جي ورسطي ته هرجاءِ ذڪر الله تعاليٰ جو آهي. خدا تعاليٰ جي دشمنن ۽ مغضوب عليهم جو گهر آهي. عوام هن واسطي ته هو لاهوتي عذابن جي جاءِ آهي. خواص جنت جي طلب ڪن ٿا جيئن ته اها جاءِ الله تعاليٰ جي رضامندي جي آهي. خدا تعاليٰ جي پيارن محبوبن جو گهر آهي صبح وشام يعني سڀ تعاليٰ شانه جو ديدار آهي گويا هنن جي نظر جسماني آلام يا انعام تي آهي هنن جي روحاني راحت ۽ عذاب تي. هو ظاهر کي ٿا ڏسن هو باطن کي هنن جي نظر صورت تي آهي هنن جي نظر حقيقت تي. وَشَتَّانَ مَابَيْنَهُمَا.

هتي مناسب مقام جي ٽي بيت مثنوي شريف جا ياد آيا. جيهن مان اوهان کي عاشقانه مشرب جو مزو ايندو

ے

گفت معشوقی بعاشق کای فتیٰ — تو بغربت دیده بس شهرها
پس کدامین شهر از آنها خوشتر است — گفت آن شهرے کہ آنجی دلبر است
هر کجا یوسف رخی باشد چو ماه — جنت است آن گرچه باشد قعر چاه
هر کجا من تو باشم خوش دلم — گرچه باشد قعر گورے منزلم
بے تو جنت دوزخ است ای دلربا — با تو دوزخ جنت است ای مه لقا

ٽيون گهر جي ته اخلاص وڏو رڪن اسلام جو آهي وڏو وسيلو دين جو آهي الله تعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمايو آهي: أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ. يعني الله تعاليٰ وٽ مقبول دين خالص آهي نه مغشوش. ۽ ٻي هنڌ فرمايو ويو آهي: ته حڪم نه ڪيو ويو آهي هنن کي مگر هي ته عبادت خاص الله تعاليٰ جي ڪن حالانڪ اخلاص رکندڙ هجن برخلاف انهن جي جيڪي دنياوي مطلبن لاءِ اسلام ۾ شامل ٿين ٿا اُهي منافق آهن انهن جو اسلام ۽ ڪلمون پڙهڻ مقبول نه آهي بلڪ اُهي ڪافر بدتر آهن. بزرگان دين ومشائخ عظام ته پنهنجن عملن ۽ پنهنجن عبادتن کي ذاتي غرضن ۽ مطلبن کان اهڙو پاڪ ۽ صاف ڪيو آهي جو بهشت جي طلب يا عذاب دوزخ کان ڇوٽڪاري جي لالچ جي آميزش کان به پرهيز ڪئي اٿن فقط الله جي رضامندي لاءِ سندن اطاعت ۽ بندگي لاءِ عبادتون ڪيون آهن اوهانجو مال به جيترو اُجرو جيترو سٺو جيترو وغل غش کان پاڪ ۽ صاف هوندو اوترو بازار ۾ زياده قدر ۽ قيمت وارو زياده عزت وارو زياده پيارو هوندو.

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته ابوبڪر اوهان کان زيادہ نمازون پڙهڻ ۽ روزا رکڻ سان فضيلت وارو نه ٿيو آهي بلڪ ساڻس اهڙي شيءِ جي ڪري جيڪا سندس قلب ۾ شعلہ زن آهي. اُها شيءِ ڪهڙي آهي؟ صداقت ۽ محبت ۽ عشق ۽ اخلاص. پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته جيڪڏهن اوهان جبل اُحد جيترو سون راهِ خدا تعاليٰ ۾ خرچ ڪريو ته ثواب ۾، منهنجن اصحابن جي اڌ ڏوئي سان به نه پهچندو، تنهنجو راز به اهو ئي آهي ته هنن جو اخلاص ڪامل هو ۽ قرباني، جان نثاري ۽ اطاعت هنن جي فقط الله تعاليٰ جي رضا مندي ۽ سندس رسول عليه الصلوٰة والسلام جي محبت ۽ اطاعت لاءِ هئي پر ڪا به حرص، هوس يا ذاتي مطلب هنن جو ڪو نه هو.

اخلاص جي ضرورت ۽ اخلاص جي فضيلت اخلاص جي باري ۾ مڪتوبات شريف پڙهو پيو آهي. مڪرر بار بار اهڙي جو ذڪر ڪيو ويو آهي ۽ صاف صاف لکيو ويو آهي ته اصل مقصود طريقت ۽ حقيقت مان حاصل ڪرڻ اخلاص جو آهي، اخلاص سير سلوڪ جو روح آهي ۽ مقامات معرفت جو مغز. مقصود ازين سير وسلوک تحصيل مقام اخلاص است واين اخلاص جزوی است از اجزاء شريعت چه شريعت را سه جزو است علم وعمل واخلاص پس طريقت وحقيقت خادم شريعت اند در تکميل جزء ثالث که اخلاص است. الی آخره. مکتوب ۴۰ دفتر اول.

ڪي سولا وظيفا ۽ آسان عبادتون: ۽ آئون هميشه سولا وظيفا ۽ آسان عبادتون جن جو ثواب گهڻو ۽ اجر ڏاڍو هجي، ڳوليندو آهيان جو ته اڄ ڪله همتون قاصر ۽ محنتون گهٽ ٿيون آهن اوهين پاڻ ڏسو پنهنجي ملڪ سنڌ ۾ ۴۰ سال اڳي جيڪي نيڪوڪار ماڻهون شب خيز ۽ عباد نگذار قائم الليل صائم النهار هوا سي هاڻي ڪٿي آهن. اُهي وانگي محنت ۽ رياضت ڪير ٿو ڪري تنهنڪري موافق هن حال حاضر ۽ مناسب موجوده احوال جي ڪي سولا وظيفا ۽ عبادتون لکجن ٿيون اميد ته نيڪ نيت ماڻهون اهي تي عمل ڪري پنهنجي آخرت لاءِ توشو بنائيندا.

(۱) جيڪڏهن پانهنجو ته هر روز حج ۽ عمرو جو ثواب حاصل ڪريون ته صبح جي نماز جماعت

سان پڙهي وري به ذڪر ۾ مشغول رهو تانجو سج اڀري مٿي اچي پوءِ ٻه رڪعتون نفل پڙهي وٺيو ته اوهانکي پوري پوري ثواب حج ۽ عمري جو ملندو.

(٢) جيڪڏهن پانيو ته اسانکي سڄي سال جي روزن رکڻ جو ثواب ملي ته رمضان شريف کان بعد شوال جي مهيني ۾ ٦ روزا رکو ته گويا اوهان سڄو سال روزا رکيا.

(٣) جيڪڏهن پانيو ته سڄي رات جاڳڻ ۽ عبادت ڪرڻ جو ثواب ملي ته وتر کان بعد ٻه رڪعتون نفل پڙهو. پاڻ سڳورا عليه الصلوٰة والسلام هميشه وتر کان بعد ويٺي ئي ٻه رڪعتون نفل پڙهندا هئا. پهرين رڪعت ۾ سورة اِذا زلزلت ٻي رڪعت ۾ قُلْ يا ايها الڪافرون پڙهندا هوا.

(٤) جيڪڏهن پانيو ته اسانکي سڄي قرآن شريف جي ختم پڙهڻ جو ثواب ملي ته سورة قُلْ هو الله احد ٣ ڀيرا پڙهو ۽ پنهنجي ماءُ پيءُ کي يا پير مرشد کي انجو ثواب بخشيو.

(٥) جيڪڏهن پانيو ته مرڻ کانپوءِ يڪدم بهشت ۾ داخل ٿيون ته آيتالڪرسي هر هڪ فرض نماز کان بعد پڙهو.

(٦) جيڪڏهن پانيو ته اسانجا سڀ گناه اگرچه درياءَ جي گجي جيترا گهڻا هجن ۽ معاف ٿي وڃن ته هر نماز کان بعد ٣٣ ڀيرا سُبْحَانَ الله ٣٣ ڀيرا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ٣٣ ڀيرا الله اَكْبَرُ ۽ پڇاڙيءَ ۾ چئو لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

حديث جي ڪتابن ۾ هن جو هڪ عجيب قصو مذڪور آهي ته هڪڙي ڏينهن فقراءِ مهاجرين آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ اچي عرض ڪيو ته يا حضرت دولتمند اسان کان متاهان درجا ۽ بهشت جون نعمتون حاصل ڪري ويا جيئن ته اهي اسان وانگي نمازون تا پڙهن روزا ٿا رکن ۽ ڏيک خيرخيراتون به ٿا ڪن غلامن کي آزاد ٿا ڪن جو اسين ڪري نٿا سگهون. پاڻ سڳورن فرمايو ته آءٌ توهان اوهانکي اهو عمل ٻڌايان جنهنجي ڪرڻ سان اوهين سڀني اڳين پوين کان اڳرائي حاصل ڪريو ۽ توهانجو درجو

مٿاهون ٿئي مگر اُهو شخص جو اوهان کان زياده اهو عمل ڪري. اُهي سُبْحَانَ اللهِ ۽ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۽ اَللهُ اَکْبَرُ هر نماز کان بعد ٣٣ - ٣٣ ڀيرا پڙهو. راوي ٿو چوي ته وري اهي اصحابي سڳورا خدمت شريف ۾ آيا ۽ عرض ڪيائون ته يا حضرت جڏهن مالدارن اسان کان هي ڳالهه ٻڌي ته اُهي به اهڙي عمل ڪرڻ ۽ اهو وظيفو پڙهڻ شروع ڪري ڏنو آهي ته وري به اسان کان ڪوئي ڪٿي ويا، پاڻ سڳورن فرمايو اهو خدا تعالىٰ جو فضل آهي. اُهي ذات آهي جنهنکي وڻيس اُنهيکي ڏيئي.

(٧) پنهنجي طريقه نقشبنديه جو "ذڪر قلبي" به ڏاڍو سولو سٺائو آهي هر وقت هر حال ۾ هر جاءِ تي ڪري سگهو ٿا. گهر ۾ هجو يا مسجد ۾. ٻنيءَ تي هجو يا دُڪان تي، رات جو جڏهن ڏهن جي سمهڻ مهل ۽ اٿڻ مهل خدا تعالىٰ کي ياد ڪندا رهو ۽ دل ۾ اسم ذاتي اَللهُ اَللهُ پڙهندا رهو تا آنڪه اوهانجي دل تي الله تعالىٰ جو نالو نقش ٿي وڃي ۽ هر دم ياد پيو اچي اها علامت ذڪر جاري ٿيڻ جي ۽ سبق پڪي ٿيڻ جي آهي.

ٻيو ذڪر آهي ڪلمه تهليل پڙهڻ جو تنهنجي مراقبه ۾ ذڪر پڪي ڪرڻ لاءِ مشائخ نقشبنديه وٽ طريقو هي آهي ته قبله ڏي سامهون وهي اکيون بند ڪري زبان بند ڪري پنهنجي دل ڏانهن خيال ڪري ۽ دل ۾ تصور مڪمل ڪري فقط خيال سان ڪلمه تهليل هن طرح سان پڙهي لَا جو آڪر ناف کان جهڪي ساڄي ڪلهي تي پهچائي اِلٰهَ جو لفظ پنهنجي دماغ تي پهچائي اِلَّا اللهُ کي جهه زور سان پنهنجي دل تي لڳائي اهڙي طرح هڪ ساهي ۾ ٣ دفعا ڪلمه شريف جو تڪرار ڪري پوءِ ٥ دفعا پوءِ ٧ دفعا ڪري جيتري قدر طبيعت سهڻ ڏيس برداشت ڪري اڳتي جي حساب سان وڌائيندو وڃي. هي ته آهي مراقبه ڪرڻ جو طريقو پر ڪو مراقبو ڪري نه سگهي ته زبان سان بغير حبس نفس جي ۽ مراعاة عدد جي تسبيح تي يا بغير تسبيح جي پڙهي ۽ هميشه ورد زبان تي رکي.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته هڪڙي شخص آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ عرض ڪيو ته يا حضرت احڪام اسلام جا تمون تي گهڻا آهن پر مونکي

ڪا اهڙي سولي شئي ڏس جنهنکي آءُ چنبڙي وڃان ۽ هرحال ڪري سگهان پاڻ فرمايائون
هميشه زبان تنهنجي تر هجي ساڻ ذڪر الله تعالى جي.

اوهانکي خبر آهي ته سڀني کان سولو سڀني کان سٺو سڀني کان اعلى ۽ افضل ۽ اڪمل ذڪر ڪلمه طيبه آهي. جو اَفْضَلُ الذِّڪْرِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ آهي جو سڀڪو ٻار ٻچو ننڍو وڏو هر وقت پڙهي سگهي ٿو تنهنکي اوهين ننڍو وهلڪو نه سمجهو. قسم آهي خدا تعالى جو جيڪڏهن ست آسمان، ست زمينون ۽ جيڪي انهن ۾ آهن. ترازو جي هڪڙي پاسي هجن ۽ ڪلمه تهليل ٻي پاسي رکو ته ڪلمه طيبه جو پاسو زيادهه ڳرو ۽ وزندار ٿيندو ڪلمه طيبه اها شئي آهي جنهن سان ڪفر ۽ شرڪ جهڙا اڪبر الڪبائر گناهه ميسجي وڃي ٿو ۽ اسلام جهڙي نعمت عظمى حاصل ٿئي ٿي. ڪلمه طيبه اهو آهي جنهن سان داخل جنت جو ٿئي ٿو ۽ دوزخ جي عذاب ابدي کان نجات ملي ٿي. قسم آهي خدا تعالى جي ذات پاڪ جو ته دوزخ جي باهه ڪلمه طيبه کي ساڙي نٿي سگهي دوزخ جي باهه انهن گناهن کي ٿي ساڙي جيڪي ڪفر ۽ شرڪ کان پيدا ٿيندا آهن. جڏهن انهي غل وغش کان صاف ٿئي ٿو ته هن جي جاءِ جنت ۾ آهي نه دوزخ ۾. اوهانکي خبر آهي ته دنيا ۾ جيڪي انبياء ۽ اولياء گذريا آهن، سڀني انهيءَ ڪلمه طيبه جي اشاعت ۽ تبليغ ڪئي آهي. چنان طريقن جا مشائخ ۽ پيشوا پنهنجن مريدن کي انهيءَ ڪلمه طيبه جي تلقين ڪندا آهن ۽ اهوئي سبق ڏيندا آهن. لاڙڪاڻي ۾ هڪڙي ماستر صاحب سوال پڇيو ته هي ترتيب ذڪر فڪر ۽ مراقبه جي اڳي ڪٿي هئي آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام يا اصحابن جي وقت ۾ ته اهو نمونو ڪو نه هو تنهنجو اصل ۽ ثبوت ڪهڙو آهي؟ مون چيو ته آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام يا اصحابن جي وقت ۾ ته قرآن شريف ۽ علم پڙهڻ پڙهائڻ جون اهي ترتيبون به ڪونه هيون اوهين ٻار کي ڇو ٿا اب ت ث لکي ڏيو ۽ چئو ته پڙهه الف خالي ٻي هيٺ نقطو ت مٿي ٻه نقطا، الف لام زبر اَلْ. جي ميم زبر جَمْ دال پيش دُ. اکرن کي هٽ رکو، هينئر انهن هوڏانهن نه نهار اکيون اکرن ۾ کپل. اهڙي طرح مشائخ ذڪر سکي ڪرڻ ۽ ڪلمه تهليل پڙهڻ لاءِ هدايت ڪن

نه زبان ٻنهي بند ڪري، اکيون ٻنهي بند ڪري، ٻنهي دل ڏانهن خيال ڪري هن ضرب سان ذڪر قلبي يا ڪلمه طيبه تهليل پڙهي، فَمَا هُوَ جَوَابُكُمْ فَهُوَ جَوَابُنَا. في الحقيقة دراصل جواب هي آهي ته كُلُّ مَا يَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ الشَّيْءُ فَلَهُ حُكْمُ ذٰلِكَ الشَّيْءِ. جيڪو فرض موقوف ٿئي مٿي ڪنهن شيءِ جي ته انهيءَ شيءِ جو حاصل ڪرڻ به فرض آهي. ذڪر ڪرڻ جي فرضيت ته قرآن شريف سان ثابت آهي جيئن رمضان روزه لاءِ تاڪيدي حڪم آيا آهن، اهڙا ذڪر ڪرڻ جي واسطي بار بار احڪام نازل ٿيا آهن. الله تعالیٰ فرمايو آهي:- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝ اي مؤمنو! خدا تعالیٰ جو ذڪر ڪريو ڪثرت سان ۽ تسبيح ڪريو انهيءَ جي صبح و شام. ٻئي هنڌ فرمايو ويو آهي:- وَالذَّاكِرِينَ اللهَ كَثِيرًا وَّالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَّأَجْرًا عَظِيمًا ۝ ۽ مردن ذڪر ڪرڻ وارن لاءِ ڪثرت سان ۽ عورتن ذڪر ڪرڻ وارين لاءِ خدا تعالیٰ مغفرة ۽ اجر عظيم طيار ڪيو آهي. ۽ ٻئي هنڌ فرمايو ويو آهي:- وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ ۽ ياد ڪريو خدا تعالیٰ کي ڪثرت سان ته اوهين ڪامياب ٿيو. هن مسئله جا شريعت ۾ گهڻا مثال آهن مثلاً اڳين زماني ۾ جهاد ۾ ڪافرن سان جنگ، تير ڪمان، يا تلوار سان ڪندا هئا نه هيون بندوقون نه توفون ۽ مشينن گنيون. هاڻي جيڪڏهن ڪو چوي ته اسين به جهاد تير ۽ تلوار سان ڪنداسين. توپون ۽ مشينن گنيون استعمال ڪري نه ڪنداسين ته اوهين هُن کي ڇا چوندا؟ يقيناً مسلمان مارجي ويندا ۽ ڪفار غالب ٿي ويندا. يا مثلاً حج اڳين زماني ۾ اُٺن تي قافلي سان ٿيندو هو، هاڻي بحري يا هوائي جهازن جي ذريعي ٿئي ٿو. مطلب ته هي سڀ ذريعا ۽ طريقا حصول مقصود جا آهن، اصل منزل مقصود هاسائي آهي ۽ انهن تحصيل جون مختلف آهن وَعَلیٰ هٰذَا الْقِيَاسُ فَقِسْ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقَاصِرِينَ.

فائدو:- توري عمل تي ايترو وڏو اجر ۽ ثواب جو ملڻ ڪا عجب نه لڳي ڇو ته هي قانون قدرت جو ۽ قاعدو فطرت جو آهي جو ديني خواه دنيوي ڪمن جي قدر ۽ قيمت

۾ باعتبار حالتن ۽ وقتن ۽ جاين ۽ شخصن جي زمين آسمان جو تفاوت ٿيندو آهي اهو ساڳيو ڪم ساڳي شيءِ ڪنهن وقت هزار روپيا آهي ته ڪنهن وقت هڪڙو روپيو به نه هي اوهان هي **نقل** ٻڌو هوندو جو هڪڙو بادشاهه جبلن ۾ شڪار ڪندي ڪاڙهي تي پنهنجي لشڪر کان وانڌرو ٿي ويو اُڃ ۽ بُک کان هلاڪ ٿيڻ لڳو جهنگل ۾ هڪڙي ڊراڻ تنهن کي پاڻي جو ڍُڪ پياري هنجي جان بچائي ته هُن قدرشناس بادشاهه وڏي رياست هُنکي جاگير طور انعام ڪري ڏني حالانڪ اُهو پاڻي جو ڍُڪ ٻي وقت ۾ هڪ پيسو به نه لهندو هو ۽ هر روز پنهنجن نوڪرن هٿان اهڙو پاڻي پيئندو هو مگر هُن کي هڪ پيسو به انعام طور نه ملندو هو.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته منهنجن اصحابن جي هڪڙي ٽوئي سان اوهين جبل اُحد جيترو سون خرچ ڪندا ته برابري نه ڪندو جيو ته هنن پاڻ کي قدرت طرفان اهڙو موقعو ۽ اهڙو وقت خدا تعالى ۽ خدا تعالى جي رسول کي راضي ڪرڻ جو مليو هو جو ٻين کي هزار سال طاعتن ۽ عبادتن ڪرڻ سان به ملي نٿو سگهي، اهوئي راز آهي جو اسان اهل سنت جو اعتقاد آهي ته ڪو به ولي ڪو به عبادتگذار ڪنهن به اصحابي جي درجي کي پهچي نٿو سگهي، مکي شريف جي مسجد الحرام ۾ هڪڙي نماز اوهانجي لک نمازن جي مٽ آهي حالانڪ اهانمان اهڙي طرح سان اوهين پنهنجي گهر ۾ وڃي پڙهو ته به اوترو ثواب اوهانکي ڪو نه ملندو.

حضرت امام رباني مکتوبات شريف ۾ لکن ٿا. **مکتوب ۴۴**. امروز عمل قليل را که مقرون به تصديق حقيقت دين اوست عليه الصلوٰة والسلام به عمل کثير بر ميدارند مثلاً سپاهيان در وقت غلبهٔ دشمن و استيلاء مخالفان اگر اندک ترددي ميکنند آن قدر نمايان ميشود و اعتبار ميگيرد که در وقت امن اضعاف آن در چيز اعتبار نمي آيد.

مکتوب ۴۷. امروز که نويد زوال مانع دولت اسلام و بشارت جلوس بادشاه اسلام بگوش خاص و عام رسيده اهل اسلام بر خود لازم دانستند که ممد و معاون بادشاه باشند در ترويج

شريعت و تقويت ملت دلالت نمايند.

۾ مڪتوب ۴۸ - پس بزرگترين خيرات سعي در ترويج شريعت است و احياء حڪمي از احڪام آن علي الخصوص در زمانيڪه شعائر اسلام منهدم شده باشد ڪرورها در راه خدا عزوجل و علا خرچ ڪردن برابر آن نيست ڪه مسئله از مسائل شرعيه را رواج دادن.

برادران طريقت! اڄ اوهانکي ٻڌايان ٿو ته هي وقت غربت اسلام جو آهي جو اهڙو اوهانکي هت آيو آهي جهڙو اصحابن جي زماني ۾ هو- اَلْاِسْلَامُ بَدَأَ غَرِيْبًا وَسَيَعُوْدُ كَمَا بَدَأَ، هن وقت اوهين ڪا به خدمت اسلامي ڪندا ۽ اسلام لاءِ ٿوري گهڻي جاني ۽ مالي قرباني ڪندا ته اوهانکي اهڙا اوڏا ئي درجا ملندا جهڙا اصحابن کي مليا.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته جيڪو منهنجي سنت کي جيارو ڪندو جيڪا مري ويئي - هوندي ته هنکي سئو شهيدن جو اجر ملندو.

ٿوري عمل تي مداومت ڪرڻ بهتر آهي

پاڪ سڳوري عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته محبوب ترين عملن جو خدا تعاليٰ وٽ اهو آهي جو انسان، هميشگي ڪري اگرچه ٿورو هجي مثلاً رات جو هڪ ڪلاڪ هميشه عبادت ڪري سو ڀلو آهي هن کان جو ڪي ٿورا ڏينهن سڄي رات جاڳي پوءِ ڇڏي ڏئي. يا ۳ روزا هر مهيني ۾ مدام رکي هن کان جو سڄو مهينو روزا رکي پوءِ بس ڪري يا هر روز هڪ سيپارو دور ڪري، هن کان جو ڪي ڏينهن سڄو قرآن شريف ختم ڪري پوءِ بس، وقس عليٰ هٰذا.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته عمل ايترو پاڻ تي مقرر ڪريو جيتري جي طاقت رکو ڇو ته خدا تعاليٰ اوهان جي عبادت کان نه ٿڪبو جيسين اوهين نه ٿڪجو.

کائڻ پيئڻ ۽ سمهڻ جا اسلامي آداب

هي ڪم ته سڀڪو ماڻهو طبعًا ۽ عادةً ڪري ٿو مگر اسانجو مطلب آهي ته هي عادتي ڪم پنهنجا شريعت جي موافق سنت جي مطابق ۽ نيڪ نيت سان ڪريو ته هي

ماني کائڻ جا اسلامي آداب.

عادتي ڪم اوهانجا ۽ ٻيون عبادتون ٿين ۽ اوهانجي نامهٔ اعمال دفترِ حسنات ۾ داخل ٿين. سڀني عالمن حڪيمن عقل وارن جو بالاتفاق چوڻ آهي، ته ڪائڻ صحت لاءِ چڱو آهي ۽ گهڻو کائڻ اگرچه سٺو طعام هجي خراب آهي، هر قسم خرابيون ۽ روحاني ۽ جسماني بيماريون انهيءَ مان پيدا ٿين ٿيون، قبرستان ۾ جيڪي ڏهن ڪروڙين ته اوهين هيترا سارا ماڻهو مرد عورتون پوڙها جوان ٻار ۽ ٻچا چوڻ مري ويا آهيو ته سڀئي ڪرهت پنهجو پيٽ ڀري رکن ۽ چون هن اسانکي ماريو آهي، ٽڪ لڳي پوءِ ماني کائجي اڃان ڪجهه اشتها باقي هجي ته هٿ جهلجي، انهيءَ قاعدي تي جيڪو عمل ڪندو تنهنکي نه دوائن کائڻ جي ضرورت ٿيندي نه ڊاڪٽرن ۽ حڪيمن پٺيان ڊوڙڻو پوندو.

حديث شريف ۾ آيو آهي بس آهي بني آدم لاءِ ڪي ٿورا لقما جنهن سان پنهنجي چيله سنئين ڪري هلي.

اهل بيتن اصحابن سلف صالحين ۽ اولياء امت جيڪي جهد ڪيا آهن ۽ تڪون ڪاٽيون آهن تنهجو بيان هتي نٿا ڪريون چو ته اوهان سان بغير تڪليف سولن ڪمن ۾ ته اٿڻ جو انجام ڪيو آهي تنهنڪري ڪائڻ پيڻ جا ڪي اسلامي آداب ۽ مسنون طريقا لکون ٿا جن تي عمل ڪرڻ سان اوهانجو کائڻ پيڻ بجاءِ عادت جي عبادت ۾ داخل ٿئي.

اول ته ڪائڻ پيڻ مان عبادتن ۽ نيڪ عملن لاءِ طاقت حاصل ڪرڻ پنهنجي حياتي ۽ تندرستي قائم رکڻ ۽ خدا تعالیٰ جو ڏنل رزق کائي سندس نعمتن جي شڪرگذاري ڪرڻ جي نيت ڪريو جيئن شيخ سعديؒ فرمايو آهي ؎

خوردن براے زیستن وذکر کردن است　　　تو معتقد کہ زیستن از بہر خوردن است

(١) پهريائين ٻئي هٿ ڌوئي پوءِ ماني کائڻ گهرجي.

(٢) ماني کائڻ وقت بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ چئي شروع ڪجي.

(٣) سا ڄي هٿ سان ماني کائڻ گهرجي.

(٤) ٿانو ۾ پنهجي پاسي کان ماني کائڻ گهرجي جيئن اهو اهو جيئن ٻي پاسي هٿ نه ڦيرائڻ گهرجي. عمرو بن ابي سلمة چوي ٿو آئون ننڍي ونيگر آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي ٿالهہ ۾ هوس ٿالي ۾ سڀني پاسن ڏانهن هٿ ڦيرايم ٿي ته پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو سَمِّ اللهَ كُلْ بِيَمِيْنِكَ وَمِمَّا يَلِيْكَ. يعني خدا تعالیٰ جو نالو وٺ کاءُ پنهجي سا ڄي هٿ سان ۽ پنهجي پاسي کان، پر جيڪڏهن طعام مختلف اقسام آهي مثلاً ميوو جاتيم يا ٻيون شيرن آهن ته ٻي پاسي کان کائڻ درست آهي.

(٥) ماني هٿ سان ڀڃي کائي گوشت جي ٻوٽي ڏندن سان ڇني کائي بغير ضرورت جي ڪپ سان وڍي کائڻ مکروه آهي، ”سان ٿي نصارن جي پيروي“ اهڙن سان مُٺا بهت ڪرڻ ضروري نه آهي.

(٦) مسلمانن کي پاڻ ۾ گڏ جي کائڻ ثواب ۽ باعث برکت جو آهي.

روايت آهي ته هڪڙي ڏينهن اصحابن سڳورن آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ عرض ڪيو ته يا رسول الله اسين کائون ٿا پر اسانکي ڍؤ ان مان نٿو ٿئي. پاڻ فرمايائون شايد اوهين جدا جدا ماني کائو ٿا. عرض ڪيائون هائو فرمايائون اوهين طعام گڏ جي کائو ۽ خدا تعالیٰ جو نالو ياد ڪريو يعني بِسْمِ الله سان شروع ڪريو ته اوهان جي طعام ۾ برکت پوندي.

(٧) پٺيان پٺ کي يا آرام ڪرسي کي ٽيڪ ڏيئي ماني کائڻ مکروه آهي بلڪ ويهي (ماني ڏانهن ٿورو نمي) کائڻ گهرجي.

(٨) اتفاق سان ڪو لقمو هٿ مان يا وات مان ڪري پري ته کڻي پاڪ صاف ڪري کائي ڇڏي شيطان جي کائڻ لاءِ نه ڇڏي.

مسئلو: مکه يا ماکوڙي يا ٻيو ڪو جيت پاڻي ۾ يا شوربي ۾ پوي ته اهو ڪڍي اُڇلائي ڇڏي.

(۹) بورتن يا جتين سان ماني کائڻ مکروه آهي جتيون لاهي ادب سان ماني کائڻ گهرجي.

(۱۰) کو معزز شريف ماڻهو مجلس ۾ هجي ته اول اُهو کائڻ شروع کري پوءِ ٻين کي شروع کرڻ گهرجي.

(۱۱) طعام جي ٻرڏٽ ڪجاڻڻ جو عيب نه ڪجي مثلاً هي ڪچو آهي ۽ هي ڦکو آهي، هي پتڙو آهي. هي گهاٽو آهي، دل کي وڻيس ته کائي نه ته نه کائي پر جيڪڏهن دعوت جو طعام هجي ته ضرور ماٺ کري ڪجهه کائي صاحب دعوت جي دل آزاري نه کري.

(۱۲) ماني کائڻ کان پوءِ آڱريون پنهنجيون چٽي چڏي.

(۱۳) ٿانوَ ۾ ڪجهه طعام جو لڳ لام باقي هجي ته اُهو اُگهي صاف کري آڱريون چٽي چڏي ته اُهو ٿانوَ هن لاءِ طلب بخشش جي دعا ڪندو.

(۱۴) ماني کائڻ کانپوءِ ورې ٻه هٿ پنهنجا ڌوئي صاف کري.

(۱۵) ماني کائڻ کان پوءِ چوي اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِيْنَ

(۱۶) ۽ جيڪڏهن ٻي ڪنهن جي ماني هجي ته انهن لاءِ به دعا کري ۽ چوي:-

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِصَاحِبِ الطَّعَامِ وَلِاٰكِلِهٖ وَلِبَانِيْهِ وَلِمَنْ سَعٰى فِيْهِ.

نقل آهي ته هڪڙي ڏينهن خواجه نظام الدين دهلي ۾ ڪو خيرات عرس کير هو آيل ماڻهن کي ماني کارائي شام جو هڪ ٿالي گوشت ۽ پيت جي پري رکجي ماڻهو کي ڏنائون ته دريا پار وڃي اسانجي فلاڻي درويش کي هي پيت کارائي اچ اهو دريا تي ويو ته آب جو بيگاه پيٽڻ بند ٿي ويو هو موٽي آيو فرمايائون ڇو عرض ڪيائين ته پيٽڻ بند ٿي ويو آهي فرمايائون هو درويش بکيو ويٺو هوندو دريا کي وڃي اسان جا سلام ڏي ۽ چوءِ اُهو نظام الدين جنهن ڪڏهن زالن کي هٿ نه لاتو آهي جنهجي ڪم لاءِ آئو وڃا ٿو ڇوي تو الله جي حڪم سان مرنکي وات ڏي، هن وري اهو پيغام پهچايو، دريا بيڪدم وات ڏني ۽ فقير صاحب کي وڃي پيت ڏنو فقير صاحب ڪرگهڻ ڏينهن جو بکيل هو هجي سڀ کائي ٿانوَ موٽائي ڏنا ۽ هن درياءَ جو احوال ٻڌايو فقير صاحب چيو درياءَ کي وڃي منهجا سلام ڏي ۽ چئو ته اهو فقير جنهن ڪڏهن ٻه ماني ڍوَ کري

نه ڪا ڏي آهي ته ڪي سلام ڏنا آهن ۽ چيو آهيس ته الله تعالیٰ جي حڪم سان مون کي رستو ڏي، هن وڃي اهو پيغام ڏنو درياءَ بيهي رهيو ۽ هو لنگهي ويو، جڏهن هن خواجه صاحب جي خدمت ۾ اچي سمورو احوال خدمت ۾ عرض ڪيائين ۽ چيائين اوهانجون ڪرامتون ته نيڪ اهي جو ڪو عجب نه آهي مگر عجب هي آهي ته اوهانجو فرمايو. مون ڪڏهن زالن کي هٿ نه لاتو آهي، حالانڪ خير سان اوهانجون ٻه ٻيبيون آهن ۽ اولاد به آهي ۽ هن فقير جو چوڻ، مون ڪڏهن پيٽ ڀري نه کاڌو آهي حالانڪ منهنجي روبرو ۽ پيٽ ڀري پاڻ پيٽ جي کاڌي آهيس، تنهنجي معنیٰ ڇا؟ پاڻ فرمايائون ته ٻئي ڳالهيون صحيح آهن، اسان نه پنهنجي نفس واسطي زالن کي هٿ لاتو آهي نه هُن فقير پنهنجي نفساني خواهش لاءِ ماني کاڌي آهي جيڪڏهن اهي ڪم اسان نفس وهوا جي واسطي ڪجن ها ته درياءَ هرگز توکي واٽ نه ڏئي ها اسان هي ڪم خدا تعالیٰ جي حُڪم ۽ مرضي مطابق ڪيا آهن تنهنڪري تنهنجي ساکُسُنه درياءَ کي ڏنسي ته درياءَ وهڻ کان بند ٿي ويو. هن معنیٰ ۾ مولانا روم فرمائي ٿو

گفت[1] اينها هم بشر ما هم بشر	ما و ايشان بستهٔ خوابيم و خور
اين ندانستند اينها از عمیٰ	هست فرقي درميان بي انتها
اين خورد گردد ازان فضله جدا	آن خورد گردد همه نور خدا
هر دو گون آهو گيا خوردند و آب	زان يکي شد خون و ديگر مشک ناب
هر دو گون زنبور خوردند از يک محل	زان يکي شد زهر و از ديگر عسل- الخ

پاڻي پيئڻ جا آداب:- (۱) پاڻي ويهي پيئڻ گهرجي مگر زمزم جو پاڻي بيهي پيئڻ مسنون آهي. (۲) پاڻ سڳورا عليه الصلوٰة والسلام ٽن ساهين سان پاڻي پيئندا هئا ۽ فرمائيندا هئا اهو زور اُڃ لاهڻ وارو آهي ۽ اڪثر بيمارين کي ڇنڊڻ وارو آهي ۽ جلد هضم ڪرڻ وارو آهي.

(۳) پاڻي ٿانءُ ۾ اوتي پيئڻ گهرجي جانورن وانگي منهن وجهي ٿانءُ مان پيا

[1] يعني ڪافران گفتند وانبيا را هم چو خود بنده هستند ۱۲

اڌ مان يا واهه مان پيٽ نه ڀرجي ۽ اهڙي طرح ڪوزي جي جنهن ۾ مان يا
ساندري جي منهن مان پيڻ منع آهي.

(٤) پاڻي پيڻ جو ٿانوءَ ساڄي هٿ ۾ وٺي پاڻي پيڻ گهرجي.

(٥) پاڻي پيڻ وقت اول ۾ بِسْمِ اللّٰهِ ۽ آخر ۾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ چوي.

مسئله سون ۽ چانديءَ جي ٿانون ۾ پاڻي پيڻ ماني کائڻ مردن توڻي زالن لاءِ حرام آهي، حديثن ۾ سخت ممانعت آئي آهي اهڙي طرح چانديءَ جا چمچا.

سمهڻ :- انسان جي صحت راحت ۽ زندگاني جي واسطي اسباب[1] ستهٔ ضروريه مان هڪڙو وڏو سبب سمهڻ آهي جاڳندي انسان جون سڀئي قوتون ۽ حواس ظاهري وباطني ڪم ڪرڻ سان خرچ ٿين ٿيون، تحليل ٿين ٿيون ۽ ٿڪجن ٿيون، ننڊ ڪرڻ سان آرام وٺي سر نئون تازه ٿين ٿيون ۽ وري ڪم ڪرڻ لاءِ تيار ٿين ٿيون جيئن کوهي جو پاڻي اوهان سڀني ڏٺو هوندو نار واهي ڪڏهن جڏهن رات جو نار بند ڪري ڇڏيندا آهن ته ٻي ڏينهن لاءِ وري اوترو پاڻي پيدا ٿيندو، هونئن ته کائڻ پيڻ سمهڻ سڀني جانورن جو فطرتي ڪم آهي پر انسان اشرف المخلوقات آهي تنهنڪري اهي سڀ ڪم باقاعده باتهذيب ڪرڻ گهرجن، وري جيڪڏهن شرع جي موافق سنت جي مطابق ڪندو ته اهي عادتي ڪم اعليٰ درجه جون عبادتون ۽ طاعتون ٿينديون

حضرت مجدد صاحب مڪتوبات شريف ۾ لکيو آهي ته اوهانجي ٻن پهرن جي ننڊ جيڪا متابعت سنت جي نيت سان ڪريو سا بهتر آهي هزار قيام الليل کان جيڪا نه اهڙي وجه سان هجي.

سُمهڻ جا ڪي شرعي احڪام ۽ اسلامي آداب

سڄي پاسي تي منهن پنهنجو قبله ڏانهن ڪري سُمهڻ مسنون طريقو آهي، کٻي پاسي ۽ پُٺي پر سمهڻ به جائز آهي، اونڌو ونڌي پيٽ پر سمهڻ ممنوع آهي پٺ پر سمهي ٽنگ ٽنگ تي چاڙهي ليٽڻ به ممنوع آهي، سياري ۾ اڌ بدن اُس ۾ اڌ بدن ڇانوَ ۾ ڪري سمهڻ به چڱو نه آهي ــ اهل حڪمت راني آيد صواب :: درميان آفتاب وسايه خواب

[1] يعني اهي ڇهه شيون جيڪي انسان جي حياتي لاءِ ضروري آهن، کائڻ، پيڻ، سمهڻ، جاڳڻ، حرڪت، سڪون ۽

صبح جي وقت ننڊ ڪرڻ ته سيني عقل وارن عالمن، حڪيمن وٽ بالاتفاق ممنوع آهي

صبح کو جاگو سویرے رات سو جاؤ شتاب صحت و دولت بڑھاوے عقل کو دے آب و تاب

۽ شام جو خصوصاً پوتين ڀر سمهڻ تمام خراب آهي فقط منجهند جو ڪجهه آرام ڪرڻ گهرجي، سمهڻ جي واسطي رات موضوع آهي ۽ ڪم ڪار لاءِ ڏينهن

رات جو پوين ڀر جاڳڻ ته سالڪن جو تاج صوفين جو معراج آهي، الله تعالیٰ وٽ ڏاڍو مقبول آهي ۽ رسول الله صلي الله عليه وسلم کي ڏاڍو پيارو.

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته الله تبارڪ وتعاليٰ هي تو يعني عرش کان طرف هن آسمان دنيا جي هر ڪنهن رات جڏهن پوين

ٽيون حصو رات جو باقي رهي ٿو ۽ فرمائي ٿو آهي ڪو (دنيا ۾) جو دعا گهري مون کان پوءِ قبول ڪريان آئون دعا انهيءَ جي. آهي ڪو جو سوال

ڪري مون کان پوءِ آئون ڏيان هُن کي، آهي ڪو جو معافي گهري مون کان پوءِ آئون بخشش ڪريان هُن کي. (متفق عليه)

فائده

جاڻڻ گهرجي ته ننڊ ننڊ مان جاڳي ٿي ۽ آرس آرس مان پيدا ٿئي ٿو جيترو قدر ماڻهو ننڊ زياده ڪندو ۽ اٿڻ ۾ آرس بيو ڪندو تيتڻ آرس ۽ ننڊ جي علت زور وٺندي العِلَاجُ بِالضِّدِّ مقرر قاعدو آهي يعني هر علت ۽ بيماري جو علاج

ضد سان ڪجي ننڊ جو علاج سجاڳ ٿيڻ سان ۽ آرس جو علاج ڪم ڪرڻ سان ٿيندو اوهين خلاف قاعده جي ننڊ جو علاج ننڊ سان ۽ آرس جو علاج سُمهڻ سان ڪريو ٿا

پوءِ ڪهڙو فائدو ٿيندو. اوهين اُتي ڪم ڪار کي لڳو ڏسو ته آرس ڪيڏانهن ٿو وڃي.

وضو ڪرڻ جو ثواب

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته جيڪو شخص وضو ڪري (يعني آداب سنتون انهيءَ جون بجا آڻي) ته انهيءَ جي سڀني بدن مان گناه نڪري

رهن ٿا تانجو رفيءَ جي نهن هيٺان به گناهه نه ڪري ٿا رهن.

مشائخ طريقت طالبن کي با وضو رهڻ ۽ وضو متي وضو ڪرڻ جو گهڻو تاڪيد ڪيو آهي ۽ انهيءَ عمل کي واسطي صفائي قلب جي، روشنائي باطن جي، توفيق نيڪ عملن جي، دفع وساوس شيطاني ۽ سستي بدن جي مجرب لکيو آهي جيئن ته روح کي تعلق بدن سان آهي گويا جسم گهر آهي ۽ روح صاحب خانه جيئن گهر کي ٻهاري ڏيئي گند ڪچرو ٻاهر اڇلائي ڇڏجي تيئن وضو ڪرڻ سان دل جا خراب خيال ۽ خطرا نڪري وڃن ٿا ته روح پاڪ وصاف ٿي وڃي ٿو. ظاهر جي پاڪائي جو باطن تي گهڻو اثر پوي ٿو سه

چون بياري طهارت ظاهر — باطنت نيز حق ڪند طاهر

شمعدان جو ڪاچ اُگهي سگهي صاف ڪبو ته روشنائي انهيءَ جي زياده ٿيندي ۽ جي ٻاهران ميرو گند وهندو ته روشنائي گهٽ رهندي.

ڏندڻ ڪرڻ جا فائدا- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته ڏندڻ ڪرڻ سان وات پاڪ صاف ٿئي ٿو ۽ الله تعالىٰ جو رضامندو حاصل ٿئي ٿو الله تعالىٰ جي رضامندي کان متي ڪهڙي شيءِ آهي ۽ فرمايو اٿن ته جيڪا نماز ڏندڻ ڪري پڙهجي سا بغير ڏندڻ ڪرڻ نماز کان ستر ڀيرا افضل آهي- ڏندڻ ڪرڻ جا ڪيترائي فائدا جسماني ۽ روحاني آهن- ڏندن کي اڇو صاف ڪري ٿو ۽ ڏيا ڪاٽي خراب رنگ ڏندن جو (جنهن جي ڏسڻ سان نفرت پيدا ٿئي ٿي) سو ڏندڻ ڪرڻ سان هلي وڃي ٿو- وات جي بدبوءِ (جنهن جي پاسي ماڻهو ويهي نه سگهي) دفع ٿئي ٿي- ماڻهن جي بيمارين کي فائدو ٿئي ٿو- نزلي ۽ بلغم کي دفع ڪري ٿو اکين کي روشنائي ڏئي ٿو، سڀ کان زياده جو مرڻ جي وقت ڪلمو ياد اچي ٿو- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام آخرين وقت سڪرات جي ڏندڻ ڪري جهان مان لاڏاڻو ڪيو آهي، ڪما جاءت قصة مفصلاً في حديث عائشة رض.

يا اٿو! ڏسو ته هڪڙي سولي سنت جي ڪرڻ ۾ جنهن ۾ اوها بجا بدني ۽ ديني ودنيوي

فائدا مضمر آهن اوهان سان هيستائين ٻڌايون ۽ مهربانيون ٿين ٿيون. پر باقي اوهين چالاڪ سستي ڪريو ٿا ۽ هميشه وضوءَ سان ڏندڻ نه ڪريو ٿا. حالانڪ پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي مونکي پنهنجي امت تي تڪليف ٿيڻ جو خيال نه هجي ها ته انهن تي ڏندڻ ڪرڻ واسطي سڀ ڪنهن نماز جي (يعني وضوءَ وقت) فرض ڪيان ها. جا اڄ ڪلهه برش ۽ پائوڊر سان ڏندڻ ڪرڻ جو رواج ٿيو آهي مگر متابعت سنت جي ۽ مٿيان مذڪور فائدا ڪي جي ڏندڻ ڪرڻ تي موقوف آهن، سڀ کان بهتر ۽ مسنون ڪنڊ جي پاڙ آهي يا ڪنهن ٻي ڪڙي وڻ جي ٽاري مثلاً نم جي يا ٻٻر جي هجي، آلي تازي هجي ته بهتر نه ته سڪل ٿي ڪم آڻجي پر هر وقت ڏندڻ ڪرڻ کانپوءِ ڌوئي رکو پوءِ اهو بار بار پيلي استعمال ڪريو پر تقدير ڪنهن وقت ڪا ٻي ڪاڻي ڏندڻ ڪرڻ جي هٿ نه اچي ته پنهنجي شهد آگرين سان ڏندڻ ڪري نه ته سنت ادا ٿيندي ۽ هن ڪي ڏندڻ جو ثواب ملندو.

غسل ڪرڻ. يعني وهنجڻ اسلام ۾ گهڻن وقتن ۾ فرض ڪيو ويو آهي مثلاً خواب ۾ تر پوڻ يا جماع ڪرڻ، يا زالن کي حيض ونفاس کان پاڪ ٿيڻ کانپوءِ. تنهن کان سواءِ بدن جي نظافت ۽ صفائي لاءِ بدن جي مٽي ميل لاهڻ لاءِ بد بوءِ دفع ڪرڻ لاءِ وهنجڻ مستحب آهي خصوصاً جمعه جي ڏينهن يا عيدين جي ڏينهن ته مسنون آهي.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته سڀ ڪنهن مسلمان تي حق آهي ته هر هڪ هفتي ۾ هڪڙو ڏينهن وهنجي پنهنجو مٿو پنهنجا وار ۽ بدن پنهنجو ڌوئي.

وارن کي تيل ڦڻي ڏيڻ:. ۳۸۲. پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي (جنهنکي وار هجن تنهن تي حق آهي ته پنهنجن وارن کي عزت ڏئي) يعني ڌوئڻ سان، ڦڻي ڏيڻ سان، تيل لڳائڻ سان، سار سنڀال لهي وارن کي خوار خراب نه ڪري، روايت آهي ته آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام هڪڙي شخص کي ڏٺو جنهن جا وار ڪنهن تڙيل بگڙيل هوا پاڻ فرمايائون ڇا هن شخص کي ڪا شيءِ هٿ ڪا نه

آئي جنهن سان پنهجا وار سڌاري ها. ٻيو شخص ڏٺائون جنهن جا ڪپڙا ميرا گند لائي رهيا هوا فرمايائون ڇا هنکي ڪا شيءِ هٿ ڪانه آئي جنهن سان پنهجا ڪپڙا ڌوئي صاف ڪري ها.

سُرمو پائڻ:- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي، اوهين سرمو پايو "اثمد" سان يعني ڪارو پٿر سرمه جو، ڇو ته اهو اکين کي روشن ڪري ٿو ۽ پنبڙن جا وار اُڀاري ٿو- ۽ روايت آهي ته حضور جن عليه الصلوٰة والسلام پاڻ سمهڻ جي وقت سُرمون پائيندا هوا- ٽي ڪانيون هڪڙي اک ۾ ٽي ڪانيون ٻي اک ۾ بعضي خوشبوءِ لائي، هيءَ ۾ تورو مشک ذروبه ملائيندا هوا-

فائده:- جيڪڏهن ٥ تولا سرمي جا موتي يا سپ سچي جا ٦ ماسا مُشڪ ۽ ٽي ماسا گلاب ۾ ٽي ڏينهن پيهي صبح وشام اکين ۾ پائيندو ته تقويت بصر لاءِ ڪحل الجواهر جهڙو فائدو ڏيندو- آخر ۾ اسين تبرڪا اهي شيون جي حضرت جن عليه الصلوٰة والسلام پاڻ سان سفر ۾ کڻندا هوا ذڪر ڪريون ٿا- سي هي آهن:- آرسي، تيل جي شيشي، قينچي، ڏندڻ، سرمه داني، ڦڻي، هر ڪنهن مسلمان کي اهي اقتداء بسيرته صلى الله عليه وسلم پاڻ سان کڻڻ گهرجن، هداية الحج ص۱۸

افهام وتفهيم:- بدن کي لباس کي پاڪ صاف رکڻ ۽ زيب زينت ڪرڻ جي اها معنيٰ نه آهي ته سڄو ڏينهن ماڻهو ٺٺ ٺوڪ ۾ مشغول رهي ۽ همه تن هر وقت پنهجي خاڪي بدن جي آرائش سينگارڻ ۾ مصروف هجي تنهجي شريعت منع ڪئي آهي حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪو ڏيکيند وڪپڙا شهرت جا (يعني فخر ۽ تڪبر جي واسطي منجهه دنيا جي) ڍڪائيند واهيءَ کي الله تعالي ڪپڙا خواري جا منجهه ڏينهن قيامت جي ۽ پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام (هڪڙي ڏينهن اصحابن کي خطاب ڪري) فرمايو اوهين نٿا ٻڌو، اوهين نٿا ٻڌو مڪرر تاڪيد لاءِ فرمايو ويو) تحقيق "بذاذة". يعني سادگي ڪنا ايمان جي آهي، تحقيق سادگي ڪنا ايمان جي آهي، حديث شريف ۾ آيو آهي هڪڙي ڏينهن آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام فرمايو

نه داخل ٿيندو جنت ۾ ڪي جنهن جي دل ۾ ذرو تڪبر، فخر جو هوندو ته انهن ڪنهن عرض ڪيو يا رسول الله هر هڪ ماڻهون خوش ٿئي ٿو ته هن جو ڪپڙو سوچارو هجي جتي سوچاري هجي ته انهن پاڻ فرمايو ته تحقيق الله تعالىٰ صاحب حسن و جمال جو آهي محبت رکي ٿو جمال کي، مذموم ڪبر اهو آهي جو حق مڃڻ کان وڏائي ڪري ۽ ماڻهن کي حقارت جي نظر سان ڏسي، اسان جو رواجي معنى انهن درويشن ڏانهن آهي جيڪي پاڻ کي خواه مخواه سيئي گدڙ لوڙڪن نه سنت نه سنوارت پنهنجي نا هين نه غسل ڪن نه پنهنجا ڪپڙا لتا ڌوئي صاف ڪن انهيءَ درويشي يا نيڪ عمل ڪري سمجهن، مطلب نه افراط تفريط هر صورت ۾ قبيح آهي، خَيْرُ الْاُمُوْرِ اَوْسَاطُهَا، تي هميشه عمل ڪرڻ گهرجي، اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، ياد رکڻ گهرجي.

فائده: حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪو طعام کائي پوءِ چوندو اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَطْعَمَنِيْ هٰذَا الطَّعَامَ وَرَزَقَنِيْهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِّنِّيْ وَلَا قُوَّةٍ، ته بخشيا ويندا انهيءَ جا گناه جيڪي اڳي ڪيل هوندا ۽ جيڪو ڪپڙا پائي چوندو الحمد لله الذي كَسَانِيْ هٰذَا الثَّوْبَ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِّنِّيْ وَلَا قُوَّةٍ، ته بخشيا ويندا انهيءَ جا گناه جيڪي اڳي ڪيا هوندا اٿين.

دفع توهم و رفع اشڪال

شايد ڪي ڪم همت وهمي ماڻهون چون ته سائين اسين ڇا ڪريون اهي ڳالهيون ته سڀ سُٺيون آهن مگر اسين هن سبب ڪري، هن سبب ڪري، ڪري نٿا سگهون اهو عذر سندن بالڪل واهيات بالڪل بي بنياد ۽ غلط وهم آهي سڀ سولا ۽ آسان بي خرچ بي محنت ۽ بي تڪليف ڪم آهن اول ته هي سڀ ڪم نماز، روزو، زڪوٰة، حج وغيره اوهين پاڻ ڪري رهيا آهيو فرق فقط هي آهي جو عمل ڪرڻ جو صحيح رستو سُٺو طريقو اوهان کي ٻڌايو ويو آهي مثلاً توهان پاڻ حيدرآباد ڏانهن پنهنجي خيال سان گوڏي جو ڪپڙو ڍڪي رهيا آهيو ڪر دوست آشنا اوهان کي

بدائي ٿو ته ادا هي رود تمام سُٺو سولو آهي پاڻي به آهي چانور به آهي رڌ به پڪا آهي هر ٿلون ۾ جايون به هن تي آهن ڪو خوف خطرو به نه آهي ته هن تي لازم آهي اهو صحيح سڌو مند رستو وٺي هلي، اِهينئين چوڻ ته اٿون هن رستي تي هلي نٿو سگهان صحيح نه آهي، اسان ڪرا وهانکي هلڻ چلڻ کان بند ڪري نڪيو آهي ڪاٿي پيڻ کان منع ڪانه ڪئي آهي سمهڻ ۽ آرام وٺڻ کان ڪرنه جهليو آهي ڪهڙو ڪم آهي جو اوهين ڪري نٿا سگهو؟ جا سلام چوڻ بيمار کي پڇڻ خلق سان خوشخوئي ڪرڻ ماڻي به تي گراه گهٽ ڪائڻ پاڻي تي ساهين سان پيڻ، ڏندڻ ڪرڻ، غسل ڪرڻ، سنت سنوارت ناهڻ، ڏاڙهي رکائڻ ۽ اوهان کي تمام تڪليف نا قابل برداشت پيري بوجرتئي ٿو؟

ٻيو ته اسين ڏسون ٿا اوهين دنيا جي ڪمن ۾ تمام چُست چالاڪ آهيو هزارين محنتون ڪريو ٿا مالايطاق تڪليفون برداشت ڪريو ٿا سڙي ۾ گرمي ۾ ڏينهن جو رات جو آرام تنائي ڪمڪاريون ڪريو ٿا. باقي دين جي ڪم واسطي ڪجهه ڪري نٿا سگهو سو ڇو؟ اتي همت طاقت جوانمردي اولي العزمي اوهانجي سڀ ختم ٿيو وڃي ٿي، اهو عذر اوهانجو نا معقول ۽ غير مقبول آهي جيو ته خود اوهانجا افعال ۽ اعمال انهي جي برخلاف شاهدي ڏئي رهيا آهن، عجب آهي حڪومتن ۾ انقلاب آڻي سگهو ٿا باقي پنهنجن خسيس عادتن ۾ انقلاب آڻي نٿا سگهون، ڏسو پير صاحب پاڳاري کي جنهن ننڍپڻ کان ڏهن ٻارهن سالن تائين عمر ولايت ۾ گذاري، يورپ جي آب وهوا ۾ نشو ونما ڪئي تنهن ڪيئن پنهنجي شڪل وصورت ۾ وضع وقطع ۾ رسم ورواج ۾ انقلاب آڻي چڱو مثال قائم ڪيو آهي ـ آفرين باد برين همت مردانه تو.

هتي هي نڪتو به قابل غور آهي بلڪ اسان لاءِ مقام حسرت آهي ته پير صاحب پنهنجي خاندان جون خراب رسمون ميٽي اصلاح ڪيون آهن ۽ اسان آباءُ واجداد جون نيڪ رسمون ميٽي خراب ڪيون آهن، انهن جو لڳا يل باغ ويران ڪري رهيا آهيون.

ببين تفاوت ره از ڪجاست تا بڪجا

چهل حديث:- هتي اسين ٤٠ حديثون فضائل اعمال محاسن اخلاق حُسن معاشرت ۽ آداب اسلامي ۾ ذڪر ڪريون ٿا.

حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪو ٤٠ حديثون پنهنجي دين اسلام جون ياد ڪري منهنجي اُمت کي پهچائيندو، ته اٿيندو، ته اهڙي حشر ڏيهاڙي قيامت جي عالمن جي زمرہ ۾ ٿيندو ۽ ڏينهن قيامت جي آئون انهن جو شفاعت ڪندڙ ۽ شاهد ٿيندس.

چونڪ سنڌ ۾ اڪثر ماڻهو عربي پڙهيل نه آهن تنهنڪري عوام جي سمجهڻ لاءِ انهن جي معنيٰ ۽ مطلب هتي ذڪر ڪريون ٿا. جيئن ته هن ڪتاب ۾ هر طرح عوام جي سهوليت مدنظر رکي وئي آهي، پڙهيل ماڻهن لاءِ عربي ڪتاب ڪافي موجود آهن ۽ هين جيڪڏهن سنڌي ۾ اهي حديثون ياد ڪندا ۽ ٻين مسلمانن کي ٻڌائيندا ته وڏو ثواب ملندو جنهن جي بشارت مٿين حديث شريف ۾ مذڪور آهي.

حڪيمن ته جسماني بيمارين جي واسطي بي محنت ڪم خرچ علاجن جا گهڻا ئي ڪتاب ناهيا آهن جهڙو علاج الغرباء فارسي ۾، تسهيل العلاج عربي ۾، انمول علاج اردو ۾ هاڻي حڪيم شمس الدين جو "آسان علاج" سنڌي زبان ۾ پڻ ڇپجي شايع ٿيو آهي، آئون پاڻ ته زمانه حال جي مطابق آسان عبارت ۾ آسان اسلام جي واسطي پڻ آسان ڪتاب لکي شايع ڪيجن، انهي خيال سان هي ڪتاب مثال طور مون لکيو آهي اميد ته ٻيا حضرات هن کان بهتر نمونه سان ڪم ڪندا ۽ قلم ڪشندا ته مفيد عام ٿيندا.

نقاش نقش ثاني بهتر ڪشد ز اول

هتي جيڪي حديثون مذڪور آهن سي مشڪوٰة شريف کان ورتلون آهن.

حديث جي مٿان جيڪو انگ لکيل آهي سو مشڪوٰة شريف مطبوعه اَصَحُّ المطابع دهلي جي صفحه جو آهي جنهنکي راوي جو نالو يا متن حديث جو گهر جي سوسوڻي سان ڪيي سگهي ۽ جيڪو مترجم طرفان توضيح يا شرح ٿيل آهي تنهن کان ٻين القوسين ۾ جدا ڪيو ويو آهي -

استيذان

يعني ڄاڻ ڪري موڪل وٺي اندر وڃڻ کي عربي ۾ استيذان چئبو آهي اهو به شرعي حڪم اسلامي تهذيب ۽ "حُسن معاشرت" جو وڏو رڪن آهي، قرآن مجيد ۾ تنهجو حڪم آيو آهي. يَااَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَهْلِهَا. اي مؤمنو! اوهين داخل نه ٿيو ٻين جي گهرن ۾ سواءِ پنهنجي گهرن جي تان جو (اول) هُنن سان سُڃاڻپ ڪرايو اُنس وٺو اذن وٺو ۽ سلام چئو انهن تي پوءِ جيڪڏهن اوهان کي اذن ڏنو ويو اوهان کي ته وڃو ۽ جيڪڏهن نه ته موٽي وڃو، اهو طريقو بهتر آهي اوهان جي واسطي' سوره نور رڪوع ٤

استيذان جو شريعت ۾ ايترو تاڪيد آهي جنهن جو اندازو هن حديث شريف مان اوهين معلوم ڪري سگهندا.

هڪڙي صحابي رسول ڪريم عليه الصلوٰة والسلام کان پڇيو ته آئون پنهنجي ماءُ وٽ وڃڻ لاءِ به ڄاڻ ڪريان ڇا؟ فرمايائون ها. چيائين آئون هن سان گڏ گهر ۾ رهندو آهيان فرمايائون ته به هن کان اذن وٺ عرض ڪيائين ته آئون سندس خدمت به ڪندو آهيان فرمايائون ته به هن کان ڄاڻ ڪندو وڃ ڇا؟ تون دوست رکين ٿو ته هن کي اُگهاڙي ڏسين؟ چيائين نه. فرمايائون ته به هن کان (يعني اطلاع جي نه ڏيڄ) ضرور اذن وٺ متان هوءَ اُن وقت بي پرده هجي مثلا ڪپڙا بدلائي رهي هجي يا ستر ڏونيندي هجي اوچتو ئي اوچتو ماڻهو مٿان ويندو، ممڪن آهي ته انهي وقت ڪپڙا گندي مٿان لهي ويل هجي ايتري ته فرصت هنکي ڏجي جو هوءَ پلؤ پنهنجو سنئون ڪري يا ڪپڙو گندي پنهنجي سنڀالي.

استيذان جا مختلف درجا ۽ گهڻا قسم آهن، نرالي ماڻهون ناواقف کي ته اڳواٽ اطلاع ڏيڻ گهرجي بلڪ جيڪڏهن ڪو وڏو ماڻهو گهڻن ڪمن وارو هجي ته ملاقات جو وقت به انهيءَ کان وٺجي ۽ جيڪڏهن دوست آشنا هجن ته داخل ٿيڻ

وقت اذن وٺجي ۽ جيڪڏهن هميشه بغير ڪي ٽوڪ جي اچڻ وڃڻ وارو هجي ته ڪمرا ڪمر وڃڻ وقت اُح اُح ڪرڻ سان يا پيرن جي ڪرڪي ڪرڻ سان هُن کي اطلاع ڏجي. رواه النسائي عن علي رضي الله تعالیٰ عنه.

بعضي تهذيب يافته ماڻهون بغير اطلاع جي اندر اچي پوءِ چوندا آهن ساءِ اچڻ جي اجازت آهي؟ اندر اچي پوءِ اجازت وٺڻ جي معنيٰ ڇا آهي؟ استيذان ته آهي انهيءَ واسطي ته او چتو هنکي ڇرڪ نه پوي، اٿين نه ڪرڻ گهرجي.

بعضي وري هي غلطي ڪندا آهن جو اوندا هيُ ۾ يا ٻاهران بيٺل کان پڇبو آهي تون ڪير آهين جواب ڏيندا آهن آئون آهيان حالانڪ هُنن کي چوڻ گهرجي ته آئون فلاڻو آهيان يعني پنهنجو مشهور عرفي نالو ٻڌائڻ گهرجي.

حضرت جابرؓ کان روايت آهي ته هڪڙي ڏينهن آئون آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جن جي خدمت ۾ بابت قرض جي جو منهنجي پيءُ تي هو عرض معروض ڪرڻ آيس ۽ در تي ڪڙو هنيم، حضور جن اندران فرمايو ڪير آهي مون عرض ڪيو آئون آهيان، فرمايا تون آئون آئون ڇا آهي؟

سلام چوڻ جا فائدا

٣٩٧- وعن عبد الله بن عمر ان رجل سأل رسول الله صلی الله علیه وسلم اَيّ الاسلام. ڪنهن شخص آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام کان پڇيو ته اسلام ۾ ڪهڙو عمل بهترين آهي، قَالَ تُطْعِمُ الطَّعام وَتُقْرِئُ السَّلام عَلٰى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ پاڻ فرمايائون هيءُ ته ماڻهن کي ماني کارائين ۽ چوين تون سلام مٿي خاص وعام جي خواه تون انهنکي سڃاڻين يا نه سڃاڻين.

روايت آهي ته حضرت عبد الله بن عمر پاڻ صبح جو بازار ڏانهن نڪري ويندو هو ۽ ٻاهر اتي جا ماڻهون سودي سلوف لاءِ شهر ۾ ايندا هوا ته پاڻ انهن تي سلام چوندو هو، ماڻهن پڇيس ته ساءِ او هين بغير ڪم ڪار جي بازار ڏانهن

چوٿا وڌيڪ چيائين ته عام مسلمانن تي سلام چوڻ ۾ ثواب حاصل ڪريان.

سلام چوڻ جو حق هي آهي ته سوار، پنڌ ويندڙ تي سلام چوي، هلندڙ ويٺلن جي چوي. ٿورا گهڻن تي سلام چون، ننڍو وڏي تي چوي، پر جيڪو سلام چوڻ سان پهرين اڳڀرائي ڪندو تنهنکي زياده ثواب ملندو، اِنَّ اَوۡلَى النَّاسِ بِاللّٰهِ مَنۡ بَدَأَ بِالسَّلَامِ، يعني خدا تعالیٰ جي رحمت کي ملاقات ڪندڙن مان ويجهو ور اهو شخص آهي جو سلام چوڻ سان اڳڀرائي ڪري.

ڄاڻڻ گهرجي ته السلام عليڪم زبان سان چوڻ مسنون طريقو آهي، هٿ جو هٿ سان سلام ڪرڻ جو رواج ٿيو آهي سو خلاف طريقه مسنون جو آهي، غير مسلمن سان مشابهت آهي، حديث شريف ۾ صريحًا انهيءَ جي ممانعت آئي آهي، پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي اسانجي جماعت مان اهو نه آهي جو غيرقومن سان مشابهت ڪري، وهين يهودين سان ۽ نصارن سان مشابهت نه ڪريو (يعني هٿ سان سلام نه ڪريو) ڇو ته يهودي سلام آڱرين جي اشاره سان ڪندا آهن ۽ نصاري هٿ جي ترين سان، سلام چوڻ جا مسئلا تمام گهڻا آهن، انهيءَ باب ۾ اسانجو مستقل رسالو خلاصو فارسي ۾ تڪميل آهي جو گهڻن سالن کان قلمي مسودو تيار ڪيو آهي، ڇاپيو نه آهي، پر فقه جي سيني ڪتابن ۾ اهي مسئلا مذڪور آهن اتي ڏسي سگهو ٿا.

مصافحه ڪرڻ سان گناه ميٽجي ٿا وڃن

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته ننا گڏجن ۽ مسلمان پاڻ ۾ هٿ هٿ ۾ ڏئي ملن ٿا. مگر جو انهن جا گناه معاف ڪيا وڃن ٿا، اڳي هن ڪان جو هڪ ٻي ڪان جدا ٿين، حضور عليه الصلوٰة والسلام جن تيسين پنهنجو هٿ ڇڪي نه ڪڍيندا هئا جيسين هو هٿ نه ڪڍي.

تشميت العاطس :- يعني جيڪو ماڻهون ڇڪ ڏئي ۽ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ چوي

تهنجي جواب ڏيڻ جيئن ڪيئن ڪ السلام عليڪم چوي تنهنکي سلام جو جواب ڏيڻ ضروري
آهي تيئن ڇڪ واري جو جواب ڏيڻ گهرجي. پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو
آهي جيڪڏهن اوهان مان ڪو ڇڪ ڏئي ته چوي اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۽ جيڪو ٻيو پاسي ۾ ويٺل
هجي سو چوي يَرْحَمُكَ اللهُ وري تنهنجي جواب ۾ ڇڪ ڏيندڙ چوي يَهْدِيْكُمُ اللهُ وَ
يُصْلِحُ بَالَكُمْ يا چوي يَغْفِرُ اللهُ لِيْ وَ لَكُمْ.

مسئلہ جيڪڏهن ڪو شخص ٽن ڀيرا يا زياده ڇڪون ڏئي ته اُهو زڪام وارو
بيمار آهي بار بار انهي جي تشميت ڪرڻ ضروري نه آهي. پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام
کي جڏهن ڇڪ ايندي هُئي تڏهن هٿ سان يا ڪپڙي سان پنهنجو منهن ڍڪيندا
هُئا ۽ آواز پنهنجو پست ڪندا هُئا. بعضي ماڻهون اهڙو زور سان وڏي آواز ڪيندا آهن
جو ٻين ماڻهن کي ڏڪا ڏيندڙ پيدا آهن، ائين ڪرڻ نه گهرجي.

مهمان نوازي

ای برادر میهمان را نیک دار — تا بیابی رحمت پروردگار

پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جيڪو الله تعالىٰ تي ايمان ٿو رکي تهن
تهن تي (لازم) حق آهي ته مهمان کي عزت ڏي، کيڪارڻ سان خوشگفتاري سان
خوش آمديد چوڻ سان، ۽ پڻ فرمايائون ته مهمان کي هڪ ڏينهن رات مڪلف طعام
کارائڻ حق آهي ٻئي ٽي ڏينهن بغير تڪليف جي ماحضري کارائڻ گهرجي. ٽن ڏينهن
کانپوءِ کارائڻ ضروري نه آهي، خيرات آهي و ٺيس ته کارائي نه ته نه. ۽ جائز نه آهي مهمان
کي جو (ڪلاڪو ٽري) گهڻو ان تي ويهي رهي تا مخير هُنکي تڪليف ڏئي. يعني جيڪڏهن
ڪو ڪار سان يا ميزبان جي مرضي سان ويهندو ته منع نه آهي. ؎

از تکلف دور باش ای میزبان — تا گرانی نبودت از میهمان

پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته سڀ ڪنهن ماڻهون کي پنهنجي
قدر ۽ مرتبه موافق جاءِ ڏيو ۽ عزت ڪريو، يعني خادم مخدوم سان امير فقير سان

عالم جاهل سان هڪ جهڙو ڪري نہ سمجهو.

خنده روئي سان ملاقات ڪرڻ

خوشي ۽ خوش ڪرڻ جي ڪنجي خنده روئي آهي اندر ۾ ڪينو ۽ غم ۽ غصو جي باه ٻرندڙ هوندي تہ منهن جي بشاشت سان ۽ خوش خلقي سان دل تي چنبو وجهي ويندو ڪهڙو بہ سخت سنگدل انسان هوندو تہ موم ٿي ويندو فقط انسان نہ بلڪ جهنگل جو جانور بہ نرمي ۽ ملاطفت سان رام ڪري سگهجي ٿو. سه

بشیریں کلامی و لطف و خوشی ۔۔۔ توانی کہ پیلے بموئے کشی

پاڻ سڳورن عليہ الصلوٰة والسلام فرمايو آهي تہ نيڪي کي حقير ڪري نہ سمجهو اگرچہ پنهنجي مسلمان ڀاءُ سان خنده روئي ڪشاده پيشاني سان ملاقات ڪريو.

حضرت جرير صحابي سڳورو فرمائي ٿو جنهن وقت کان وٺي مون اسلام آندو آهي مونکي ڪڏهن بہ حضرت جن عليہ الصلوٰة والسّلام پاڻ وٽ اچڻ کان منع نہ ڪئي آهي ۽ نہ ڪڏهن مونکي ڏسندا هوا مگر جو مرڪڻ فرمائيندا هوا.

۽ ٻيءَ صحابي سڳوري کان روايت آهي تہ مون نہ ڏٺو ڪنهن بہ شخص کي حضرت عليہ الصلوٰة والسلام کان زياده مرڪڻ وارو.

خلق تي رحم ڪرڻ

خلق مان مراد عام مخلوق آهي انسان هجي يا حيوان. پکي پکڻ هجي يا ڪتو ٻلو.

حديث شريف ۾ نقل ٿيو آهي تہ هڪڙي بدڪار فاحشہ عورت هئي تنهن اُڃايل ڪتو ڏٺو ڪاڙهي ٿيل، ڏٺو تہ کوهي تي بيٺو آهي پاڻي کي نٿو پهچي سگهي، تنهنکي مٿس رحم آيو، پنهنجو موزو پير مان لاهي گندي جي پلاند ۾ ٻڌي پاڻي کوهي مان ڪڍي هنکي پيارئين الله تعالىٰ هن جا گناه معاف ڪيا ۽ بهشت ۾ داخل فرمايو.

جاندارن کي ٽڪ اُج ڏئي مارڻ وڏو پاپ آهي

١٦٨. حديث شريف ۾ آيو آهي تہ هڪڙي عورت ٻلي کي بند ڪري ڇڏيو تانجو

هو ڏمري وڃي ته هنکي ڪجھ ڪارايو ۽ نه ڇڏيو يا ڇا وچي پاڻ ٻنهي قوت ڪائي ها.

۴۲۱. حديث شريف ۾ آيو آهي لَا يَرْحَمُ اللّٰهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ. الله تعالىٰ رحمت نٿو ڪري جيڪو ماڻهن تي شفقت نٿو ڪري.

خلق سان نيڪي ڪرڻ

کسے نیک بیند بہر دو سرائے — کہ نیکی رساند بخلق خدائے

۴۲۵- حديث شريف ۾ آيو آهي ته مخلوق سڀ خدا تعالىٰ جي ٻنهي عيال (روزگي پياري) آهي ۽ محبوب ترين خلق جو الله تعالىٰ وٽ اُهو آهي جو سندس عيال سان نيڪي ڪري هُنن جي خدمت ڪري.

۴۲۶- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي (مسلمانو) هڪ ٻئي تي بدگماني نه ڪريو جيئن ته گمان نه گھڻو ڪري ڪوڙو ۽ بي بنياد ٿيندو آهي هڪ ٻئي جي جاسوسي نه ڪريو ۽ ليلائو پايو هڪ ٻئي تي چڙهتي نه ڪريو، هڪ ٻئي سان حسد نه ڪريو، هڪ ٻئي سان بغض نه رکو، هڪ ٻئي کان پُٺڀرائو نه ٿيو هڪ ٻئي جا ڀائر ٿي رهو (متفق عليه)

شفاعت ڪرڻ

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام وٽ ڪو سوالي يا صاحب حاجت جو ايندو هو پاڻ فرمائيندا هوا. هُن جي شفاعت ۾ پاڻ مون وٽ ڪريو ته اوهانکي اجر ملندو ۽ الله تعالىٰ جيڪي گھرندو سو زبان ۽ حڪم پنهنجي رسول جي اهو حڪم ڪندو ۽ ائين ٿيندو جيئن پاڻ گھرندو سو.

تا توانی بجہان حاجتِ محتاج برآر — بدرمے یا درمے یا قلمے یا قدمے.

مڪتوبات شريف ۾ ڏسندؤ ته اڪثر مڪتوبن ۾ محتاجن جون سفارشون ۽ پاڻ ٿون اميرن ۽ وزيرن ڏانهن ڪيون آهن.

خلق سان تعاون ڪرڻ

۴۲۷- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي مؤمن ٻئي مؤمن جي

واسطي مثل جاءِ "عمارت" جي آهي جو مضبوط ڪري ٿي ٻجهڻي جُزا انهن جا ٻين جُزن کي پوءِ پاڻ مثال طور آڱريون هڪ هٿ جون ٻي ۾ وجهي پيرڙي ڏيکاريون.

١٦٦ ۽ فرمايو اٿن مسلمان پاڻ ۾ هڪ ٻي سان شفقت محبت ۽ رحمدلي رکڻ ۾ مثل هڪ جُثي جي آهي جڏهن ڪو عضوو ڏکي ٿو ته سڄو بدن بي آرامي ۽ تپ سان ڀرجي ٿو، يعني اک ڏکندي ته سڄو بدن بي آرام ٿيندو ۽ مٿو ڏکندو ته سڄو بدن بي آرام ٿيندو.

١٦٩ - پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي تنهنجو مرڪڻ پنهنجي ڀاءُ جي منهن ۾ ثواب آهي. چڱائي جو حڪم ثواب آهي بُرائي کان جهلڻ ثواب آهي پنهنجي ڪل ڀل ڀوڪي مان ٻي کي پاڻي وجهي ڏيڻ ثواب آهي.

حديث شريف ۾ آيو آهي. لَنْ تَسَعُوْا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ اوهين پورا نه پوندا خلق کي مال ڏيڻ سان (نه سين کي راضي ڪري سگهندا) پوءِ پورا پئو خلق کي ساڻ نيڪ اخلاقن جي. جيئن هر ڪو سوالي ۽ حاجتمند يا نٿين ٿو ته مرن کي هڪڙي هنڌان هڪڙي پيري ايترو ملي جو منهنجي ڪاروائي سرانجام ٿئي ۽ هڪ دفعي مستغني ٿي وڃان وري ڪنهن کي سوال نه ڪريان جيڪڏهن سوالين جي تقاضا موجب اوهين هلندا ته اوهين ڪُٺي پوندا سوالي ڪو نه ڪُٺندا.

ضعيفان را بذل تو هرگز قوي　　　نگرد ندو ترسم تو لاغر شوی

مگر خوش خُلقي اهڙي شيءِ آهي جا نه ڪُٺڻ جي نه ٿڪڻ جي. اڳين جي دل ڪنهن پيسه ٽڪن وڏيڪ خوش خلقي سان خوش ٿئي ٿي.

واٽ تان موذي شيون پري ڪرڻ جو ثواب

١٦٨ - حديث شريف ۾ نقل آيو آهي، هڪڙو شخص ڏگ وٺيو ٿي ويو ڏسي ته رستي تي ڪانڊن جي ٽاري ماڻهن اچڻ وڃڻ وارن کي لڳي ٿي چيائين آئون ضرور هن کي وڍي مسلمانن جي واٽ تان پري ڪندس ته مسلمانن کي ايذاءُ نه ڏئي سو

الهيءَ ڪم ڪري بهشت ۾ داخل ڪيو ويو.

۱۲۸ - عبدالله ابي برزهؓ اصحابي سڳوري وڃي نڪري حضرت جن جي خدمت ۾ عرض ڪيو يا رسول الله صلي الله عليه وسلم سيکاريو مونکي اهڙو ڪم جنهن سان آئون آخرت ۾ فائدو وٺان. فرمايون رستي کان موذي شيون ڪڍيو مسلمانن جي.

خلق جي خدمت ڪرڻ

حديث شريف ۾ آيو آهي سَيِّدُ القَوْمِ خَادِمُهُمْ. سردار قوم جو اهو آهي جو سندن خادم هجي، حضور جن پاڻ سفر ۾ پنهجن اصحابن سان ڪم ڪار ۾ شريڪ ٿيندا هئا ۽ همراهي ڪرائيندا هوا. جيئن ته هڪڙي موقعي تي ٻڪري کڻڻ ۽ رڌڻ پچائڻ جو ڪم درپيش آيو، يارن سڳورن پاڻ ۾ ڪم ورهايا. هڪڙي چيو ته آئون ٻڪري ڪُهي گوشت وڍي ڪُٽي صاف ڪندس، ٻئي چيو ته آئون گوشت رڌيندس پچائيندس، ڪن چيو آئون گوشت رڌيندس حضور جن فرمايو ته آئون ٻاڙڻ جون ڪاٺيون جهنگ مان گڏ ڪري آڻيندس.

اهو نقل ”تحفه رسوليه“ واري سُنڌي پيرايه ۾ نظم ڪيو آهي. ؎

زد چو نبی پاک بصحرا علم	هدیه کس آورد دقیق و غنم
گفت یکی اصحاب که بسمل کنم	گفت دگر صاف تمل کنم
گفت نبیؐ جمع حطب من کنم	زانکه یکی یار زیاران منم
عرض نمودند که ای مردمک	ما نه پسندیم درین کار یک
گل بدنی خار کشیدن چرا	کربت این کار گزیدن چرا
ما همه مملوک و غلام تو ایم	جان بکف آورده بنام تو ایم
تو که شهی شاد نشین بر سریر	ما همه خُدّام و اطاعت پذیر
خوش نبود خواجه کند کار او	بنده نشیننده بود روبرو
گفت پسندیده ولیکن خدا	دوست ندارد تن بیکار را

مرد بود آنکه کند کار یار — مرده بود آنکه شود بار یار

چونکه خداداد جوارح سلیم — پس ز چه بیکار نشیند کریم

ٻ چار يار سنگتي ساٿي اوهانجا ڪنهن ڪم ڪار ۾ مشغول هجن ته اوهان تي حق آهي جو هنن سان ڪم ۾ هٿ وجهو ۽ هنن جي همراهي ڪري هنن جي همت افزائي ڪريو. سنڌي ۾ چوڻ آهي بيڪاري کان بيگاري ڀلي، هندستاني ۾ ڏاڍو چڱو چيو اٿن ته: بیکار مباش کچھ کیا کر ؛ کپڑے ادھیڑ کر سیا کر.

بيمار جي پڇڻ ۽ همدردي ڪرڻ جو ثواب

حرف عيادت ارچه بشکل عبادت است — اما بنقط ز عبادت زيادت است

١٣٧. حديث شريف ۾ آيو آهي: مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادٰى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا. جيڪو شخص ڪنهن بيمار جي وڃي پڇا ڪندو، آسمان مان هڪڙو منادي ندا ڪندو ته خوش هجين تون ڀلي ڪري آئين تون تحقيق ته بهشت ۾ پنهنجي واسطي جاءِ ٺهرائي.

١٣٨. ٻي حديث شريف ۾ آيل آهي ته الله تعاليٰ ڏينهن قيامت جي پنهنجي بندي کي فرمائيندو، اي بني آدم! آءٌ تون بيمار ٿيو هئس تو منهنجي پڇا ڪا نه ڪئي. مريض ڪندو. يا الله! تون اسانجو مولي پاڪ پروردگار آهين بيماريءَ کان پاڪ آهين، آءٌ تون ڪيئن تنهنجي پڇا ڪندس. الله تعاليٰ فرمائيندو ڇا تو کي خبر نا هي منهنجو فلاڻو بندو بيمار ٿيو هو تو هُن جي پڇا ڪرين ها ته مونکي اُتي لهين ها. اهڙي طرح وري ماني کارائڻ ۽ پاڻي پيارڻ جو سوال جواب هن سان ڪيو ويندو. ۽ هنن ڪمن ۾ ٻي پڙائي ڪرڻ تي ڪيس ملامت ڪئي ويندي.

عيادت جا آداب ۽ مسنون طريقو

جڏهن بيمار وٽ وڃي پهچو ساڄو هٿ هُن جي بدن تي ڦيري ۽ هُن جي

شفا يابي لاءِ دعائون گهري. عربي دعائون ياد نه هجن ته پنهنجي ٻوليءَ ۾ دعا ڪري ۽ هنڪي شفا يابيءَ جي دلداري ۽ تندرستيءَ ٿيڻ جي تسلي ڏئي، مگر ٿورو وقت بيمار وٽ وهڻ گهرجي ۽ پنهنجيون مجلسون گرم نه ڪرڻ گهرجن. عربيءَ ۾ مشهور پهاڪو آهي اَلْعِيَادَةُ قَدْرَ فُوَاقِ النَّاقَةِ يعني ڏاچيءَ جي ڏهڻ جيترو وقت عيادت ڪرڻ گهرجي ۽ مريض کان پڇڻ گهرجي ته ڪهڙي شيءِ ڏي سندس دل رغبت ڪري ٿي جيڪا شيءِ خواهش ڪري اها شيءِ کائڻ ڏجيس.

۽ حديث شريف ۾ آيو آهي ته پنهنجن بيمارن کي کائڻ پيئڻ لاءِ مجبور نه ڪريو ڇو ته خدا تعاليٰ هنن کي کارائي ۽ پيارائي ٿو يعني بغير کائڻ پيئڻ جي هنن کي غيبي مدد ۽ طاقت ملي ٿي.

فائدو:- هر قسم بيماريءَ جي واسطي دعائون ”حصن الحصين“ ۽ مشڪواة شريف ۾ مذڪور آهن ڪنهنکي زياده شوق هجي ته وڃي ڪتابن ۾ ڏسي مگر اسين هتي سولي دعا هڪڙي لکون ٿا جا سڀني بيمارين ۾ پڙهڻ لاءِ ماثور آهي.

حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪو مسلمان ٻئي مسلمان جي عيادت ڪندو ۽ ست ڀيرا چوندو. اَسْئَلُ اللهَ الْعَظِيْمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ اَنْ يَّشْفِيَكَ. ته الله تعاليٰ شفا ڏيندو مگر جي اجل اچي چڪو هوندو ته ٽري نه سگهندو.

هڪ ٻئي کي هديه ڏيڻ جو ارشاد اگرچه خسيس شيءِ هجي.

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام ارشاد فرمايو آهي ته هڪ ٻئي کي تحفو شيءِ شڪل ڏيو ڇو ته تحفه ڏيڻ سان دلين مان رنگ نڪري وڃي ٿو ۽ ڪا به عورت پنهنجي پاڙيسرياڻي کي ٿوري شيءِ ڏيڻ وڻڻ کان هرگز عار نه ڪري اگرچه ڪُرو ٻڪريءَ جو هجي يعني تمام خسيس شيءِ هجي، هي مثال ادنيٰ شيءِ ڏيڻ وڻڻ جو مبالغه طور فرمايل آهي ۽ بالڪل حقيقت تي مبني آهي ڇا مبالغو آهي وقت ضرورت جي تمام خسيس ادنيٰ شيءِ به اهڙي ڪم ڪري ٿي. جا سون روپئي کان

به وڏيڪ ڪارآمد ٿئي ٿي.

هيءَ نقل گلستان جو اوهان پڻ ٻڌو هوندو ته هڪڙو سخت بُکايل مسافر واٽ تي هڪڙي ڳوٿري جواهرات جي لڌي ڏاڍو خوش ٿيو ته هن ۾ ڇڻا پڳڙا هوندا کولي ڏسي ته موتي ۽ هيرا هئن اهڙو ڏک ٿيس جو ڪڏهن به اهڙو نه ٿيو هوس.

هڪڙي عربي شاعر انهيءَ مضمون هڪڙي سهڻي مثال سان نظم ڪيو آهي:-

إِذَا دَخَلَ الْهَدِيَّةُ دَارَ قَوْمٍ   تَطَايَرَتِ الْعَدَاوَةُ مِنْ كُوَاهَا

يعني جڏهن ڪو هديو تحفو ڪنهن جي گهر ۾ دروازه مان اندر (داخل) ٿئي ٿو ته دشمني جو ڪانگ تنهن جي بادگير جي مان اُڏامي وڃي ٿو.

مثنوي شريف ۾ اوهان هن عرب صاحب مسڪين عيالدار جو نقل ڏٺو هوندو جو پنهنجي ملڪ حجاز مان پاڻي جو ساندارو ڀري اُٺ تي رکي وڃي ڏهن جو پنڌ ڪري تحفه طور خليفه وقت بادشاه بغداد جي واسطي ڪٺي ويو جتي مٺي پاڻي جا درياءَ ٿا وهن، بادشاه هُن کي اُهو ساندارو سون ۽ روپين سان ڀري ڏنو.

حديث شريف ۾ آيو آهي جنهن کي نازبو يا ڪو گل ڏنو وڃي تنهن کي رد نه ڪري جيئن ته هُن جو هلڪو بار گهٽ تڪليف وارو آهي ۽ سُٺي خوشبوءِ ڏيڻ وارو آهي.

هديو رد ڪرڻ نه گهرجي

١٦١ - حضرت ابو هريره کان روايت آهي پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو جيڪڏهن مونکي گوشت جي پاوي کائڻ لاءِ دعوت ڏني وڃي ته آئون انهيءَ (ضرور) اجابت ڪريان ۽ جيڪڏهن مون لاءِ هڪڙو بازو گهيٽي جو موڪلي وڃي ته آئون (ضرور) قبول ڪريان.

١٦٢ اميرالمؤمنين عمر ابن الخطاب کان روايت آهي ته رسول خدا صلي الله عليه وسلم مونکي ڪو هديو عطا فرمائيندا هئا ته آئون چوندو هوس اهو بي ڪنهن کي ڏيو جيڪو مون کان زياده محتاج هجي پاڻ فرمائين وٺ تون هي.

۽ پنهنجي مال ۾ وڌ يعني پنهنجي ڪمائي يا خيرات ڪرائڻ. بيڪاشيءَ توکي هن مال مان ملي. حالانڪ نه تون حرص ڪندين ۽ نه سوال ڪندين ۽ نه تون ونندو وڃ ۽ جي نه ملي توکي ته انهيءَ پٺيان نه ڊوڙ.

آداب مجلسي

مجلس ۾ ويهي ڪنهن جي منهن ۾ تاڪ لڳائي نهارڻ بي ادبي ۽ بد تهذيبي آهي مجلس ۾ هميشه نظر نيچي رکڻ گهرجي، ڪنهن جي بد شڪل صورت ۾ ڇتائي نهارڻ چڱو نه آهي. مجلس ۾ ٻه ڄڻا ويهي پاڻ ۾ سُس پُس سرگوشي نه ڪن.

۲۲۶. حضور جن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته ٽي ڄڻا پاڻ ۾ ويٺا هجو ته ٻه پاڻ ۾ ڳجهيون ڳالهيون نه ڪريو ڇو ته هڪ ڏک ٿيندو. مجلس ۾ مسلمانن کي گهرجي ته سڀئي يڪمشت ٿي گڏجي وهن جدا جدا ٽوليون ڪري پاڻ ۾ نه وِهن، انهيءَ کان به وڌيڪ خراب آهي جو بعضي ماڻهون پُرمعنيٰ نظرسان هڪ ٻئي ڏانهن نهاري پاڻ ۾ خواه مخواه کِلندو ڪندا آهن، بر تقدير جيڪڏهن مجلس ۾ ڪنهن کان بادمخالف نڪري ته انهيءَ تي کِلندو ڪرڻ ڪمال بد تهذيبي ۽ بداخلاقي آهي، شرعاً ممنوع ۽ مذموم آهي، مجلس ۾ جتي خالي جاءِ وهڻ لاءِ ڏسجي اُتي ويهي رهي، ٻين ماڻهن کي اُٿاري انهيءَ جي جاءِ تي وِهڻ نه گهرجي يا جيڪر ٿوري وقت لاءِ اُٿي ويو هجي ته هن جي جاءِ والارڻ نه گهرجي، سنڌي ۾ چوندا آهن "ميٺ ۽ مٽو ڏجي مجلس رهاڻ پري" بعضي ماڻهو مجلس اهڙي ڍگهي ڪندا آهن ۽ تقرير ۾ ايترو ڊگهو ڪندا آهن جو حاضرين کي ٿڪائي ملول ڪري وجهندا آهن.

نقل آهي ته خواجه نظام الدين اولياجي محفل ۾ عشاء کان بعد مجلس قوالي جي منعقد ڪيا ٿون ايترو وقت صرف ڪيائون جو خواجه صاحب پاڻ ملول ٿيا مگر يارن دوستدارن کي بس ڪرڻ لاءِ يا اُٿي وڃڻ لاءِ چئي نه سگهيا. عاشق صادق امير خسرو جو جڏهن وارو آيو ته هي غزل پنهنجو ڳائڻ شروع ڪيائون سه

نان خوردی خانه برو خانه برو — نه که خانه گردی گرد گردی گرو گردی گرد

يار رفتن سهي ڪري ورتي اچان غزل پورو نه ٿيو هو ته هڪڙو هڪڙو ٿي اُٿي ويا.

قرآن شريف ۾ ڪيترين هدايتن آداب ۽ تهذيب اخلاق مذڪور آهن.

سورة احزاب پ ٢٢ ۾ آيو آهي، ته اي مومنو! داخل نه ٿيو گهر نبي سڳوري جي عليه الصلوٰة والسلام مگر جو اذن ڏنو وڃي ۽ گهرايو وڃي اوهانکي واسطي طعام کائڻ جي در آنحاليڪ نه هجو اوهين انتظار ڪندڙ ديڳڙن جي رڌڻ جو، يعني گهڻو وقت تياري کان اڳ ماني جي انتظار ۾ نه ويهو پر جڏهن کائي لاهيو ته ٽڙي پکڙي وڃو ۽ محفل ڪري ڳالهين جي روح رهاڻ لاءِ نه ويٺا هجو. الآية.

فائده:- ريل گاڏي جي سواري يا جهاز ۾ پڻ اهو قاعدو ملحوظ رکو ته اوهان جو سفر خير خوبيءَ سان ٿيندو.

هڪڙي دفعي آئون حيدرآباد مان ميرپورخاص وڃڻ لاءِ ڪنهن رس گاڏي چڙهيس ۾ هئي ٽڪيٽ سيڪنڊ ڪلاس جي هئي ڏوڙي ڏوڙي پوئين ڏٻي ۾ چڙهي ويس، ماڻهو ۽ سامان منهنجو سڀ رهجي ويا، هيڏانهن هوڏانهن نظر ڪيم ته وهڻ جي جاءِ نه هجي مان ڪري ڏري ٽيڪ ڏئي بيهي رهيس، هڪڙي پيرسن پا سنجر جي نگاه ڪرم مون تي پئجي وئي. پاڻ اُٿي بيٺو مونکي چيائين اوهين رچي هتي ويهو مون چيو ته اوهين مون جهڙا پير سن ماڻهو بيهي رهو آئون اوهان جي جاءِ تي ويهان. اهو حق جوانن کي هو ته هو مونکي جاءِ ڏين ها. خير منهنجي هڻ چوڻ سان هو سڀ نرم ٿي ويا ۽ ٽڙي سڙهي پا ٿم مونکي زور ڪري ويهاريائون. جيڪڏهن آئون نه ورڪريان ها ته مونکي جاءِ ڏين ها نه منت ڪن ها. اتلند وگهٽ و ڏ ڳالهه ٿين ها.

شادي ڪرڻ جي ترغيب

شادي ڪرڻ کي عام ماڻهو اڪثر ڪري سنت نبوي چوندا آهن مگر آئون

جوان ٿو ته هن زماني ۾ شادي ڪرڻ فرض آهي جيئن ته هن زماني ۾ بي پردگي عام آهي، فسق فجور گهڻو آهي، حدود ۽ احڪام شرعيه معطل ٿي ويا آهن دين ايمان جو بچاءُ بغير شادي جي محال آهي.

۲۶۸- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جنهن شخص شادي ڪئي اُهي گويا اڌ دين پنهنجو ڪامل ڪيو باقي اڌ ۾ هو الله تعاليٰ جو خوف رکي ۽ تقويٰ ڪري ۽ گناهن کان پاڻ کي بچائي.

حديث شريف ۾ هڪڙو قصو مذڪور آهي ته ڪي ماڻهو" پري کان آيا" ڪن چيو ته اسين سڄي رات جاڳندا آهيون، ڪن چيو ته اسين هميشه روزا رکندا آهيون ڪن چيو ته اسين هرگز شادي نه ڪندا آهيون پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام جڏهن سندن اهي ڳالهيون ٻڌيون تڏهن ناراض ٿي سندن جواب ۾ فرمايو مان روزا به رکان ٿو، افطار به ڪريان ٿو سمهان به ٿو، جاڳان به ٿو، زالن سان شادي به ڪريان ٿو. فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِيْ فَلَيْسَ مِنِّيْ، جيڪو منهنجي سُنت کان منهن موڙيندو سو اسان جي جماعت مان نه آهي.

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي (اوهين شادي ڪريو) محبت رکندڙ ۽ اولاد ڄڻيندڙ زال سان جيئن ته آءٌ توهان ڏينهن قيامت جي ڪثرت اُمت سان فخر ڪندس.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته ڏي جو تڪر گهر جي ڪنڊ ۾ پيل بهتر آهي ڪنان اهڙي زال جي جا اولاد نه ڄڻي. "تجريد الاحاديث منادي باب السلام"

حديث شريف ۾ آيو آهي ته آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام کان عزل ڪرڻ جي باري ۾ پڇيا ويو (ته ڪريون يا نه ڪريون) عزل جي معنيٰ اولاد نه پيدا ڪرڻ واسطي صحبت جي وقت پاڻ کي پري ڪرڻ، پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو اهو ته آهي ڳجهو واد جو قرآن شريف ۾ مذڪور آهي. وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ

بِاَيِّ ذَنۡبٍ قُتِلَتۡ. يعني ڪهڙي گناهه ۾ ماري وئي.

وَاْدَ:- عربي ۾ چوندا آهن ڄميل ڇيڪري ٻار کي ڌرتي ۾ پوري ڇڏڻ.

مَوۡئُودَة:- اهو ٻار جنهن کي جيئري ئي ڌرتي ۾ پوريو ويو هجي.

ڄاڻڻ گهرجي ته نڪاح ڪرڻ مان اصل مطلب هيءُ آهي ته اولاد ڄڻڻ، نسل انساني باقي رکڻ، انهن جي تعليم و تربيت ڪرڻ، انهن جي نان و نفقه لاءِ ڪسب حلال ڪرڻ، تمام امور خانه داري و زندگاني انهيءَ تي موقوف آهن، تمام اولياءَ انبياءَ صلحاءِ امت جو روز ازل کان انهيءَ تي عمل درآمد ٿيندو رهيو آهي ته فقط انسانن ۾ حيوانن ۾ بلڪ تمام ڪائنات ۾ اهو قانون قدرت جو جاري و ساري آهي، هڪڙي وڻ مان سوين وڻ پيدا ٿين ٿا ۽ هڪڙي داڻي مان سوين داڻا پيدا ٿين ٿا.

چونڪ اسلام دين فطرت جو آهي سڀ احڪام ۽ قاعدا انهيءَ جا موافق عقل و حڪمت مطابق قانون قدرت جي آهن تنهن انساني نسل جي ڪثرت ۽ بقا لاءِ هر طرح تاڪيد ڪيو آهي، حتيٰ ڪ بعضي ضروري فرضي حڪمن ۾ ڪمن ۾ به اولاد جي بچاءَ لاءِ ڦير ڦار ڪيو ويو آهي مثلاً ماءُ کي اولاد جي بچاءَ لاءِ فرض روزا رمضان جي قضا ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي آهي، زال مري وڃي ۽ جيئرو ٻار پيٽ ۾ هجي ته يڪدم پيٽ ڦاڙي جيئرو ٻار ڪڍيو وڃي، جيڪڏهن عورت تي حد يا قصاص جو حڪم جاري ٿئي ته ٻار ڄڻڻ تائين مهلت ڏجي، زنا کان پيدا ٿيل ٻار جو مارڻ به درست نه آهي، هيترن شرعي دليلن ۽ تاڪيدن هوندي ڪو به عقل ۽ علم ارڙ ضبط توليد يا دانه بندي ڪرڻ جي حمايت ڪري نه سگهندو، ڪن مخصوص حالتن ۾ ڪن خاص شخصن کي جا عزل ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي آهي تهن مان اهو نه سمجهڻ گهرجي ته عزل چڱو ڪم آهي هر ڪو شخص شوق ڪري بغير ضرورت جي ڪندو رهي.

عزل جو مثال سا ڳير طلاق جهڙو آهي طلاق به شريعت ۾ جائز آهي بلڪ خود آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام به طلاق ڏني آهي مگر اهو مطلب نه آهي ته هر ڪو شخص بغير

ضرورت جي طلاقون ڏيندو رهي ٿو ؎

تو براءِ وصل کردن آمدي　　نَي براءِ فصل کردن آمدي
تا تواني پا منه اندر فراق　　اَبْغَضُ الْاَشْيَاءِ عِنْدِيْ الطَّلَاقُ

چونته اڄ ڪلهه ضبط توليد جو مسئلو پاڪستان ۾ زير غور آهي موافق ۽ مخالف ڌرين جو گرما گرم بحث هلي رهيو آهي. تنهنڪري ڪجهه ٿورو بيان لکيو ويو اگرچه گهڻيون ڳالهيون دل ۾ رهجي ويون مگر هي جاءِ مفصل لکڻ جي نه آهي. اميد ته اسانجي حڪومت جيئن ٻين جانورن، وڻن، گلن، ميون جي ترقي لاءِ تمام ڪوشش ڪري رهي آهي، تيئن ٻني نوع انسان جي افزائش نسل لاءِ ترقي قوم تڪثير رعيت فراواني افراد ملت لاءِ اڳڀري قدم کڻندي رهندي ته پاڪستان اقوام عالم کان قوميت ۽ طاقت ۾ - آدمشماري ۾ نمايان قابل فخر ترقي ڪندو.

خواب نامن ۾ لکيل آهي ته جيڪو شخص خواب ۾ ڏسي ته مونکي زال ملي آهي ته انکي مال متاع ملندو. ۽ جيڪو ڏسي ته مونکي زر زيور مليو آهي ته انکي زال ملندي - يعني مال دولت، زر زيور ۽ زال پاڻ ۾ هم معنيٰ ۽ هم مطلب شيون آهن، پاڻ ۾ لازم ملزوم آهن. جنهن جي گهر ۾ نيڪ بخت عورت آهي ته اهو گهر شاد و آباد آهي. ۽ جنهن گهر ۾ عورت نه آهي اولاد نه آهي ته اهو گهر زندان آهي.

ڪسب حلال ڪرڻ

۲۶۲- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي طلب حلال جي ڪرڻ اوهان تي فرض آهي پٺيان ٻين فرضن جي، يعني جيڪي ارڪان اسلام جا آهن مثلاً نماز روزو حج زڪوٰة - يا مطلب هي ته اوهان تي مسلسل لڳاتار هڪ ٻي جي پٺيان فرض آهي، بس ڪرڻ ۽ ختم ٿيڻ جو نه آهي ٻين فرضن وانگي نه آهي جو هڪ دفعو ڪرڻ سان ختم ٿي وڃي.

۲۶۳- ۽ حديث شريف ۾ آيو آهي بهترين رزق اوهانجو اهو آهي جو پنهنجي هٿ

سان ڪمائي ڪري کائو. نبي سڳورو حضرت داؤد پنهنجي هٿ جي ڪمائي ڪري
کائيندڙ هو. يعني نبين سڳورن به پورهيو ڪيو آهي پوءِ اوهانکي پورهي
ڪرڻ کان ڪو عيب عار نه هوڻ گهرجي.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته نَوَن پتيون رزق جون واپار ۾ آهن. باقي
ڏهين پتي ٻين ڪمن ۾.

٢٤٣- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي سچو واپاري راست باز
امانتدار ڏينهن قيامت جي گڏ هوندو نبين ۽ صديقن ۽ شهيدن سان.

سوال ڪرڻ جي منع

جاڻڻ گهرجي ته سوال ڪرڻ شريعت اسلامي ۾ سخت مذموم ۽ ممنوع آهي
سوال ڪرڻ سان انسان جي عزت ۽ آبرو خاڪ ۾ ملي وڃي ٿي ڪهڙو به شاندار
آدمي هوندو اوهانجي اڳيان دست سوال دراز ڪيائين ته هن جو شان ومان جو
جهنڊو پٽ تي ڪري پوندو. مگر افسوس آهي جو اهو خسيس پيشو اڄ ڪلهه
شريف ۽ معزز ماڻهن اختيار ڪيو آهي، ڪير آهين؟ جيئن سادات، اهل بيت
آهيان، ڪير آهين؟ جيئن پير صاحب آهيان، حافظ صاحب آهيان.

١٦٢- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ڪو به ماڻهو رسو ڪُلهي تي
کڻي وڃي ڪاٺيون ڪري ۽ ٻڌي پٺن تي رکي وڃي بازار ۾ وڪڻي ته انجو خدا تعالىٰ
انهيءَ جي عزت سوال ڪرڻ کان بچائي سو بهتر آهي جو هن کان سوال ڪري
خواه هن کي ڪجهه ڏين يا نه ڏين.

حديث شريف ۾ نقل آيو آهي ته هڪڙو شخص انصارن مان سوال ڪرڻ وا سطي
آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ آيو پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو ڇا؟
تنهجي گهر ۾ ڪجهه نه آهي عرض ڪيائين هڪڙي تپڙي آهي جا ڪجهه هن مٿان ڪري ۽ ڪجهه ويڇائيندا
ڪجهه هن هيٺان وڇائيندا ۽ هڪڙو پيالو آهي جنهن ۾ پاڻي پيئندا. پاڻ سڳورن

فرمايو ته وڃي ٻئي شيون کڻي اچ پوءِ کڻي آيو پاڻ سڳورن هٿ ۾ جهلي فرمايو ته ڪير آهي
جو هي شيون خريد ڪري هڪڙي چيو آءٌ هڪڙي درهم سان خريد ڪندس ، پاڻ
فرمايائون ته ڪو زياده ڪندو ته ٻئي ڀيرا حاضرن کان پڇيائون تڏهن ڪنهن چيو ته آءٌ
ٻن درهمن ۾ خريد ڪندس ، پاڻ سڳورن اهي شيون هن کي ڏنيون ۽ ٻه درهم هن
کان وٺي انصاريءَ کي ڏنائون ۽ کيس ارشاد فرمايائون هڪڙي درهم سان اَنُ وٺي
گهر ۾ ڏي ۽ ٻئي درهم سان ڪهاڙي وٺي اچ . ڪهاڙي وٺي آيو . پاڻ سڳورن پنهنجي
هٿن سان هن ۾ ڳن وجهي ڏنو ۽ فرمايائون ته وڃي ڪاٺيون ڪر ۽ (بازار ۾) وڃي وڪڻ
۽ پندرهن ڏينهن تائين وري مون وٽ نه اچ . هُن وڃي اهو ڪم شروع ڪيو تان جو
ڏهه درهم ڪمائي آيو تنهن مان ڪجهه ڪپڙو ورتائين ڪجهه طعام وٺي رکيائين
پوءِ حضرت جن عليه الصلوٰة والسلام کيس فرمايو اهو ڪم ڀلو آهي تو لاءِ هُن
کان جو سوال ڪرين ۽ تنهن جي منهن تي داغ هجي ڏينهن قيامت جي .

نقل آهي حاتم طائيءَ کان پڇيائون ته پاڻ کان به زياده ڪو جوانمرد
عالي همت شخص ڪٿي ڏٺو آهي . چيائين ها ڏٺو . هڪڙي ڏينهن مون ٦٠ اُٺ ڪُهايا ۽
عام دعوت ڪئي هئي تنهن ڏينهن آئون رفع حاجت لاءِ ٻاهر جهنگل ڏانهن
نڪري ويس ، هڪڙو شخص جو پنهنجي ڪاٺين جي ڪري وڪڻڻ لاءِ شهر ڏي ڏسان ٿو
کڻيو ٿي ويو جيئن مان کيس چيو يا اخا العرب ادا سائين تون به حاتم طائيءَ جي ڪاٽ
۽ دعوت تي نه ٿو وڃين تڏهن مونکي جواب ڏنائين ته

هر که نان از عمل خويش خورد منتِ حاتم طائي نبرد

هي جو پيٽ فقير ۽ فقيرياڻيون يا بعض ملنگ ڏنڊو ڪلهي تي کڻي
پيلا ڏنا متا نه نمانڻ روزو ، در در گهمندا آهن ۽ گهر گهر پنندا آهن
اهي ٿي في الحقيقت فقير نه آهن .

حديث شريف ۾ آيو آهي مسڪين اهو نه آهي جو در در ماڻهن کي گهمي سوال

ڪري ماڻي جو گراهه نه گراهه يا هڪ ٻه ڪارڪون وٺي وڃي بلڪ مسڪين اُهو شخص آهي جو نه پنهنجو مال هجيس جو ڪفايت ڪريس ۽ نه ڪو هنڪي مسڪين سمجهي خيرات ڏئي يعني ظاهر وضع پنهنجي شاندار رکندو هجي.

١٦٢. حديث شريف ۾ آيو آهي ته اُٺي وڃي ڪنهن کان سوال ڪري جيڪو غني هجي يا جنهنکي طاقت پوري ڪرڻ جي هجي تنهنکي سوال ڪرڻ جائز نه آهي مگر اهڙو شخص جو مسڪيني کان بيتي ڪري پيو هجي يا مٿس قرض گهڻو چڙهي ويو هجي. غني جنهن سان سوال ڪرڻ جائز نه آهي، ايترو قدر آهي جنهن سان رات ڏينهن جو قوت ڪري سگهي.

زالن تي مرد جي اطاعت ڪرڻ فرض آهي.

٢٨١. پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جيڪڏهن آءٌ ڪنهنکي سجده ڪرڻ جي اجازت ڏيان ها ته زال کي امر ڪريان ها ته پنهنجي مڙس کي سجده ڪري.

پاڪ سڳورن عليه الصلوٰت والسلام فرمايو آهي جيڪا زال پنجوقت نماز پڙهي ماه رمضان جا روزا رکي پنهنجي دامن پاڪ رکي ۽ پنهنجي مڙس جي اطاعت فرمانبرداري ڪري تيلي داخل ٿئي جنت ۾ جنهن دروازي کان دل گهريس، يعني بهشت جا سڀ دروازا انهيءَ لاءِ کليل رهندا!

۽ حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪا عورت وفات ڪري حالانڪ مرد انهي جو انهي کان راضي هجي. اُها عورت بهشت ۾ داخل ٿيندي.

۽ حديث شريف ۾ آيو آهي جڏهن مڙس زال کي ڪوٺي پنهنجي مطلب لاءِ ته پوءِ ضرور وڃي انهيءَ وقت اگرچه تنور تي ويٺل هجي يعني ڪنهن ضروري ڪم ڪار سان مشغول هجي ته اندي هجي.

۽ حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪو مرد پنهنجي عورت کي هم بستري لاءِ گهرائي سا انڪار ڪري ۽ مڙس کي ڪاوڙ اچي تنهنکي ملائڪ لعنت ڪندا (سڄي رات) تا پنجو صبح ٿئي.

پنهنجي اهل وعيال تي خرچ ڪرڻ وڏو ثواب آهي

١٧٠ - پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته هڪ پيسو جو اوهين راهه خدا تعالیٰ جي ۾ خرچ ڪريو ٿا. مثلاً جهاد ۾ يا حج ۾ طلب علم ۾ سو ثواب آهي ۽ جيڪو ٻانهي جي آزاد ڪرڻ لاءِ خرچ ڪريو اهو به ثواب آهي. جيڪو مسڪينن کي ڏيو اهو به ثواب آهي، پر سڀ کان اجر ۾ ثواب ۾ اهو پيسو وڌيڪ آهي جيڪو پنهنجي اهل وعيال جي نفقه تي خرچ ڪريو.

پنهنجي حق حلال سان صحبت ڪرڻ به ثواب آهي.

روايت آهي ته هڪڙي ڏينهن آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام فرمايو جو شخص پنهنجي زال سان حق حلال ڪري ته ان کي اجر ملندو. ڪنهن شخص عرض ڪيو ته يا حضرت: اسين پنهنجي نفس خوش ڪرڻ لاءِ ڪم ڪريون ٿا تنهن به اسان کي اجر ملندو ڇا؟ حضور اڪرم عليه الصلوٰة والسلام فرمايو ڇا جيڪڏهن اوهين حرام ۾ پنهنجي خواهش استعمال ڪريو ته اوهان کي گناهه نه ٿيندو ڇا؟ بيشڪ گناهه ٿيندو. فرمايون پوءِ حق حلال ۾ استعمال ڪرڻ سان ڇو نه ثواب ٿيندو.

فائدو. جيڪڏهن ڪا عورت ڏسڻ ۾ اچي ۽ خيال ٿيس ته پنهنجي عورت سان صحبت ڪري ته اهو فاسد خيال هن جو دفع ٿي ويندو.

طب جي ڪتابن ۾ عشق مجازي جو علاج متيون لکيل آهي آٿون يا ٿيندو هوس ته اهي فقط جسماني حڪيمن جو علاج آهي پر ٻيو ٻه ڏنو ويو ته اهو روحاني علاج خود آنحضرتؐ جو ٻڌايل ۽ استعمال ڪيل آهي.

إِنَّ الَّذِي مَعَهَا مِثْلُ الَّذِي مَعَهَا

پنهنجي گهروارن سان نيڪ سلوڪ ڪرڻ

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي آئون اوهان کي وصيت ٿو ڪريان، زالن سان چڱائي ڪرڻ جي. جو ته اهي خلقيل آهن ڪنان ڏنگي پاسري (النسان)، جي جيڪڏهن اوهين پا ٿيندا ته اسين زور ڪري هنکي سڌي ڪريون

ته پڄي پوندي ۽ جيڪڏهن پنهنجي حال تي ڇڏي ڏينداته اهينئي ڦڏي رهندي (مگر خير جو وقت بہ گذرندو) تنهنڪري منهنجي وصيت زالن جي حق ۾ قبول ڪريو يعني هنن سان تشدد زيادہ نہ ڪريو.

٢٨١. حديث شريف ۾ آيو آهي ته اوهانجو بهترين شخص اهو آهي جو پنهنجي اهل وعيال سان ڀلو هجي ۽ آءٌ پنهنجي اهل لاءِ بهترين انسان آهيان. (بلڪ سڀني جهان لاءِ) وَمَا أَرْسَلْنٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ ٥.

انسان جي شڪرگذاري ڪرڻ الله تعالیٰ جي شڪرگذاري آهي

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جنهن شخص ماڻهن جي شڪرگذاري نہ ڪئي تنهن الله تعالیٰ جي شڪرگذاري نہ ڪئي. ڇو ته دراصل اها نيڪي ۽ احسان الله تعالیٰ جي طرفان آهي ۽ اهاشيءِ ۽ اها نعمت بندہ جي هٿان الله تعالیٰ جي موڪليل آهي تنهنجي قدرشناسي ۽ شڪرگذاري ڪرڻ گهرجي. اوهان تي حق آهي ته محسن جي شڪرگذاري ڪريو. ٿوري گهڻي سان مدح وثنا ڪرڻ سان ڏنل شيءِ جي تعريف ڪرڻ سان مڪافات ڪرڻ سان. يعني پاڻ بہ ڪا شي هن جي عوض ۾ ڏيو.

٢٦١. پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جنهنکي ڪاشيءِ ڏني وڃي پوءِ انهي جو عوض ڏئي سگهي تہ ڏئي ۽ جيڪڏهن نہ ليکي ڪا شيءِ ڏيڻ لاءِ تہ زبان سان انهي جي تعريف ڪري ڇو تہ جنهن زبان سان مدح ۽ ثنا ڪئي تہ انهيءَ شڪرگذاري ڪئي ۽ جنهن لڪائي تنهن ناشڪري ڪئي. ۽ ٻيڻ آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جنهن سان نيڪي ڪئي وڃي پوءِ ڇوي نيڪي ڪرڻ واري کي جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا تہ انهيءَ پوري ثنا ۽ شڪرگذاري ڪئي. اسان پيرن کي گهرجي تہ هن حديث تي عمل ڪريون ۽ ڪمران مريدن جي شڪرگذاري، دعاگوئي ڪريون ۽ جيئن سنان الله تعالیٰ تن کي خوش رکي دين ايمان بخشي عاقبت مرحيار ڪري في الحقيقة هڪڙي دعا کنهن جي قبول پئي تہ لکن کان زيادہ قيمتي ۽ فائدہ واري آهي.

آسان جا والد شريف فرمائيندا هئا. اسانکي حضرت وڏي ڀيڻجي والد شريف
نصيحت ڪئي ۽ وصيت فرمائي. بابا اسانجو مريدن تي ڪرڙ تي ٻڌل نه آهي ڪر
سالياني شرح مقرر ڪيل ڪانه آهي. جيڪو خوشيءَ سان اوهانکي دعوت ڪري ۽
ٻنج پيسا نذرانه جا ڏئي ته اُهي خوشيءَ سان وٺي هليا وڃو ۽ جي ڪو نه ڏئي ته به دعا
ڪري هليا وڃو اسان انهيءَ نصيحت تي عمل ڪيو آهي ۽ انهيءَ طريقه تي هلون ٿا
اوهين به انهيءَ طرح عمل ڪجو.

لطيفه ظريفه :- گهڻا سال ٿيا پير مرشد اچان ٿا ۽ ڳالهه ياد اچي ٿي
نه ڪل اچي ٿي. هڪڙي ڏينهن مرحوم حاجي احمد ڪنٽي سعيد پوري آيو ۽
منهنجو رومال ڪنهن اجرڪ ۾ لڪائي ٻه ٽڪا ٻلاندم ٻڌي ڏنائين مون پاتيون نه ٻه
روپيه آهن آئون ڏاڍو وڌيڪ خوش ٿيس. گهر وڃي جو ڏٺم ته ٻه ٽڪا ٽامي
جا هئا، اڳي پيسا، پايون ۽ ٽڪا ٽامي جا هوندا هئا. گلٽ جون آنيون
۽ ٻه آنيون ڪين هيون چاندي جون هيون. ٻه آنيون ۽ چؤ آنيون هلنديون
هيون. ٽڪو ٽامي جو سائز ۾ روپئي جيڏو هوندو هو، هاڻي اُهي گم ٿي ويا
آهن. پيسي ۾ ٽي پايون ٽڪي ۾ ٻه پيسا ۽ ٽڪن جو هڪ آنو هوندو هو.
شال الله تعالى رحمت ڪريس مونکي اڄان هُن ۾ ٽڪن جو لطف وسري نٿو.
اڄ ٽيهن سالن کان پوءِ ڳالهه ظاهر ڪريان ٿو ۽ هُن جي شڪرگذاري ڪريان ٿو.

حمد ۽ شڪر جي معنيٰ ۾ فرق

حمد لغت ۾ چئبو آهي زبان سان ڪنهن جي واکاڻ ڪرڻ. الحمد هو الثناء
بالجميل على الجميل الاختياري، اختياري جو قيد انهيءَ ڪري لڳايو ويو آهي
جو مدح سان فرق ٿئي جو نه مدح انهيءَ واکاڻ کي چئبو آهي جا خوبي ۽ صفت ممدوح
۾ قدرتي هجي مثلاً منهن مهچارو، اکيون سهڻيون، آواز سُٺو هجيس. عربي ۾ چئبو
مدحت اللؤلؤ على صفائها ۽ نه چئبو آهي حمدت اللؤلؤ على صفائها.

۽ شڪر جي لغوي معنيٰ آهي عمل سان ممدوح کي راضي ڪرڻ يعني خدمت ڪرڻ هن جي فرمانبرداري ۽ تابعداري ڪرڻ، هن سان دلي محبت رکڻ، هن سان نيڪي ڪرڻ، يعني محسن سان وفادار ٿي رهڻ، ڏکي سکي ۾ هن جو يار مددگار ٿيڻ. هن جو ٿي رهڻ. شڪر جي معنيٰ ۽ تعريف عالمن هي ڪئي آهي:
صَرْفُ الْعَبْدِ جَمِيْعَ مَا اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ فِيْمَا خُلِقَ لِاَجْلِهٖ يعني جيڪا نعمت خدا تعالیٰ هن کي ڏني هجي اُها خرچ ڪري جنهن جي واسطي هر هڪ خلقي وئي آهي. جنهنکي علم جي دولت ڏني وئي آهي ته پڙهي پڙهائي تحرير ۽ تقرير ڪري.
جنهنکي طب ۽ حڪمت جي نعمت هجي ته علاج معالجه ڪري ماڻهن کي دوائون ڏئي جيڪڏهن مال ۽ دولت ڏنل هجي ته ڪافي پئي غريبن محتاجن کي ڏئي وقس علیٰ هذا
منهنجو مطلب آهي ته شڪر جيئن ته نيڪ عملن کي آهي رڳو زبان سان شڪر شڪر چوڻ شڪر ادائي نه آهي جيسين عمل ساڻ شامل نه هوندو. قرآن ۾ حديث ۾ ڏسجي ٿو ته شڪر جي ڪٿي اهي معنيٰ سان استعمال ٿيو آهي جيئن ارشاد ٿيو آهي اِعْمَلُوْا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا. عمل ڪريو اي اهل داؤد جا شڪر ڪرڻ جو ۽ ٻي جاءِ تي فرمايو ويو آهي اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ. منهنجي شڪرگذاري ڪر ۽ ماءُ پيءُ جي شڪرگذاري ڪر، خدا تعالیٰ جي شڪرگذاري ته عبادت ڪرڻ سان ٿئي ٿي تسبيح تحميد پڙهڻ سان ٿئي ٿي ماءُ پيءُ جي ته عبادت ڪانه ٿيندي بلڪ خدمت ڪرڻ ۽ فرمانبرداري ڪرڻ سان شڪر ادائي ٿيندي. اصحابن حضور ۾ آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي عرض ڪيو يا حضرت! اوهين عبادتن ۾ ايتري محنت ۽ مشقت ڇو ٿا ڪريو اوهان بخشيا بيا ته سڀجي ٿا پون فرمايون؟ أَفَلَا أَكُوْنُ عَبْدًا شَكُوْرًا. منهنجو مطلب آهي ته رڳو زبان سان شڪر ادائي جو حق ادا نٿو ٿئي سڳهي عمل به شڪرگذاريءَ جا ڪرڻ گهرجن.
هن وقت ۾ جيڪا عام خلق کي تڪليف آهي تنهنجو ڪجهه بيان اڳي ڪري

آيا آهيون ۽ عوام کي جيڪا تڪليف آهي تنهن جو ارمان اسان کي به ٿئي ٿو ڇو ته انساني فطرت موجب ڏک ڪبي ٿو ــه

تو کز محنت دیگران بے غمی — نشاید که نامت کنند آدمی۔

نه ته منهنجي شڪر آهي خدا تعالیٰ جا لک لک ٿورا آهن ڪنهن شيءِ جي تڪليف يا تنگي ڪا نه آهي منهنجي خدا تعاليٰ ڪڏهن آڻيو نه ڇڏيو آهي جيڪي شيون ماڻهن کي نائي سان نه ٿيون ملن سي منهنجي گهر ويٺي مفت ملن ٿيون. مون نه آزمايو آهي جڏهن منهنجي ڪنهن شيءِ جي ڪمي ٿيندي آهي سا ان غيبي ملي ويندي آهي قال الله سبحانه وتعالیٰ

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ.

تنهن ڏينهن اوطاق ۾ ويٺا هئاسين مجلس ۾ گفتگو پئي هلي ڪرچي ٽنڊي ۾ تيل نٿو ملي ڪرچي سوداگر نه ٿي ملي ڪرچي ڪارا مرچ نٿا ملن مون چيو ٽنڊي ۾ ته نه هئا پر ڪراچيءَ جهڙي شهر ۾ مون گهرايا ۽ ڪارا مرچ مسالو گهرايو ته ڪارا مرچ بازار ۾ نٿي مليا- انهيءَ مجلس ۾ ڪو مخلص مريد آيل مهمان حاجي الله بچايو جروار ويٺو هيو سو موڪلائي ويو هفته کن اچا ڪونه گذريو ته گهر ان مرتي وري آيو ۽ ۴-۵ سير اچي ڪارا ۽ سير کن ڪارا مرچ منهنجي آڏو ڏنائين مون چيو حاجي جيا؟ چيائين سائين تنهن ڏينهن مون ٻڌو ته اوهان کي هنن شين جي ضرورت آهي منهنجي ڳوٺ ۾ پنهنجي دوڪان ٿي آهي شيون رکيون هيون پر پيل ڳوٺ ڪاراچيءَ ۾ مرچن جو دٻو رکيل هو هي ڪجهه اوهان لاءِ کڻي آيو آهيان، مون چيو جزاڪ الله خيرا۔

(٢) اندر حويليءَ ۾ ٽپال جا خط ويٺي لکيم ته مائي بور جا ٽي آئي چيائين سائين ڪيهه ڪونه آهي مون چيو هينئر پڻ پهرن لاءِ آهي چيائين ته صفا خلاص ٿي ويو آهي، مون ڪاوڙ جي چيو ماڻس اڳي چئين نه ٿي جاڻ ڪيئي ته آڻون باهر اٽڪيءَ مان گهرايان ها. مون وٽ ڪيسي ۾ ته ڪيهه ڪونه رکيو آهي ڪٿي ويچ هي پڇين مون ته حال في الحال شهر مان گهرائي وٺ. اڃان ماڻهون شهر نه پهتو هوندو ته دري آواز ٿيو مائي

وڏو دبو ڳيھه جو آندو ويو. قاضي غلام صديق ناره مان دري آيو آهي ڏبو ڳيھه جو اوهان لاءِ آندو آهيس.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللهَ.

جنهن ماڻهن جي شڪر گذاري نه ڪئي، گويا خداتعالى جي شڪر گذاري ڪيائين. آءٌ انهن مهربان دوستن، مخلصن، عزيزن جو شڪر گذار ۽ ٿورائتو آهيان جن مون سان احسان ڪيا آهن، ٿورا ڪيا آهن ۽ هميشه ڀلايون ڪري رهيا آهن. صدق دل سان دعا ٿو ڪريان، يا الله! جيڪي مونکي عزت ٿا ڏين تون انهن کي عزت ڏي. جيڪي منهنجي مدد ٿا ڪن تون انهن جي مدد ڪر. جيڪي مون سان ڀلايون ٿا ڪن تون تن سان ڀلائي ڪر. يا الله آءٌ هن جا ٿورا لاهي نٿو سگهان تون انهن جا ٿورا مون تان لاهه. پنهنجن محسنن لاءِ دعا.

ماءُ پيءُ جو حق.

الله تعالى قرآن شريف ۾ فرمايو آهي:- حڪم ڪيو آهي پروردگار تنهنجي ته عبادت نه ڪريو مگر خاص خداتعالى جي ۽ ماءُ پيءُ سان ڀلائي ڪريو جيڪڏهن پيءُ يا ڪو ٻئي انهن مان تو وٽ تنهنجي حياتي ۾ پوڙهيپ کي پهچن پوءِ تون فقط اُف به انهن کي نه چئو ۽ نه جهڙڪ تون انهن کي بلڪ چڱي طرح ادب سان ڳالهه ٻولهه ڪر ۽ جهڪ انهن جي اڳيان نياز مندي سان ۽ چئو يا الله رحمت ڪر انهن جي مٿان جيئن هُنن مونکي رحمت سان ننڍو ڪري نپايو.

له دُعا:- يا الله منهنجي ماءُ پيءُ تي رحمت ڪر. يا الله منهنجي ڏاڏي، ڏاڏيءَ تي رحمت ڪر يا الله ماڻي ۽ ناني تي رحمت ڪر جن ننڍي هوندي مون تي احسان ڪيو جن مونکي پيٽ ۾ ڳرو رات ۽ ڏينهن مون تي گذاريو، جن مونکي ڇاتي سان ڪيئن پيار ڏنو، جن منهنجا هٿ ۽ منهن ڌوئي هنج ۾ ويهاريو جن منهنجي بيماري ۾ روئيو، جن منهنجي منهن تان مکيون هڪليون. تنکي تون بهشت ۾ جاءِ ڏي ۽ پنهنجو ديدار نصيب ڪرائين.

۳۱۹- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي رضا مند والله جو منجهه راضپي والدجي آهي ۽ ڏمر الله تعاليٰ جو آهي منجهه ڏمر والدجي.

۳۱۸. حديث شريف ۾ آيو آهي ته هڪڙي اصحابي آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام کان سوال ڪيو ته ڪير آهي زياده حقدار منهنجي نيڪي ۽ چڱي سلوڪ ڪرڻ سان فرمائون ماءِ تنهنجي عرض ڪيائين پوءِ ڪير؟ فرمايون ماءِ تنهنجي عرض ڪيائين پوءِ ڪير؟ فرمايون پيءُ تنهنجو، پوءِ جيڪو ويجهو نوڪي ويجهو قريب هجي (متفق عليه)

۳۲۱- هڪڙي شخص آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ عرض ڪيو. يارسول الله صلى الله عليه وسلم آئون وڏي گناه ڪئي آهي ڇا ٿي وييو آهيان منهنجي توبه ڪرڻ جو ڪو چارو آهي؟ فرمايون تنهنجي ماءُ حيات آهي؟ چيائين نه. فرمايون ماسي ڪا آهي عرض ڪيائين هائو. فرمايون وڃي ماسي جي خدمت ڪر هنکي راضي ڪر.

۳۲۱. حديث ۾ آيو آهي پاڻ سڳورن فرمايو عليه الصلوٰة والسلام نه هي ڪو نيڪوڪار پٽ جو ڏسي پنهنجي ماءُ پيءُ کي سان نظر شفقت جي مگر جو الله تعاليٰ هنکي هر هڪ پيري نظر ڪرڻ سان هن کي حج مبرور جو ثواب بخشي. تڏهن اصحابن عرض ڪيو اگرچه ڏهاڙي سئو پيرا نظر ڪري فرمايون ها اگرچه سئو پيرا نظر ڪري.

الله تعاليٰ جو شان وڏو آهي هن ڪان جو ڪو حدّ ۽ حساب جو خيال ڪري پاڪ آهي هن ڪان جو ڪو سندس قدرت ۽ مشيت ۾ ڪو نقصان ۽ تصور جو وهم ڪري. سندس رحمت ۽ قدرت بي حد وحساب آهي ڀعني تنهنجو ڌرهين تعجب جو ثا ڪريو.

پاڻ سڳورن فرمايو آهي عليه الصلوٰة والسلام سڀ گناه بخش ڪيا ويندا جيڪي الله تعاليٰ گهرندو مگرنا فرماني والدين جي جو اهن جي عقوبت" سزا" تنهنکي جلد مرڻ کان اڳي حياتي ۾ ڏني ويندي.

هڪڙو نوجوان صالح شخص ماءُ جو فرمانبردار خدمتگار هو. هنجي ٻڍڙي ماءُ بيمار ٿي رات جو ڪنهن وقت هن ڪان پاڻي گهريو هن گلاس پاڻي جو ڀري آندو تيستين ماءُ هن جي ننڊ ۾ سمهي رهي، هي گلاس هٿ ۾ جهلي بيهي رهيو، سجاڳ ٿئي ته پاڻي ڏيانس. تانجو ڪنهن وقت وري جاڳي پاڻي. جاڳ جيجل رمان اجهو پاڻي پي. وري سمهي رهي بار بار پاڻي گهري ۽ مرڻي سمهي رهي. تانجو صبح ٿي ويو هي سڄي رات پاڻي جهليو بيهي ٿي بيٺو رهيو دل ۾ خيال آيس ته اڄ مون پنهنجي ماءُ جي خدمت حق بجا آوري ڪئي - هاتف آواز ڪيس خبردار! اها رات ياد ڪر جڏهن تون ننڍو ماءُ جي هنج ۾ هوئين. سياري جي رات هجي مينهن پيو وسي ۽ توهان جي گهر جو ڇپو پيو ٽمي مينهن جا ٽيپا سڄي ڇپي مان پيا ٽپڪن ماءُ توکي پنهنجي هنج ۾ جهلي سڄي رات تنهنجي مٿان اونڌي ٿي پئي هئي ته توتي پاڻي جو ٽپڪو نه پوي. تون سڄي عمر ساندهه خدمت ڪرين ته اهڙي رات جو حق ادا نٿو ڪري سگهين.

وڏن جي عزت ۽ ننڍن تي شفقت ڪرڻ.

۱۲۱۔ آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي وڏي ڀاءُ جو حق ننڍن تي اهڙو آهي جهڙو پيءُ جو پٽن تي.

۱۲۲۔ ۽ پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي اهو شخص اسان مان نه آهي (يعني اسين هن ڪان بيزار آهيون) جيڪو رحم شفقت نه ڪري اسانجن ننڍن ٻارن تي ۽ تعظيم نه ڏي پاڻ کان وڏن کي. نه امر بالمعروف ڪري نه نهي عن المنڪر -

۱۲۳۔ ۽ حديث شريف ۾ آيو آهي نه ڏنو و تعظيم ڪرے جوان پير سن کي سبيان وڏائي عمر جي مگر جو الله تعالى مقرر ڪندو منجهه پير سني هن جي

اهڙي شخص کي جو تعظيم ڏيندو اُن کي ۽ خدمت ڪندو اُن جي.

صلهٔ رحمي

صلهٔ رحمي جي معنیٰ عزيزن قريبن سان گڏجڻ ۽ ملڻ جلڻ.
(قطع رحم) برخلاف انهي جي عزيزن قريبن سان جهيڙو ۽ قطع تعلقات ڪرڻ
(ذوي القربيٰ) جي معنیٰ عزيز ۽ قريب اوهان جا.

خدا تعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمايو آهي (عبادت ڪريو خاص خدا تعاليٰ
جي ۽ شريڪ نه ڪريو ساڻس ڪنهن به شيءِ کي) ۽ مائٽن سان احسان
ڪريو ۽ عزيزن قريبن سان الیٰ آخرالآية) سورة نساءِ پاره ٥ ع ٣

۽ ڪفارن جي عادتن ۾ فرمايو ويو آهي: اُهي سي آهن جو فساد ٿا
برپا ڪن ۽ قطع ارحام ٿا ڪن الیٰ آخرالآية. سورة محمد پاره ٢٦ ع ٥

رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايو آهي ته رحم (يعني مٽي مائٽي)
پاڙون آهن ڇهندڙن ساڻ رحمت خدا تعاليٰ جي (رحمان وٽ جون پاڙون)
پوءِ الله تعاليٰ تو فرمائي جيڪو توکي ملندو تنهن سان آئون ملندس
۽ جيڪو توکي قطع ڪندو تنهن کان آئون قطع ڪندس (نعوذ بالله تعاليٰ منه)

١٤١٩ - ۽ متفق عليه صحيح حديث ۾ آهي آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام فرمايو
آهي داخل نه ٿيندو جنت ۾ قاطع رحم جو.

١٤٢٠ - ۽ ٻيءَ پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي اُهو شخص
ملڻ وارو رحم جو نه آهي جيڪو عوض معاوضو ٿو ڪري يعني جيڪو
ساڻس ملڻ جي تنهن سان ملڻ جي ۽ جيڪو ساڻس ڇني تنهن سان
ڇني بلڪ واصل رحم جو اُهو آهي جيڪو ساڻس ڇني تنهن سان ملندو هجي.

١٤٢١ - ٻي حديث شريف ۾ روايت آهي ته هڪڙي شخص آنحضرت
عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ عرض ڪيو يا حضرت منهنجا عزيز
آهن آئون ساڻن ملڻ جان ٿو هو مون کان ڇڄن ٿا، آئون هنن سان
نيڪي ڪريان ٿو هو مون سان بدي ٿا ڪن، آئون هنن سان تحمل ٿو ڪريان
هو مون سان سرڪشي ٿا ڪن.

پاڪ سڳورن جواب ۾ فرمايو گويا تون هنن جي وات ۾ ڪري ٿو قليار

وجهين ٿا. توڻ پنهنجي قاعدي عادت تي قائم رهندين ته خدا تعالى تنهنجو مددگار رهندو مٿي انهن جي.

ڪتابن ۾ قرابت جا ٽي درجا مقرر ڪيا اٿن. هڪڙي قرابت اُها جا ولادت جي واسطي سان هجي جيئن ماءُ پيءُ. ڏاڏو. ڏاڏي وغيره.

۽ اِها سڀ کان زياده زور ۾ قوي قرابت آهي.

ٻي قرابت اُنهن جي اولاد سان يعني ماءُ جا اولاد ڏاڏي. ڏاڏي جا اولاد جي سندس ڀائر ڀينرون يا چاچا ۽ ڦُڦيون. ماما ۽ ماسيون ٿيون. اِهي ٽيا ٻي نمبر ۾. تنهن کانپوءِ ٻيا مٿ مائٽ درجه بدرجه ٽئي نمبر ذوي القربى ۾ شمار ٿين ٿا.

ٻن جي وچ ۾ ناهه ڪرائڻ وڏو ثواب آهي

٢٨٤. پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسّلام فرمايو آهي ته: خبر ڏيان اوهانکي انهي خير جي ڪم جي جنهن جو درجو روزه کان صدقه کان نماز کان بهتر هجي عرض ڪيائون ته جيئن يا رسول الله. فرمايائون اُهو آهي اصلاح وچ ۾ ناهه ڪرائڻ بغض ۽ نزاع ما بين مان ڪيڏ.

تحمّل ڪرڻ وڏي ڀلوائي آهي

حديث شريف ۾ آيو آهي: لَيْسَ الشَّدِيْدُ بِالصُّرَعَةِ. ناهي ڀلوائي ٻي شخص کي ملهه ۾ ڪيرائڻ. اِنَّمَا الشَّدِيْدُ الَّذِيْ يَمْلِكُ نَفْسَهٗ عِنْدَ الْغَضَبِ ڀلوان اُهو شخص آهي جو قابو ڪري ضابطو رکي پنهنجي نفس تي جنهن وقت ڪاوڙ اچي ان کي ؎

ازداده چه بهتراست گفتا که طعام　　نا داده چه بهتراست گفتا دشنام
ازخورده چه بهتراست گفتا که غضب　　ناخورده چه بهتراست گفتا که حرام

شيخ سعدي رح هن حديث جي تفسير ۾ نقل لکيو آهي.

يڪي از صاحبدلان زور آزمائي را ديد که بهم برآمده وکف بر دهان انداخته گفت اين راچه حالت است. گفتند فلان دشنام دادش گفت اين فرومايه هزار من سنگ مي بردارد و طاقت سخني نمي آرد ؎

لاف سرپنجگی و دعوی مردی بگذار
عاجز نفس فرومایه چه مردی چه زنی
گرت از دست برآید دهنی شیرین کن
مردی آن نیست که مشتی بزنی بر دهنی

نيڪن صالحن سان محبت رکندڙن لاءِ وڏي بشارت

٢٦٤- حديث شريف ۾ نقل آيو آهي ته هڪڙي شخص حضور انور ۾ عرض ڪيو يا رسول الله صلي الله عليه و سلم قيامت ڪڏهن ٿيندي؟ رسالتمآب عليه الصلوٰة والسلام کي اهڙيءَ بيفائدي سوال جو نه وڻيو، چيو قيامت جڏهن ٿيڻي هوندي ٿيندي پهچڻ گهرجي ته اسانکي قيامت جي بهتري لاءِ ڪهڙا عمل ڪرڻ گهرجن. پاڻ فرمايائون افسوس آهي تو قيامت لاءِ ڪهڙي تياري ڪئي آهي ڪهڙا عمل صالح ڪيا اٿئي. عرض ڪيائين ته مون ڪا تياري ۾ اعمال صالح ڪين ڪيا آهن. مگر هي جو آئون الله تعاليٰ ۽ رسول اُن جي سان محبت رکان ٿو پاڻ فرمايائون:

أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ

يعني قيامت جي ڏينهن تنهنجو حشر گڏ ٿيندو جنهن سان تون محبت رکندو هوندين.

حضرت انس راوي هن روايت جو چوي ٿو ته هن بشارت عظميٰ سان مسلمان اهڙا خوش ٿيا جو نه ڏٺي مون اهڙي خوشي مسلمانن کي بعد اسلام جي ٿي هوندي جهڙي هن بشارت سان خوشي ٿي.

هن حديث شريف جي تفسير ۾ مولانا رومي چوي ٿو.

از محبت خارها گل می شود
وز محبت زاغ بلبل می شود

از محبت نار نوری می شود
وز محبت غم سروری می شود

از محبت تلخها شیرین شود
وز محبت مسها زرین شود

از محبت دیدها روشن شود
وز محبت خانها گلشن شود

گر تو سنگ خاره مرمر شوی
چون بصاحبدل رسی گوهر شوی

اسانکي ته فاني دنيا سان محبت آهي. هزارن خيالن ۽ خواهشن سان دل ٻڌل آهي. جي سڀ بيوفائي بقا آهن. هزارن غمن ۾ ڏکن سان ڀريل آهن. اهي ئي راحتون ۽ اهي ئي نعمتون جيڪي مثنوي ۾ مذڪور آهن. تنهن ڪري اسانکي حاصل ٿين. جنهن انسان هڪڙي پنهنجي مولي تبارڪ وتعالیٰ سان دل لڳايون ۽ ٻيا سڀ خيال خطرا دل مان ڪڍي ڇڏيون

مَنْ جَعَلَ هَمَّهٗ هَمًّا وَاحِدًا كَفَاهُ اللّٰهُ جَمِيعَ هُمُوْمِهٖ.

حديث شريف ۾ آيو آهي جيڪو شخص محبت رکي پنهنجي ياءُ سان پوءِ گهرجي ته خبر ڏي اُن کي ته آءٌ تو سان محبت رکان ٿو تا ته هُن جي دل ۾ ڏانهنس رغبت ڪري ۽ باعث ٿئي ٿي محبت جي جاري ٿيڻ ڪان ٿئي.

پاڙيسرن جا حقوق

پاڙيسري ٻه قسم آهن. يا ته اوهانجا عزيز قريب مٽ مائٽ هوندا يا ته ڌاريا ماڻهون هوندا. پنهنجن مٽن مائٽن سان ته هرڪو انسان فطرتًا ٻه نيڪي مروت احسان ڪندو آهي. پر ڌارين سان اخلاقي ۽ شرعي فرض آهي تنهنڪري الله تبارڪ وتعالیٰ جنائي سان قرآن شريف ۾ اهڙن جو ذڪر ڪيو آهي ۽ الله تعالیٰ فرمايو آهي.

وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ. يعني احسان ۽ نيڪي ڪريو پنهنجي پاڙيسري سان. جيڪو اوهانجو مٽ مائٽ هجي ۽ ٻيو ڌاريو هجي. ۽ جيڪو ڪنهن تعلق سان اوهانجو مصاحب همراه هجي.

۽ ڪن تفسيرن ۾ هي معنىٰ لکيل آهي ته جَارِ ذِي الْقُرْبٰى مان مراد اهي پاڙيسري آهن جن جي جاءِ رهائش جي اوهانکي بالڪل قريب هجي وَالْجَارِ الْجُنُبِ مان اهي پاڙيسري مراد آهن جيڪي پري رهن مثلاً اوهانجي محلي ۾ يا ڳوٺ ۾ هجن.

پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته حضرت جبرئيل هميشه مونکي بار بار پاڙيسرين سان نيڪي ڪرڻ لاءِ ۽ شئي شڪل ڏيڻ وٺي لاءِ چوندو هو تا مونکي معلوم پيو ته هو پاڙيسرين کي ملڪيت ۾ ٻه ٻين وارثن مائٽن وانگي وارث بڻائيندو.

پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي. بهترين رفيقن جو

خدا تعالىٰ جي نزديڪ اُهو شخص آهي جو بهترين هجي پنهنجي رفيقن سان ۽ بهترين
پاڙيسرن جو خدا تعالىٰ وٽ اُهو آهي جو بهترين هجي پنهنجي پاڙيسري لاءِ.

پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي :- پالينڌڙ ۽ خدمت
ڪندڙ بيوه زالن ۽ مسڪينن لاءِ ثواب اهڙو آهي جهڙو غازي ۽ مجاهد
في سبيل الله جو يا جيڪو عبادت لاءِ سڄي رات جاڳندڙ هجي ۽ هميشه
روزا رکندڙ هجي. ۽ پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي :- آءٌ ۽ ٻن
۽ نپائيندڙ يتيم جو (پنهنجو عزيز هجي يا ڌاريو) بهشت ۾ هن طرح گڏ
هونداسين ۽ پنهنجي هٿ سان شهادت آڱر ۽ وچين سان اشارو ڪري ڏيکاريون

حديث شريف متفق عليه ۾ آيو آهي ته هڪڙي ڏينهن آنحضرت عليه
الصلوٰة والسلام ٽي ڀيرا فرمايو قسم آهي الله تعالىٰ جو نه ايمان آڻي قسم آهي
الله تعالىٰ جو نه ايمان آڻي. قسم آهي الله تعالىٰ جو نه ايمان آڻي. تڏهن
اصحابن سڳورن عرض ڪيو يا رسول الله اُهو ڪير آهي جو ايمان نه آڻي.
فرمائون اُهو شخص جو پاڙيسري هُن جي شرارتن کان امن امان ۾
نه رهي.

حديث شريف ۾ آهي هڪڙي شخص آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام کان
پڇيو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم آءٌ ڪيئن ڄاڻان ڪميڻ ته آءٌ
چڱي نه ڪريان يا ٻڇڙي. پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو پنهنجن
پاڙيسرين کان ٻُڌ. جيڪڏهن هو چون ته تون چڱي ڪئي آهي پوءِ تحقيق
تو چڱي ڪئي آهي ۽ جي هو چون تو ٻڇڙي ڪئي آهي پوءِ تحقيق تو ٻڇڙي
ڪئي آهي.

٢٠٨ - پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي جڏهن دعوت ڏني ٿئي
اوهان کي واسطي طعام جي. پوءِ قبول ڪري وڃو جي اوهان جي دل گهري
ڪجهه کائو جي نه گهري ته نه کائو.

بي بي عائشه سڳوري آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام کان هڪ دفعه
پڇيو ته منهنجا ٻه پاڙيسري آهن ڪهڙي کي آءٌ هديو رسائي، تڏهن ڏيان
پاڪ فرمايو جنهن جو در تنهنجي در کي ويجهو هجي ڇو ته هُن کي سڀ
شين جي خبر پوي ٿي. پاڪ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي :-

صدقو ۽ خيرات مسڪين تي فقط صدقو آهي ۽ پنهنجي عزيز قريب تي صدقو به آهي ۽ صلهٔ رحمي به آهي يعني سان ٻٽي خيرتيا ڊبل ثواب ٿيندو

حديث شريف ۾ آيو آهي ته هڪڙي عورت آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام کان پڇيو ته اسان پنهنجن پٽن يا مردن ۽ پيئرن جي خرچ ۽ عيال ۾ آهيون يعني انهن جي مال مان ڇا اسان کي کائڻ پيئڻ حلال ٿي سگهي ٿو، فرمايئون تازي شيءِ جيڪا جلد خراب ٿي سگهي ٿي مثلاً ميوو يا شربو يا کير کڻو، ميلي تنهن مان اوهين به کائو ۽ ٻين کي هديو به ڏيو.

حديث شريف ۾ آيو آهي اوهين سائل کي بالڪل محروم ڪري نه موٽايو اگرچه سڙيل رهڪري جو، ڪُرُ سان هجي مثلاً تڪرماني جو يا پيت جو گرڙ وغيره.

١٧٢- حديث شريف ۾ آيو آهي- جيڪا زال گهر جي طعام مان بغير اسراف جي ڪجهه ڏيندي هجي ته انهيءَ کي اجر ملندو سببان خيرات ڪرڻ جي ۽ مڙس کي اجر ملندو سببان ڪسب ڪمائي ڪرڻ جي ۽ خادم کي به اجر ملندو سببان ڪم ڪرڻ جي- ڪنهنجي به اجر ۽ ثواب ۾ نقصان ڪو نه ڪيو ويندو.

١٧١- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته جڏهن شوربو رڌيو ته پاڻي اهڙو گهڻو ڪريو جو پنهنجن پاڙيسرن کي به ڏئي سگهو.

ڪنهن محتاج جي مدد ڪرڻ ۽ ٻين جي ڪمن ۾ ڪوشش ڪرڻ

عبادت بجز خدمت خلق نيست به تسبيح و سجاده و دلق نيست

٢٧٣- پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته: مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللهُ فِي حَاجَتِهِ. جيڪو مانهون مسلمان ڀاءُ جي ڪم ۾ ڪوشش ڪندو هوندو ته الله تعاليٰ انهيءَ جو ڪار ساز ٿيندو ۽ جيڪو ڪنهن مسلمان جو ڏک لاهيندو، الله تعاليٰ ان کان قيامت جي ڏينهن انهيءَ جو ڏک لاهيندو ۽ جيڪو ڪنهن مسلمان جي پرده پوشي ڪندو، الله تعاليٰ ڏينهن قيامت جي انهيءَ جي پرده پوشي ڪندو. (متفق عليه)

ياترو! اوهين ورڪي به مٿئين حديث غور سان پڙهو ۽ مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللهُ فِي حَاجَتِهِ- جي لفظن تي غور ڪري ڏسو ڪهڙو نه

نوردار ۽ فصيح لفظن سان ٻين جي ڪمن ۾ همراهي ڪرڻ جي ترغيب ڏني وئي. جنهن جي ڪمن ۾ الله تبارڪ و تعالىٰ قادر مطلق ۽ ڪارساز عالم و عالميان ساڻي شئي ۽ پورو الهئي کي باقي ڇا گهرجي؟ ڪهڙو ڪم ڪهڙي شئي آهي جا هن جي هٿ ۾ ۽ قدرت ۾ نه آهي؟

۽ حديث شريف ۾ آيو آهي ته مؤمن ٻي مؤمن جي واسطي مثل عضون هڪڙي ماڻهن جي آهي جيڪڏهن اک ڏکندي ته سڄو بدن ڏکندو ۽ جيڪڏهن مٿو ڏکندو ته سڄو بدن ڏکندو. ؎

بنی آدم اعضاے یکدیگراند که در آفرینش زیک جوہراند
چو عضوے بدرد آورد روزگار دگرعضوہا را نماند قرار

۽ فرمايو آهي آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جيڪو منهنجي امت مان ڪنهن جي حاجت پوري ڪري تا ڪه اهو خوش ٿئي. تنهن تحقيق مونکي خوش ڪيو ۽ جنهن مونکي خوش ڪيو تنهن الله تعالىٰ کي خوش ڪيو ۽ جنهن الله تعالىٰ کي خوش ڪيو داخل ڪندو الله تعالىٰ انهيءَ کي بهشت ۾.

٢٢٥- ۽ حديث شريف ۾ آيو آهي خلق الله تعالىٰ جي عيال وانگي آهي ۽ محبوب ترين خلق جو خدا تعالىٰ وٽ اهو آهي جو سندس عيال سان ڀلائي ڪري.

عبادت بجز خدمت خلق نیست بتسبیح و سجادہ و دلق نیست.

۽ حديث شريف ۾ آيو آهي مؤمن جائي خير ۽ الفت جو آهي ۽ نه آهي خير انهيءَ شخص ۾ جو نه پاڻ الفت ڪري ٻين سان ۽ نه ٻيا ماڻهون هن سان الفت رکن ٿا.

٢٢٦- پاڻ سڳورن فرمايو آهي عليه الصلوٰة والسلام اهو مسلمان جو خلق سان ملي جلي ۽ هن جي ايذاء ڏيڻ تي صبر ڪري سو افضل آهي ڪنان انهيءَ شخص جي جو نه گڏجي انهن کي ۽ صبر نه ڪري مٿي ايذاء ڏيڻ انهن جي.

هن مسئلي ۾ ته سالڪن کي گوشه نشيني ۽ خلوت خلق کان وٺڻ گهرجي يا ماڻهن سان ملي وچڙ ڪرڻ گهرجي. سلف صالحين جو ڪجهه "اختلاف" بظاهر آهي. اسانجي طريقه نقشبنديه جي مشائخ عظام رحهم طريقو مسنون

اختيار ڪيو آهي، جيڪو متين حديث ۾ مذڪور آهي جنهن تي خلفاءِ راشدين صحابهءِ عظام اولياءِ ڪرام عمل ڪيو آهي. تفصيل بيان انجو مڪتوبات شريف جي مڪتوب ٢٠ دفتر اول ۾ ۽ ٻين مڪتوبن ۾.
مگر في الحقيقة اختلاف آهي ڪونه باعتبار حالتن ۽ شخصن جي اهو حڪم مختلف آهي ڪن شخصن ۽ حالتن ۾ عزلت (گوشه نشيني) بهتر آهي، ڪن شخصن ۽ حالتن ۾ صحبت ۽ اختلاط.

اشتباه و دفع اشتباه

متين حديثن مان اوهانکي خلق جي خدمت ۽ معاونت ڪرڻ جا فائده ۽ فضيلتون ۽ قدر جا معلوم ٿيا. باقي هي ملحوظ خاطر ۽ پيش نظر رکڻ گهرجي ته هر ڪنهن شخص جي خدمت جائز هجي يا ناجائز. مطلب صحيح هجي يا غلط (جيئن خلق ۾ رواج ٿيو آهي ته ٻينهجن ناجائز مطلبن لاءِ به پير ۽ فقيرن کي آلهٔ ڪار بنائيندا آهن ۽ انهن جي چئن ۽ چپاٽن يا ميڙ منٿ سان مطلب برآوري ڪندا آهن)، تنهن ۾ معاونت يا دست ڏيڪ ڪرڻ ناجائز آهي، تنهن جي واسطي قرآن مجيد ۾ چٽو ناطق حڪم آيو آهي.
وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ.
يعني هڪ ٻي سان نيڪ ڪمن ۾ معاونت ڪريو ۽ بد ڪمن ۾ معاونت نه ڪريو.
پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام هڪڙي دفعه فرمايو:-
اُنْصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظْلُوْمًا.
يعني مدد ڪر پنهنجي ڀاءُ جي ڀلي ظالم هجي يا مظلوم. تڏهن اصحاب سڳورن عرض ڪيو يا حضرت مظلوم جي مدد ڪرڻ حق آهي. ظالم شخص جي مدد ڪيئن ڪريون. فرمايون ظالم جي مدد ڪرڻ جي معنيٰ آهي هن کي ظلم کان روڪڻ هن کي ڇوڙڻ ۽ سمجهائڻ ته هي ڪم چڱو نه آهي هن ۾ تنهنجو نقصان آهي هي ڪم نه ڪر. هن رستي ۾ تو لاءِ هلاڪي آهي ڪڏهن ڪو ٻا آهن هن رستي ۾ نه هل في الحقيقة اهڙيا هدايت ۽ برائي کان هن کي روڪڻ. هن جي دستگيري آهي

خير حڙا هي آهي ؎

بہ نزد من آنکس ھوا خواہ تست | کہ گوید فلان خار در راہ تست

پردهٔ لِنسوان

هن کان اڳي ۲۴-۲۵ سال ٿيندا جڏهن سنڌ ۾ تعليم نسوان ۽ بي پردگي جو فتنو پيدا ٿيو هو تڏهن هن فقير هڪڙو مستقل رسالو سنڌي صفحن ۾ لکيو هو. تنهن ۾ مفصل طور بحث مباحثه شرعي ۽ عقلي دليلن سان لکيو ويو هو مگر اهو مسودو ڇپيو نه آهي، جيڪڏهن قسمت ڏني ته اهو ڇپائي شايع ڪندا سين.

هتي فقط وقتي ضرورت جي لحاظ موجب ڪجهه ٿورو لکڻ ۾ فرض ادا ڪرڻ ضروري ٿا سمجهون. مؤمن مسلمانن لاءِ قرآن شريف جا احڪام ۽ رسول ڪريم عليه الصلوٰة والسلام جا فرمان ڪافي شافي آهن تنهنڪري اسين هتي فقط ڪي آيتون ۽ حديثون لکون ٿا ۽ فيصلو انهيءَ جو ناظرين جي انصاف ۽ ضمير تي ڇڏيون ٿا.

سوره نور رکوع ۴ ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ فرمائي ٿو:-

اي پيارا پيغمبر چئو مؤمن مردن کي (۱) هيٺ ڪريو اکيون پنهنجيون کنا ڏسڻ نامحرم عورتن جي (۲) حفاظت ڪريو پنهنجي شرمگاهن جي ۽ چئو ايمان وارين مؤمنياڻين کي ته (۳) نيچي نگاه پنهنجي (۴) ۽ حفاظت ڪن پنهنجي پاڪدامني جي (۵) ظاهر نه ڪن زيب و زينت پنهنجي (صورت جي هجي يا زيور جي جهڙا ڪپڙن سان هجي يا سينه سرهاڻ سان) مگر جيڪا فطرتي بغير عمل جي ظاهر ٿئي (جهڙو قد و قامت انسان جو يا آواز ڳالهائڻ جو (۶) ۽ ڍڪي رکن پنهنجي سينه کي چادرن سان (ٻيهر دوباره تاڪيد لاءِ فرمايو ويو آهي) ظاهر نه ڪن زيب و زينت پنهنجي مگر انهن محدود چند محرمن اڳيان جن جو ذڪر هيٺ آيت ۾ آيو آهي (۷) نه مارين (زور سان) پير پنهنجا زمين تي تان ته ظاهر ٿئي جيڪا لڪل آهي زينت انهيءَ مثلاً آواز پازيب جو يا گهنگرو جو.

سورۃ احزاب ۲۲ رکوع ۸ ۾ آهي:-

اي (پيارا) پيغمبر! چئو پنهنجين بيبين کي ۽ پنهنجن نياڻين کي ۽ عام زالن مومنيائين کي ويڙهين پنهنجي بدن کي وڏين چادرن سان جڏهن ڪنهن ڪم ڪار لاءِ ٻاهر نڪرن.

معزز خاندان اشراف اهل بيتن لاءِ ته اجان سخت احڪام پردہ جا نازل ٿيا آهن فرمايو ويو آهي:-

(۱) اوهين ٻين عام زالن جهڙيون نه آهيو.

(۲) اوهين ڪنهن به نامحرم سان نرمي ۽ شيريني سان گفتگو نه ڪريو. فقط ضروري ڳالهه امر بالمعروف ۽ نهي عن المنڪر ڪريو.

(۳) پنهنجن گهرن ۾ قرار وٺي ويهو ۽ جاهليت جي زماني وانگي ڦرڪ ٽپ نهي جهڙي ٻاهر نه نڪرو.

هاڻي هتي هي به ڳالهيون ايماندار ناظرينن جي قابل غور آهن تنهنجو ايمان سان امانت سان منصف ججي پاڻ فيصلو ڪن.

هڪ ته هي آيتون قرآني ۽ پردہ جا احڪام خدا تعاليٰ جا فرمايل ۽ نازل ڪيل آهن يا مولوي صاحبن پنهنجي گهران ناهيون آهن.

ٻيو ته اڄ ڪلهه زالون جيڪي ٽوليون ٽوليون ڪري گوٺن ۽ ٻهراڙن ۾ گهمن ڦرن ٿيون يا زيب زينت ڪري لارين جي اسٽاپن ۾ ٻهنديون آهن ۽ عام جلسن ۽ جلوسن ۾ اسٽيج تي مٿي ويهي فصاحت خوش آواز سان تقريرون ڪنديون آهن سي احڪام الهي جي موافق تعميل ڪن ٿيون يا صريحا مخالفت ۽ انحرافي ڪن ٿيون.

حديث شريف ۾ آيو آهي هڪڙي ڏينهن پاڻ سڳورا عليہ الصلوٰة والسلام بي بي اُم سلمه ۽ بي بي ميمونه جي گهر رونق افروز هئا ته ابن ام مڪتوم اصحابي جو اکين کان معذور هو سندن خدمت ۾ آيو پاڻ سڳورن ڪيس اجازت ڏني ۽ بيبين کي فرمايون اوهين

نه "جلباب" عربي ۾ اهڙي وڏي چادر کي چئبو آهي جنهن ۾ سمورو بدن نساءِ جو سرتاپاءِ ڍڪجي وڃي جيئن سنڌ ۾ اجرڪ يا چڱي ۽ ڪنهن اڳيئن زماني ۾ برقعو جي بجاءِ جلباب استعمال ڪندا هوا جيئن سنڌ جي بجاءِ گوڏ هر ٻڌي هتي جو ته سلاڻي جو عام رواج ڪو نه هو.

اُٿي وڃو يعني ابن اُم مڪتوم کان پردو ڪريو تہ انهن بيبين عرض ڪيو:
يا رسول الله هو تہ انڌو آهي اسان کي ڏسي نٿو سگهي. پاڻ سڳورن
عليہ الصلوٰة والسلام فرمايو ڇا اوهين بہ انڌيون آهيو اوهين هُن
کي نہ ٿيون ڏسو ڇا؟

(٢) حديث شريف ۾ آيو آهي هرگز اوهين داخل نہ ٿيو زالن ۾ يعني
ڌارين زالن جي گهر ۾ نہ وڃو تہ هڪ ڄڻي عرض ڪيو يا رسول الله
ڇا ڏير بہ پنهنجي ڀاءُ جي گهر نہ وڃي فرمايائون نہ ڏير تہ موت آهي
يعني انهن ۾ ڌارين کان وڌيڪ خوف خطرو آهي.

(٣) پاڻ سڳورن عليہ الصلوٰة والسلام فرمايو آهي زال سرتاپا
عورت آهي يعني اگهاڙي آهي جڏهن گهر کان ٻاهر نڪري ٿي
تڏهن شيطان هن کي چتائي نهاري ٿو تہ هي ڪيئن هن وڃي ٿي
ڪنهن سان ڳالهائي ٿي ڪٿي منهنجو شڪار لڳندو.

(٤) حضور جن عليہ الصلوٰة والسلام کان ڪنهن پڇيو تہ يا رسول الله
اوچتي نظر عورت تي پوڻ ڪيئن آهي فرمايائون انهي جو گناهہ
ٿو ٿئي ڪونهي مگر پوءِ پنهنجي نگاهہ ڦيرائي ٻي پاسي ڪري
ڦيري ڇڏ، جي واٽي نهاريندين تہ ان جو گناهہ ٿو ٿئي آهي.

روايت آهي تہ هڪڙي ڏينهن پاڻ سڳورا عليہ الصلوٰة والسلام
پنهنجي نياڻي خاتون جنت جي گهر تشريف فرما ٿيا ۽ غلام پاڻهون
جو بي بي صاحبہ جي خدمت ڪرڻ لاءِ ڏنو ويو هو پاڻ سان
وٺي ويا تہ ان وقت بي بي سڳوري تي گهر جي ننڍي ڳنڍي
هئي جا مٿي تي ڍڪيائين تہ پير نہ ٿي ڍڪيا ۽ جي پير
ٿي ڍڪيائين تہ مٿو نہ ٿي ڍڪيو انهي ڪوشش ۾ بي بي صاحبہ
تڪليف ڪري رهي هئي. پاڻ سڳورن عليہ الصلوٰة والسلام فرمايو
تو کي ايتري تڪليف ڪرڻ جي ضرورت ڪانہ آهي جو تہ هڪڙو
پيءُ تنهنجو آهي ٻيو غلام تنهنجو.

ظاهر آهي تہ جيڪا شيءِ زياده پياري، زياده عزت واري، زياده
قيمتي هوندي اوها کي زياده محبوب ۽ ڍٽڻ هوندي انهي جي

اوهان زيادہ حفاظت زيادہ نظرداري زيادہ ياد گيري ۽ نگهباني ڪندا. اولاد اوهانکي پيارو آهي تہ انهيءَ کي هميشہ پنهنجي نظر هيٺ رکندا. پنهنجي گهر ۾ پنهنجي بغل ۾ سمهاريندا. ڪو پيو گهوڙو يا اُٺ اوهانجو آهي تہ انهيءَ کي پنهنجي گهر اندر بند ڪندا ۽ پيرن ۾ نيڙ وجهي قلف ۾ لڳائي ڇڏيندا. ڪپڙو ولتو اوهانجو قيمتي آهي يا پيسو ڏوڪڙ اوهان جو آهي تہ انهيءَ کي پيٽين ۾ بند رکندا يا تجوڙين ۾ محفوظ ڪندا تہ آفتن کان محفوظ رهي يا چور چڪار جي بد نظر انهيءَ تي نہ پوي.

هيءَ جو چوڻ ۾ اچي ٿو. زالن کي چار ديواري ۾ بند رکڻ اغيارن کان ستر ڪرائڻ. سير سياحت کان هنن کي جهلڻ رات جو سئنيما کان هنن کي روڪڻ. هنن سان ظلم بي انصافي آهي. هنن جي بي عزتي ۽ زالن تي بد ظني آهي. بالڪل غلط معنيٰ ۾ گمراہ ڪن پروپيگنڊا آهي جا شراف عورتن زالن ۽ مردن جي وچ ۾ نفرت ڦهلائڻ جي ڪارڻ ۽ هڪ ٻئي کان بد ظن ڪرڻ جو باعث آهي. في الحقيقت ستر ۽ پردو يا خانہ نشيني بالڪل هنن جي حال موافق ۽ مناسب فطرت جي آهي.

هنن جي شان و شرف جي واسطي آهي هنن جي عزت ۽ عصمت جي واسطي آهي. هنن جي راحت واسطي آهي هنن سان ڪمال محبت جي واسطي آهي. افسوس آهي جو اهڙا سُٺي معنيٰ ۾ شاندار مطلب جيڏي لفظ هڪڙي غير مناسب ۽ غير ضروري معنيٰ تي حمل ڪيو وڃي ٿو.

ڏسو تنهنجو دليل قرآن شريف مان ڏسو. الله تعاليٰ پنهنجي پياري پيغمبر کي حڪم فرمايو آهي:- اي پيارا پيغمبر عليہ الصلوٰة والسلام، پنهنجي گهروارين بيبين کي ۽ پنهنجين نياڻين کي ۽ عام مسلمانن جي عورتن کي فرماءِ تہ پنهنجي مٿان چادرون ويڙهن الیٰ آخرہ.

اوهان کي خبر آهي تہ ازواج مطهرات ام المؤمنين آهن اهڙي ڳالهہ ممڪن آهي؟ عقل ۽ تصور ۾ اچي ٿي تہ ڪا بہ ماءُ

پنهنجي پٽ کي بد نظر سان ڏسندي يا خواب خيال ۾ به اهڙي ڳالهه آڻيندي - ڇو جو ته اُمهات المؤمنين ازواج مطهرات يا بنات طاهرات هُن. جن جي شان ۾ آيو آهي:-

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ٥

بلڪ بين ناپاڪ عوام الناس جي بد نظر کان هنن کي محفوظ رکيو آهي.

هن ٻيڪ معنيٰ ۾ هي عام محترمات جو شبهو به دفع ٿي ويو ته اسان جي دل پاڪ آهي پوءِ پرده جي ڪهڙي ضرورت آهي دل پاڪ گهر جي پردو هئي يا نه هجي تنهنکي ڇا ڪبو. ڀلا اهي محترمات عصمت پناه بہ ائين ته اُمهات المؤمنين يا بنات طاهرات جن دليون معاذالله پاڪ نه هيون يا هو بد نظر رکنديون هيون يا اوهانجيون دليون هنن کان زياده پاڪ ۽ صاف آهن.

فڪاهه يعني خوش طبعي جي ڳالهه

هڪڙي ڏينهن مولوي صاحب مرحوم حاجي عبدالله احمداني رح اسان وٽ ننڍه ساٿيءَ ادم آيو اُنهيءَ وقت منهنجي هٿ ۾ هڪ اُردو اخبار هئي محمد علي علي ڪ سلبڪ کان بعد چيائين سائين ڇا اخبار ۾ ڪا نئين ڳالهه آهي! مون چيو هائو. مولوي صاحب. لاهور ۾ زالن هڪڙي ڪانفرنس ڪئي آهي ۽ حڪومت کان مطالبو ڪيو آهي ته زالن کي آزادي ملي گهرن کان ٻاهر ٿين. پرهيز ڪن، ڪمائي ڪن، نوڪريون ڪن، پيسو ڪمائين، مردن جي دوش بدوش ڪم ڪن، مردن کي چيلنج ڪيو اٿن جي اهڙين خوشي سان اسان کي نه ڇڏيندا ته اسين حڪومت جي زور سان نڪري نروار ٿينديون سين. مولوي صاحب کلي چيو سائين اهيو ته ڏادو چڱو ٿن چيو اٿن. اسان کي اهيو چيلنج قبول آهي ڀلا، سڀن کوڏيون هڻون. هرڪا هيون. ڪا ٿي نتي آڏيءَ ات پاٽي ورائڻ تي ٻيٺا هجون هو آسو ديون گهرن ۾ ويٺيون هجن. اوير وسوير و لرلو نڪر بچائي ڏين اللندو اسان تي حڪم هلائين ته اسانکي رنيشمي ڪپڙا ونئي ڏيو. زرزيور فراڻي ڏيو. اسين ته

کوڏريون هڻي مٿي ٽڪي پيا آهيون ها ٿي پلي هو نکري ٻاهر وڃين گهر جو ڪم اسين ٻانهي ڪندا سين. اسين به ريشمي ڪپڙا پائي نت نيون وڳون وجهي گهر کي سينگاريو ويٺا هوندا سين. پر سائين هنن کي قدرت ڏهن پوندي جڏهن هڪڙو ٻار سندن پيٽ ۾ هوندو ٻيو ٻار سندن هنج ۾ هوندو ڪر ڏر ڪُلهي تي، ڪاڙهي سٽي پاٺي ورا ٿينديون.

مطلب ته مولوي صاحب شال الله تعالیٰ رحمت ڪريس اهڙي مزيدار نموني سان اهيا تقرير ڪئي ۾ صورت حال جي تصوير ڪڍي جا اڄيان تائين وسرڻ جي نه آهي. هي ظاهر ۾ اگرچه چرچو آهي مگر حقيقت ۾ سچي حقيقت آهي.

هي نڪتو به قابل غور آهي ته اوهان خيال ڪري ڏسو جيڪي زالون بي پرده آهن. مردن سان دوش بدوش ڪم ڪن ٿيون سي اڪثر غريب ڪنگال خسته حال قومون آهن ۽ جيڪي گهرن ۾ رهن ٿيون ٻاهريان ڪم انهن جا مرد ڪن ٿا سي آسوده حال دولتمند هجن ٿا. گويا ڪ گهر جي آبادي ۽ خوشحالي زالن تي موقوف آهي. قرآن شريف ۾ انهيءَ ڏانهن اشارو آيو آهي:-

إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ.

تڪمله

هن ڪتاب ۾ گهڻا مضمون تشنهٔ تڪميل رهجي ويا بلڪ بعضي ته بالڪل لکڻ ۾ نه آيا آهن ــ

گر بريزي بحر را در کوزهٔ چند گنجد قسمت يک روزهٔ

انشاءالله سبحانه وتعالیٰ ٻي دفعي ٽئين حصه ۾ زياده فائدا ۽ موجوده اختلافي مسئلن بابت صحيح عقيدا لکيا ويندا. باقي هڪڙو وسولو سهل العمل ڪثير الثواب وظيفو جو مٿي لکڻ کان وسري ويو سو هيٺ لکجي ٿو:-

هڪڙي دفعه ام المؤمنين بي بي سڳوري جُوَيْرِيَهْ رضي الله تعالیٰ عنها

گهر ۾ صبح نماز کان بعد جاءِ نماز تي ويهي تسبيح پڙهڻ شروع ڪئي. پاڻ سڳورا ٻاهر تشريف فرما ٿيا. ڪجهه دير کان بعد جڏهن موٽي آيا ته ڏٺائون ته بي بي سڳوري اڃان ساڳي جاءِ تي ويٺي پڙهي. پاڻ فرمايائون ته تون اڃان پنهنجي جاءِ تي ويٺي پڙهين. مون چار (مختصر) ڪلما ٽي ڀيرا توکان پوءِ پڙهيا. جيڪڏهن وزن ڪيو ٿئي ته انهن سان انهن تسبيحن جي جيڪي اڄ صبح کان ويٺي تو پڙهيون آهن ته انهن جو وزن وڌيڪ ثواب زياده ٿئي.

سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهٖ عَدَدَ خَلْقِهٖ وَرِضٰى نَفْسِهٖ وَزِنَةَ عَرْشِهٖ
وَمِدَادَ كَلِمَاتِهٖ.

هن حديث مان معلوم ٿيو ته سولن وظيفن ۽ آسان عملن ڪرڻ لاءِ خود آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جو ارشاد آهي مسنون ۽ مأثور طريقو آهي.

وَآخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ.

اِلتماسِ مؤلّف

منهنجي عادت آهي آئون پنهنجن ڪتابن ۾ مروجه تقريظون هم عصرن جون ڪونه وٺندو آهيان. ڇو

من ترا حاجی بگویم تو مرا حاجی بگوئی

مهرباني ڪري ڪو به مخلص مهربان انهيءَ تي تقريظ نه لکي ته

مُشک آن ست که خود ببوید نه که عطار بگوید

ڪتبه
احقر عبدالحليم خوشنويس بلوچ بلوچستاني مقيم حال ڪراچي. ۸ جمادي الثاني ۱۳۸۰ھ
(بايع از مشتري بها طلبد ❊ ڪاتب از ناظران دعا طلبد)

عباسي ليتھو آرٹ پريس فريئر روڈ کراچي

اطلاع

هي ڪتاب پنهنجن دوستن آشنائن يا
ٻين شائقن کي مفت ڏنو ويندو. ڪو به
صاحب اسان ڏانهن ٽڪليون يا مني آرڊر نه موڪلي
نه ٽپال جي رستي گهرائي. اسانکي روزانه بڪ پوسٽ
ڪرڻ ۾ ڊاڪخاني ڏي موڪلڻ جي تڪليف مشڪل ٿيندي
جيڪو خواهشمند هجي سو هٿو هٿ وٺي وڃي يا ٻئي جي
هٿان گهرائي وٺي.

عبده
فقير شاه آغا عفي عنه